

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for

MDXXX

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XVIII

1930

Indhold.

	Side
Førstelærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Rasmus Sørensen	1
Forfatter cand. <i>Henrik Larsen</i> :	
Fællesskabet paa Lolland og Falster. II	19
Højskolelærer <i>August F. Schmidt</i> :	
Sagn og Tro knyttet til Sten paa Lolland og Falster	29
Restaurator, Maler <i>N. J. Termansen</i> :	
Inventaret i Kippinge Kirke	41
Skoleinspektør <i>Laurits Suhr</i> :	
Af Landsbyen Kaløs Historie	63
Frk. <i>Karen Toxværd</i> :	
Landevejsfolkene	67
Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Staasin (Stadsen)	71
Forfatter cand. <i>Olaf Carlsen</i> :	
Digteren Jens Hansen Smidth i hans Breve til Johan Bülow..	75
Kirkestriden i Karleby, Horreby og Nørre Ørslev Sogne:	
I. Gaardejer <i>Ole Rasmussen</i> :	
Kirkestriden	87
II. Forpagter <i>F. V. Ingemann</i> :	
Uddrag af Horreby Sogns Kirkebog	90
Dagbog, ført af <i>Vilh. Sidenius</i>	98
Fra Sprogets Verden:	
I. stud. mag. <i>Ole Widding</i> :	
Prøver paa midtllandsk Dialekt	112
II. Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Østllandske Ord	113
III. Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Nordfalster-Dialekt	120
<i>Smaastykker</i> :	
Mindesmærkerne over Magister C. H. Biering i Moseby, ved <i>Johs. Tholle</i>	123
Lolland-Falster under Erik Klipping og hans Sønner, ved <i>A. Hk.</i> ..	126
Loke i lollandsk Folketro, ved <i>Sv. Jørgensen</i>	130
„Mariehøj“, lollandsk Folkesagn, ved <i>Jørgen Larsen</i>	130
Et Fund fra Overtroens Dage, ved <i>Jens Wolsing</i>	131
Hans Rasmussen i den grundlovgivende Forsamling	132

<i>Fra Bogverdenen, ved A. Hk.:</i>	Side
Lis Jacobsen: „Svenskevældets Fald“. — Ivar Lindquist: „Två låländska runinskrifter“. — C. M. Smidt: „Ravnsborg“. — Ellen Jørgensen: „Et Brudstykke af et Calendarium fra Nysted“. — Frederik Graae: „Historien om Jes Jessen“. — Ad. Oppermann: „Greve C. D. F. Reventlow“. — „Danske Folkemaal“. — Aug. F. Schmidt: „Stenkast i Danmark“. — Jubilæumsskriftet „Diskonto- og Laanbanken i Maribo 1854—1920“ o. m. a.	134
<i>Aarsberetning</i>	157
<i>Regnskab</i>	158
<i>Nye Medlemmer</i>	159
„Fortid og Nutid“ og <i>Prisopgaver fra Dansk historisk Fællesforening</i>	Aarborgens Omslag, 3. Side

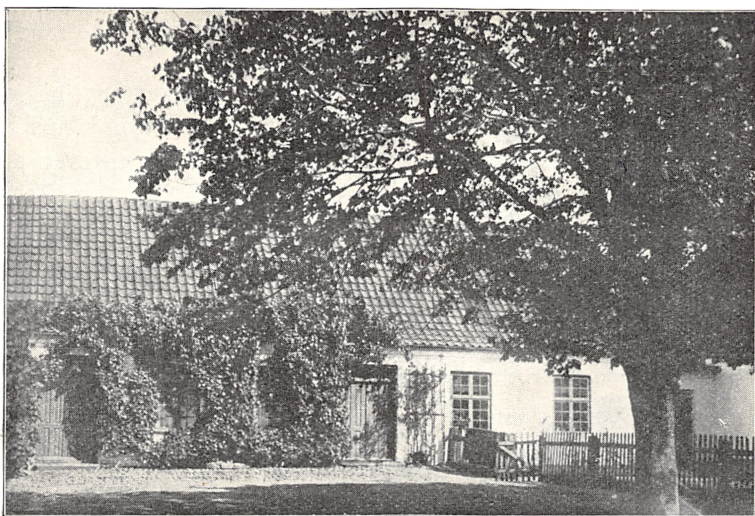

Fig. 1. Grev Reventlows Skole i Brandstrup, nu Alderdomshjem.

Rasmus Sørensen.

En af de reventlowske Lærere.

Af *Svend Jørgensen.*

Barndom, Ungdom og Seminarietid.

Den 28. September 1816 var der Fødselsdagsselskab i Købelev Præstegaard.

Det var Stedets Sognepræst, den lærde Doctor *Rasmus Møller* (1831—1842 Lolland-Falsters Biskop), der fejrede sin Geburtsdag, som det da altid hed.

For en Dag havde Præstefruen *Hanne Winther* (Chr. Winthers Moder), der paa Grund af sit resolute Væsen af Egnens Folk altid benævnedes »Hr. Fruen«, faaet sin lærde Mand trukket ud af Studereværelset.

Gæsterne var Sognets to Lærerfamilier, Skolelærer *L. Hansen* og hans Hustru, Købelev, og *Thomsen* med Hustru fra Vesterbo. Gæst var ogsaa en ung Mand *Rasmus Sørensen*, der fra 1. Oktober var optaget paa Vesterborg Seminarium, og som i ca. 14 Dage havde opholdt sig hos Præ-

stens, hvem han kendte fra den Tid, da Rasmus Møller var Præst i hans Fødeby, Jelling.

Gæsterne kom allerede midt paa Eftermiddagen, og Tiden til Aftensmaaltidet fordrives bl. a. med Sang og Musik. Præstedøtrene sang saaledes en Sang, der var skrevet af Skolelærer Thomsen i Dagens Anledning, og han og Rasmus Sørensen spillede Fløjte og Violin.

Ved Aftensbordet førte Skolelærer Hansen Samtalen ind paa Emnerne Religion og Dyd.

Præsten, Lærerne og Præstesønnen, *Hans Ulrik*, der stod for at skulle have sin teologiske Embedseksamen, var snart langt inde i Diskussionen, medens de øvrige nøjedes med at være Tilhørere.

Fig. 2. Biskop Rasmus Møller.

Pludselig tog den 17-aarige Rasmus Sørensen Ordet: »Religion vil dog ikke virke Dyden. Folk vil ikke gøre det gode, fordi Guds Ord befaler dem det; kan de ikke komme til at gøre det ved anden Oplysning, saa gør de det ikke«.

Den frimodige, overlegne Udtalelse undlod ikke at gøre sin Virkning. Alle tav og saa forbløffede hen paa den uforfærdede Knøs, der pludselig gav sit Besyv med.

Præsten brød den pinlige Tavshed og sagde med kende- ligt Mishag i Stemmen: »Vil du være Religionslærer, Rasmus Sørensen, og kommer dog med en saadan Paastand; det gaar ikke an. Og for alting, min kære Rasmus, læg Vind paa Beskedenhed og fremsæt ikke dine Tanker i en saa afgørende Stil og Tone«.

Dette lille Træk, som Rasmus Sørensen selv fortæller¹⁾, er overordentlig karakteristisk for ham. Som vi her lærer ham at kende, vedblev han egentlig at være hele sit Liv. — Den samme Paagaanighed og ukaldede Blanden sig i alt, den samme Frimodighed i Tale parret med en stædig Fastholden af sin Mening fulgte ham Livet igennem.

Rasmus Sørensen fødtes i Jelling 1799 som Søn af Gaardmand Søren Hendriksen og Hustru Karen Jensdatter, og han blev opkaldt efter Sognepræsten, den alt omtalte *Rasmus Møller*, der indtil han 1802 blev forflyttet til Købelev, var Præst i Jelling.

Rasmus Sørensen fik sin første Undervisning hos den gamle Degn *Thorbrygger*, hvis Hjælpelærer han blev, da han endnu kun var 13 Aar gammel. Kort Tid efter døde Degnen, og den 14—15-aarige Rasmus bestyrede nu ganske ene og til alles fulde Tilfredshed Skolen i et Aarstid. — 1816 ansøger han imidlertid om Optagelse paa Vesterborg Seminarium og optages, skønt han kun er 17 Aar, medens Aldersgrænsen ellers var 18.

En Søndag Morgen midt i September 1816 kører hans Broder Jens Sørensen ham da til Snoghøj, hvorfra han over Odense—Svendborg--Taasinge--Taars paa Lolland kommer til Købelev Præstegaard, hvor vi alt har truffet ham. — Vi træffer ham igen samme Efteraar paa *Vesterborg Seminarium*, der havde til Huse i Præstegaardens østre Længe, medens Seminaristerne boede i Byen og Omegnen. — Ved Skolelærer Thomsens Hjælp var han kommet til at bo hos Jørgen Madsens i Skovby, hvor Thomsen selv i sin Tid havde boet.

Vinteren 1816—17 gaar for Rasmus Sørensen med jævnt og stadigt Slid, imellem oplivet af forskellige Smaabegivenheder i det ensformige Seminarieliv — Begivenheder, som han snakkesaligt og udførligt beretter om i sin Levnedsbog. Der er f. Eks. Forstanderen, Biskop Boisens, Fødselsdag d. 16. Nov., der fejres med Sange og Taler og Komædie i Bi-

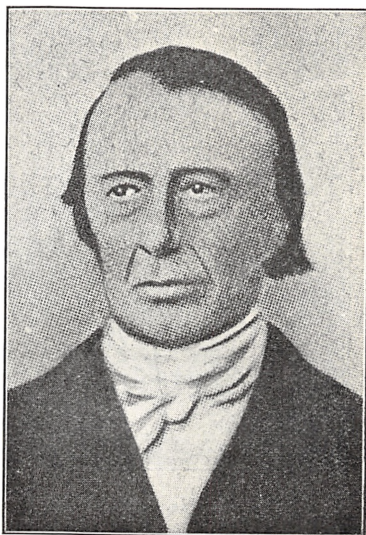

Fig. 3. Rasmus Sørensen.

skoppens Storstue. Eller Seminariet er optaget af yngste Klasses Uvilje overfor de to ældste Klasses Tyranni og pud-sige Mulktssystemer, som det lykkes Klassen med Rasmus Sørensen som Hovedmand at bryde, trods de ældre Elevers rasende Protest: »Det har saaledes været for os, da vi var i yngste Klasse«, og »Hvorfra faar vi nu Oprejsning for, hvad vi har maattet døje tilforn?«

Saa kommer Juleferien, som Rasmus Sørensen tilbringer

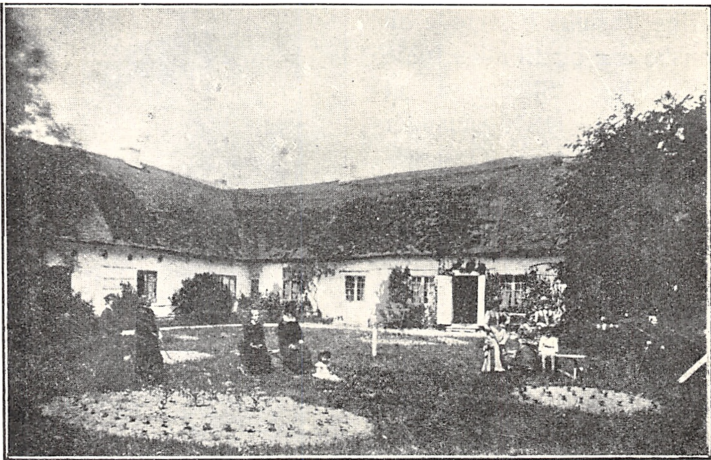

Fig. 4. Vesterborg Præstegaard og Seminarium.

i Købelev Præstegaard, og om hvilken han fortæller, at det vistnok er »den muntreste Højtid, som Dr. Møller nogen Sinde har tilladt at vorde holdt i sit Hus«. Saavel Poul Martin Møller som Chr. Winther er hjemme i Julen, og især den første er »over al Beskrivelse munter, vittig og overgiven« saavel ved Juleballet i Præstegaarden 2. Juledag som ved Julegilderne paa Lille Købelev og »hos Hr. Ernst i Rolykke«.

Med friske Kræfter vender Rasmus Sørensen tilbage til Seminariet i Vesterborg; men saa indtræffer der i Marts Maaned en Begivenhed, der gør, at hans Læsning for en Tid afbrydes, saaledes at han først i Oktober Maaned samme Aar (1817) vender tilbage for saa til Gengæld at blive optaget i ældste Klasse.

Den 31. Juli 1818 er han og hans Klasse til Afgangs-

eksamen, der holdes i Vesterborg Kirke. Denne Dag er »en Glædes- og Forsamlingsfest for alle Stiftets Skolelærere og Præster, saa mange, som vilde komme til Stede, ikke blot for at høre paa selve denne Eksamen, men ogsaa for at

Fig. 5. Vesterborg Kirke.

træffe sammen med ældre Venner og Medseminarister fra forrige Dage«.

Biskop Boisens og Seminarielærer Hansens Hjem saavel som alle Seminaristlogis'erne stod en saadan Dag aabne for alle. Man gik fra Sted til Sted, opfriskede gamle Minder, disputerede, røg Tobak og hørte af og til paa Eksamen. Ved Sangprøven var der altid mange, ligesom det da gik mindre alvorfuldt til end under den øvrige Del af Prøven. Censor-

erne og mange af Gæsterne beværtedes med Kaffe, og de værdige Præster og Provster lo muntert, naar det hændte, at en sølle Seminarist, der var ved at dumpe, blev anmodet om at synge: »Hvo ved, hvor nær mig er min Ende« eller »Herre, jeg har handlet ilde«.

Skønt Rasmus Sørensen, og tillige hans Kammerater, sikkert havde ventet, at han havde bestaaet med Hovedkarakteren »Udmærket godt duelig«, fik han dog kun 1. Karakter »Meget duelig«, og da han et Par Dage efter besøger Dr. Møller i Købelev, der har været blandt Censorerne, fortæller denne ham — i lidt forblommede Vendinger — og senere Chr. Winther mere direkte, at Aarsagen hertil var den, at

man var bange for, at Udmærkelsen skulde gøre ham overmodig og sætte ham Fluier i Hovedet.

Nogle Dage senere forlader Rasmus Sørensen Lolland for

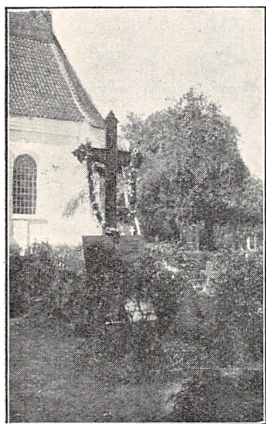

Fig. 6. Biskop Boisens Gravsted
smykket i Anledning af det 4.
danske Hjemstavnskursus'
Møde i Vesterborg Kirke.

at rejse hjem til Jelling. Vemodig er Afskeden med Vesterborg og Pederstrup; Jørgen Madsens Kone og Datter græder begge, da den gode Jørgen Madsen kører med ham til Nakskov. Sværest er dog Afskeden med Dr. Møller i Købelev. Den brave gamle Præst lægger ham paa Sinde at være *beskeden* i Tale og Adfærd og udtaler Frygten for, at han vist næppe nogen Sinde bliver en *beskeden* Skolelærer. Begge er de meget bevægede, og sluttelig kysser Dr. Møller den unge Lærer og siger: »Herren være med dig og bevare dig, farvel!«

Lærervirksomhed i Skørringe.

Den Begivenhed, der foraarsagede, at Rasmus Sørensen for en Tid maatte afbryde sit Seminarieophold, var, at Skolelæreren i Skørringe ved Christianssæde *Claus Brix* midt i Marts Maaned 1817 døde af Tyfus.

Den følgende Søndag var Rasmus Sørensen sammen med de fleste øvrige Seminarister i Kirke. Kort efter Gudstjenesten kom der Bud til ham fra Biskoppen, om han vilde komme over og tale med ham.

Biskoppen fortæller nu, at Grev Reventlow, »den gamle Excellence«, havde bedt ham skaffe en Vikar til Skørringe Skole, og han anmoder nu Rasmus Sørensen om at tage derhen.

Da denne betænker sig, siger Biskoppen: »Du skal sige straks: Ja, hellere end gerne tager jeg til Skørringe. Ser du ikke, at du derved kommer i Forbindelse med Excellencen. Og nu øjeblikkelig over til Lærer Hansen med dig og hør

hans Raad til dig, og saa i Morgen til din Navnepatron — Hjertensven skulde jeg sige — i Købelev og derpaa ned til Excellencen paa Pederstrup og faa Brev med dig derhen«.

Rasmus Sørensen fulgte Biskoppens Raad og gik til Seminarielærer Andreas Hansen og Dr. Møller i Købelev, der begge raadede ham til at tage imod Vikariatet.

Den følgende Søndag Kl. 1 stod Rasmus Sørensen saa med bankende Hjerter i Audienssalen paa Pederstrup. En Tjener fører ham ind i Excellencens eget Arbejdsværelse, hvor Greven hilser venligt paa ham og siger: »Biskop Boisen og Lærer Hansen har begge rost Dem overfor mig. De vil nok blive en flink og flittig Lærer for Skørringe Skoles Børn, indtil vi faar en Eftermand beskikket. Brix var en god Mand i sin Kreds og en god Ægtefælle og Fader — og der skal ogsaa blive sørget for hans Enke og

Fig. 7. Peter Outzen Boisen.

hans mange smaa Børn, jeg vil bygge hende et Enkesæde (se Fig. 8) — men Skolen passede den gode Brix ikke, som han kunde og burde; De vil derfor finde Skolebørnene meget tilbage og forsømte. Lad mig derfor se, min kære, at De flittig udretter, hvad De kan i Skolen«.

Medens Greven derpaa skrev et Par Breve, som Rasmus Sørensen skulde have med til Pastor *Nielsen*, Rubbelykke, og til Forvalter *Kjergaard*, Christianssæde, drak den unge Seminarist i et andet Værelse Kaffe sammen med Grevinden, Komtesserne og Seminarielærer Hansen.

Dagen efter spadserede Rasmus Sørensen saa til Skørringe. Forinden har han været rundt for at sige Farvel, og »den gode Madam Hansen« (Lærer Hansens Kone) siger da: »Hils Grev *Conrad Reventlow* paa Frihedsminde fra mig, at han skal være god ved Dem og lade Dem gaa ned og spise

hos sig, ifald der formedelst dette Dødsfald og maaske videre Sygdom i den stakkels Madam Brix's Hus ikke skal være godt for Dem at være der — saa gør han det straks; thi han er det bedste Menneske, Liv og Blod kan ligge i«.

14 Dage før Paaske begyndte Rasmus Sørensen sin Lærervirksomhed i Skørringe Skole, hvor der, som Greven havde sagt, var nok at tage fat paa, hvortil kom, at Tyfus'en som forudset ogsaa angreb andre af Familien Brix, saaledes den ældste Datter, den smukke 18-aarige Lotte, der paa et hængende Haar nær havde fulgt Faderen i Døden. Alligevel vedblev Rasmus Sørensen at holde Skole i samme Hus, hvor 3—4 Tyfuspatienter laa, og Resultatet blev da ogsaa, at han en skønne Dag var smittet og maatte ligge i Sengen. Takket være Grev Conrad Reventlows Omsorg kom dog saavel han som Familien Brix over det.

Det synes, som om der har hersket et sjældent godt Forhold mellem de paa den Tid til Christianssæde knyttede Personer — lige fra Godsforvalter til yngste Skriver, og i denne Kreds optages Rasmus Sørensen og finder sig vel til Rette. I sin Levnedsbog fortæller han saaledes om hyggelige Aftener og Søndag Eftermiddage hos Forvalter *Kjergaard*, Forpagter *Aagaard* og Skovrider *Schrøder* o. fl. — Ogsaa Lærerne ved de øvrige reventlowske Skoler, som f. Eks. de aldrende Kielerseminarister *Erichsen* i Tirsted og *Smith* i Brandstrup, Blaagaardseminaristen *Rasmussen* i Nøbbølle og de yngre Lærere, der alle var Vesterborgseminarister, omgaas han venskabeligt.

Sammen med de øvrige Lærere fra Skolerne under Christianssædes østre Distrikt — »hvor Bondefremgang og Almueskolevæsen var ældst i Lolland og fremmeligst i Danmark« — mødte nu Rasmus Sørensen hver Maanedsdag til Skolekommissionsmøde tillige med Præsterne, Skoleforstanderne og Godsforvalteren, hos hvem Møderne afholdtes. Der fremlagdes Forsømmelseslister og forhandlede om mange forskellige Spørgsmaal Skolerne vedrørende.

Som bekendt viste Grev Reventlow sin store Interesse for Skolerne ved ofte at aflægge Besøg i dem og høre paa Undervisningen. Ogsaa Rasmus Sørensen faar i Skørringe et

saadant Besøg. Han fortæller selv, at en Dag, da han i Middagsstunden er gaaet om hos Gaardmand Rasmus Møss, kom der Bud, at Greven og den førnævnte Grev Conrad fra Frihedsminde var kommet og gerne vilde høre lidt paa Undervisningen. I en Fart fik den unge Lærer sine Elever samlede, og Prøven forløb til den gamle Excellences største Tilfredshed.

Da Høstferien kom, var Rasmus Sørensen's Virksomhed i Skjørringe forbi; en ny Lærer var blevet ansat, og »i Karet« kører han saa tilbage til Vesterborg Seminarium for som tidligere omtalt at genoptage sin Læsning.

Lærervirksomhed i Brandstrup.

Efter at Rasmus Sørensen i 1818 havde taget sin Eksamen, var han i 3 Aar Lærer ved Borgerskolen i Aarhus. Men Lolland og de reventlowske Skoleideer drager ham, og 22½ Aar gammel bliver han fra 1. November 1821 den gamle Skolelærer *Smiths* Eftermand som Lærer ved Statsministerens Skole i *Brandstrup* i Tirsted Sogn. 250 Rdl. maa han give *Smith* for at afstaa Embedet — trods Grev Reventlows Misbilligelse — og har da, som han selv siger, »et Landsby-Skoleembede uden nogen Indtægt førend næste Aar og en Gæld af 200 Rdl.«.

Alt dette ordnedes i Høstferien 1821, da Rasmus Sørensen var en Tur paa Lolland. Han tog først til København og spadserede derfra til Kippinge, hvor han besøgte Skolelærer *Schjærning* i Kippinge, hvis Søn han havde været sammen med paa Vesterborg Seminarium, samt Pastor *Halse*, ligeledes i Kippinge. Dagen efter spadserede han sammen med den unge *Schjærning* til Christianssæde, hvor de tog ind hos Forpagter *Aagaard*. Hos den unge Hjælpe-lærer *Rasmussen* i Tirsted fik Rasmus Sørensen siden en Hest at laane, og han red derefter til Vesterborg og Pederstrup for at hilse paa Biskop Boisen og Grev Reventlow. Ogsaa Pastor Nielsen i Rubbelykke, der nu skal være hans Foresatte, aflægger han et Besøg.

Paa denne samme Tur traf den unge Lærer for første Gang sin tilkommende Hustru. Han var med *Schjærning*

paa Besøg i den gamle, hyggelige Gartnerbolig i Christianssæde Have hos Gartner *Mortensen*. Det er en Søndag Formiddag, og de to unge Mennesker bliver indbudt til at spise Frokost med Familien. En ganske ung, nydelig Pige sætter Maden paa Bordet, og Rasmus Sørensen kan ikke faa Øjnene fra hende. Samme Dag skal han rejse; men han faar dog forinden at vide, at hun hedder *Caroline Christine Johnson*, er en Søster til Mortensens Kone og kun 15 Aar gammel.

22½ Aar gammel overtager han saa 1. November 1821 Embedet i Brandstrup og flytter med nogle faa Møbler ind i den tomme Skole (se Fig. 1). Sin Kost skal han have hos *Carsten Lang* i Vejleby, og denne og nogle andre Gaardmænd i Byen har lovet at hjælpe ham med at faa Skik paa den 6½ Tdr. Land store og meget forsømte Jordlod.

Hans Ungkarletid blev dog kun af kort Varighed. Allerede 8 Dage efter sin Ankomst er han med til det store Høstgilde hos Forpagter Aagaard, og her træffer han paa ny den kønne Caroline Johnson. Hun synes ogsaa om ham, og inden 1. December var de forlovede, fortæller han selv. I Efteraaret 1822, da hun netop var fyldt 16 Aar, blev de gift. — Det var ikke meget, de havde at sætte Bo med; men de var tilfreds med det, de havde, og lykkelige for deres smukke, hyggelige Skolebygning, en af de 12, Grev Reventlow havde bygget paa sine Godser, og som alle lignede hverandre.

Om deres lidt særegne Indretning fortæller Rasmus Sørensen for øvrigt følgende, som han paastaar at have hørt af Grevens egen Mund:

»I Grev Reventlows Bygning af Skoler har han afbildet sin høje Forestilling om det store og elskværdige Mønster, som baade en Skolelærer og en Skolelærers Kone skulde være, ikke alene for Skolebørnene, men ogsaa for disses Forældre og andre, der besøgte dem, eller kom til dem paa hvilken som helst Tid. I alle de Skoler, han byggede paa sit eget Gods, saavel som paa de kongelige Godser i Frederiksborg Amt, er den ene Dør fra Forstuen ind til Skolestuen, og den anden ind til Køkkenet, igennem hvilket Ind-

gangen til Dagligstuen er, ligesom der ogsaa fra Skolestuen er en Dør til Indgang i Dagligstuen. Naar man spurgte ham, hvorfor han havde saaledes indrettet de smukke, nye Skolebygninger, at man ikke kunde komme i Skolelærerens Dagligstue uden først ved Gennemgang, at genere enten Manden i hans Skole eller Konen i hendes Køkken, saa var det altid hans Svar: En god og dygtig Skolelærer lader sig hverken genere eller forstyrre, naar Folk træder ind i hans Skole, det er ham kært, at de modtager derved et Indtryk af den Orden, Flid og Aand, der findes hos ham i hans Skole; og ligeledes er det med Skolelærerens renlige, nette, ordentlige og huslige Kone; hun smiler og er glad, naar andre Husmødre af Byen eller selv andre fremmede Koner, Mænd, eller hvem det er, kommer ind i hendes ordentlige Køkken, hvorfra hun beder dem ind i sin Stue«.

Fig. 8. Grev Reventlows Degneeneskæde i Skørringe, opført 1817, nedbrændt Okt. 1929.

Med Lyst og Iver kastede Rasmus Sørensen sig over Arbejdet i Skolen, stadig opmuntret af Grev Reventlow, der allerede kort efter Jul aflagde Besøg i Skolen for at høre paa Religionsundervisningen. De reventlowske Lærere var glade for den Opmærksomhed, Greven viste deres Arbejde i Skolen, en Opmærksomhed, der bl. a. gav sig Udslag i, at han altid overværede de halvaarlige Eksaminer i sine Skoler sammen med Skolekommissionerne og samtlige Præster og Lærere fra de Sogne, hvor der var reventlowske Skoler. »Det var Højtidsstunder, naar han holdt Skoleeksaminer, som aldrig skal glemmes«, udbryder Rasmus Sørensen i sin Bog, hvori han ogsaa indgaaende skildrer en saadan Eks-

amens Forløb. Sædvanlig varede den lidt over 3 Timer, og Børnene prøvedes i Læsning, Skriftlæsning (af Breve, som Greven selv bragte med), Religion, Diktat, Regning samt Historie og Geografi.

Kort Tid efter at Rasmus Sørensen var blevet Lærer i Brandstrup kom *den indbyrdes Undervisnings Metode* til Danmark, og inden 1830 var den indført i mere end fire Femtedele af Landsbyskolerne og i næsten alle Købstadsskoler. Metodens overraskende Fremgang skyldtes ene og alene Frederik d. 6.'s store Interesse for den og Skoleautoriteternes Stræben efter at behage Monarken. Rasmus Sørensen skriver herom: »Ikke alene enhver Præst eller Provst, hvis Knaphul gerne vilde fyldes med et Baand, men enhver gejstlig Fader, der havde en Søn eller Svigersøn eller i alt Fald sig selv at ønske i Kancelliets gode Erindring til Forsørgelse og Befordring, fik se sig om, hvo af dem der snarest kunde faa begyndt med indbyrdes Undervisning«.

Biskop Boisen og Grev Roventlow var Modstandere af Metoden, og den fik derfor til at begynde med ingen synderlig Fremgang paa Lolland-Falster²). Et af de første Steder henede, hvor den indførtes, var i *Gloslunde*. Pastor, Dr. *Borch* rejste — for at drille Biskoppen, sagde man — ind til Major *Abrahamsens* Normalskole i København for at lære Metoden at kende og fik den efter sin Hjemkomst indført i *Gloslunde Skole*.

Rasmus Sørensen fortæller i sin *Levnedsbog* en lille Tildragelse fra denne Tid. Det var ved en Bispevisitats i Brandstrup Skole. Biskop Boisen og Præsterne var ankommet, men man ventede paa Grev Reventlow.

Biskoppen ytrede da: »Jeg er paa denne Visitats saa vant til at eksaminere efter den »indbyrdes Undervisning«, der nu er indført i de fleste Skoler, hvor jeg visiterer, at det gaar fra Haanden som en Røg. Her er vel ikke til at tænke paa at faa den indført, førend det ligefrem bliver Lovbud; thi Greven taaler jo ikke denne Metodes Indførelse, men derfor kunde Præsterne dog vise Lyst til at faa Metoden her«.

Da Pastor Nielsen, Rubbelykke, nu ytrede sin store Forbavselse over, at Biskoppen nu var Tilhænger af Metoden,

maatte denne indrømme, at han egentlig ogsaa kun var det, fordi han var nødt til det, og han føjede til:

»Det er vist og sandt, at havde min Søn ikke grebet til at tage sig af den indbyrdes Undervisnings Fremme mere end jeg, da havde han næppe erholdt Forflyttelse til Saks-købing Præstekald«.

Da Greven kom, hviskede Pastor Nielsen til Sørensen: »Lad Børnene blive ude et Øjeblik endnu, saa skal jeg bringe Greven til at ytre sig — og Biskoppen vil faa Svar!«

Det skete ogsaa. Greven blev Fyr og Flamme, da han hørte Tale om den indbyrdes Undervisning:

»Jeg har indbudt Major Abrahamsen til at komme her og erfare vore Skolers Fremgang og modtage vor Overbevisning om, at denne er foran al Trang til hans indbyrdes Undervisningsmetode — men det har ikke villet behage ham at komme her. Det behager ikke heller mig at modtage hans Lære om hans Metodes ubetingede Gavnlighed for alle Skoler i Almindelighed. Naar denne Metodes Indførelse — som det nu tegner til — er blevet almindeligt Lovbud for Danmark, skal jeg, om Gud vil, jeg da lever, dog redde mine Skoler for at tabe, formedelst denne eller nogen Slags Metodes Skyld, den gode Fremgang, de nu alt har naaet«.

Den indbyrdes Undervisning blev, saa vidt vides, heller aldrig indført i de reventlowske Skoler.

Tid efter anden bedredes Rasmus Sørensens økonomiske Kaar, selv om de første Aar var vanskelige. Han fortæller saaledes, at hans første Høst var meget ringe, da Sommeren 1822 var saa tør, at man paa Lolland fra det tidlige Foraar til efter St. Hansdag ikke fik en Draabe Regn. Til Selskabelighed og sligt blev der følgelig ikke Raad, og de unge Lærerfolk kom da heller ikke i deres Brandstruptid sammen med andre end Vennerne paa Christianssæde samt nogle faa Kolleger i Nærheden, især »den genialske« Skolelærer *Th. Jensen* i Østofte, der var en af Rasmus Sørensens bedste Venner og ligesom denne en begavet og interesseret Mand.

Den unge Brandstruplærer havde følgelig god Tid til at pleje sine aandelige Interesser. Han læste meget — især Grundtvigs Skrifter — og skrev ogsaa selv Digte og pæda-

gogiske Afhandlinger. Om Vinteren samlede han 2 Aftener om Ugen Egnens unge og en Del af de ældre med til Aften-skole — eller rettere Møder — i sin Skolestue. Paa sine Rejser mellem Aarhus og Lolland havde han gentagne Gange besøgt Grundtvig, der da var Præst i Præstø, og han var nu — til Biskop Boisens store Misfornøjelse — blevet i høj Grad paavirket af denne. Til Brug ved sine Aftenmøder ønskede han nu meget Saxos og Snorres Kongekrøniker i Grundtvigs Oversættelser og skrev derfor til Grev Reventlow og bad om Tilladelse til at anskaffe disse til sin Skole. Men dette Ønske faldt ikke i god Jord hos den gamle Greve. Han skrev til Rasmus Sørensen og bad ham komme til sig paa Pederstrup for at tale om Sagen, og nu fik den unge Grundtvig-Tilhænger en ordentlig Overhaling:

»Jeg finder disse Krøniker og især Grundtvigs Sprog i dem aldeles uskikket til gavnlig Læsning og Oplysning for Almuen. Det er ikke gamle Eventyr og overtroisk Heden-skab, ikke heller grundtvigske Tirader, der i denne hans Oversættelse tit gaar i det platte og grove, som vi skulle indprente Almuen i vore Dage. Læs De Bibelen og forklar den, som De er godt i Stand til, for Almuen ved Aftenlæsning og læs af den nyere og bekendte virkelige Historie og tal med Børnenes Forældre derom. Jeg vil give Dem med til Brandstrup alle Luthers Skrifter, som jeg ved, De holder af, men af Grundtvigs Skrifter vil jeg ikke ønske, at De bruger det ringeste«.

Tildragelsen viser os den gamle Skolemands Syn paa Grundtvig og de nyeste Skoletanker.

Rasmus Sørensen fortæller selv, at Grundtvig, da han i et Brev havde faaet fortalt ovenstaaende Tildragelse, sendte ham de omtalte Bøger som Gave; men i Skolen og ved sine Møder har den unge Lærer næppe vovet at bruge dem.

Senere Liv og Virksomhed.

I Tusindaaret for Ansgars Komme til Danmark 1826 udgav Rasmus Sørensen et lille Skrift om Ansgar. Dette gav Anledning til, at Grev *F. A. Holstein* til Holsteinborg blev opmærksom paa ham. Han købte et større Parti af hans

Bog til Uddeling paa sit Gods, og da Aaret efter Lærerembedet i *Venslev* blev ledigt, skrev Greven til Rasmus Sørensen og bad ham anbefale sig en dygtig, kristelig Lærer hertil. Rasmus Sørensen anbefalede sig selv og fik Embedet, hvor han saa var Lærer i Aarene 1827—44.

Med Bortrejsen fra Brandstrup 1827 er Rasmus Sørensens Forbindelse med Lolland-Falster forbi; men hans senere Liv er saa rigt paa Begivenheder og af saa stor Interesse, at det fortjener en kortere Omtale.

Baade fra Brandstrup og *Venslev* faar Rasmus Sørensen det Vidnesbyrd, at han var Lærer med Liv og Sjæl og passede sin Skole godt, skønt han til Stadighed havde mange andre Interesser. At han har været en for sin Tid fremragende Religionslærer, viser bl. a. hans Artikler i »Nordisk Kirketidende« 1835, i hvilke han længe før Christen Kold peger paa den Betydning, der ligger i, at Læreren i fortællende Form gengiver de bibelske Fortællinger. Ogsaa hans i *Venslev* skrevne Bøger: »Katheketisk Udvikling af Luthers Kathekismus« (1827), »Kristi Kirkes Historie« (1830) og især »De bibelske Historier, enfoldigen fortalt for Børn og Folket« viser os ham som en fremragende Pædagog.

Rasmus Sørensen holdt baade i Brandstrup og *Venslev* Aftenskole for den konfirmerede Ungdom. Dette var dengang noget ganske nyt og vakte følgelig en Del Modstand. Denne Interesse for Ungdommens Undervisning gav sig senere for Rasmus Sørensens Vedkommende Udslag i et ikke ubetydeligt Pionerarbejde for den danske Folkehøjskole. Frederik d. 7. skænkede ham nemlig 1848 en Sum af 800 Rdl. til at oprette en Højskole for. Skolen kom ogsaa i Gang i Landsbyen *Uldum* ved Vejle, men maatte standse allerede 1849 paa Grund af Krigen. Den fortsattes efter Krigens Ophør og bestaar den Dag i Dag som den ældste stadig i Drift værende Højskole her i Landet.

1844 tog Rasmus Sørensen sin Afsked fra Embedet i *Venslev* og bosatte sig i København. Resten af sit Liv virkede han som en utrættelig Agitator for de Sager, der optog ham. Uforfærdet gav han sin Mening til Kende, altid

uden Omsvøb, hvad der tit skaffede ham bitre Fjender. Mange Modstandere skaffede han sig — som foran omtalt — ogsaa ved sin idelige Blandende sig i mange Forhold, som hans udprægede Retfærdighedssans fik ham til at gribe ind i. Naar man hertil føjer en vis Ubeskedenhed i hans offentlige Fremtræden, forstaar man bedre den haardhændede Kritik, som Rasmus Sørensen Gang paa Gang var Genstand for; men man forstaar tillige, at denne idelige Kritik til sidst gjorde den gamle Agitator og Stridsmand bitter.

Bedst kendt er han maaske som en af Hovedmændene for den vestsjællandske gudelige Vækkelse. Trodsende retslig Tiltale, ja endog Fængsling og Bøder, gennemrejste han som Vækkelsesprædikant store Dele af Landet. En Tid følte han sig stærkt draget af Grundtvig, men han tog dog snart Afstand fra ham, fordi han blev stødt over Grundtvigs skarpe Ord om Almueskolens Religionsundervisning. Senere sluttede han sig nær til *Peter Larsen Skræppenborg* og fulgte i flere Aar denne paa hans Rejser som Vækkelsesprædikant.

Tid efter anden vendtes imidlertid Rasmus Sørensens Hu i mere verdslig Retning, og han blev nu en ivrig Agitator for Højskolesagen, Landbolovgivningen (især Husmandslovgivningen), Afholdssagen og ikke mindst Politik.

Om hans Virke for Højskolen er fortalt foran.

1842. begyndte han sammen med *J. A. Hansen* Udgivelsen af Bladet »Almuevennen« og var derved med til at indlede bl. a. Kampen for Husmandsstandens Rettigheder. Det blev Husmanden *Peder Hansen* fra Lundby (»Per Tingløber«), der efter adskillige Aars utrætteligt Arbejde med Held førte disse Kampe til Ende; men det bør ikke glemmes, at han i Rasmus Sørensen havde en trofast Medhjælper i Agitationen, og at denne var udsat for en Del af de samme Forfølgelser som Peder Hansen. Saaledes udsendte Kancelliet i Marts 1845 et Cirkulære til alle Sjællands Sognefogeder med Paalæg om at følge Rasmus Sørensens og Peder Hansens Færd med største Opmærksomhed, da det var forebragt Kancelliet, at de »skal omrejse her i Sælland

for at ophidse og forlede Landalmuen til at indgive falske Klagemaal m. m.«.

1839 holdt St. St. Blicher det første af de store danske Folkemøder, der i Aarene omkring 1840 kom til at sætte dybe Spor i det danske Folks Historie. Det siger sig selv, at Rasmus Sørensen meget snart fik Lyst til at stifte Bekendtskab med Himmelbjergfesterne. Han er da ogsaa til Stede ved Møderne 1841 og 1842 og tager gentagne Gange Ordet. Bladet »Fædrelandet« bringer 1841 en Skildring af Festen og omtaler ogsaa Rasmus Sørensen: »Den aandrige Maade, hvorpaa han vidste at tiltvinge sig Opmærksomhed og lidt efter lidt lod Samtalen gaa over i egentlig Tale, interesserede mig i saa høj Grad, at jeg nærmere indlod mig med ham og navnlig fik Anledning til ligefrem at beundre den Dristighed, hvormed han midt i et Drikkelag aabnede en alvorlig Kamp imod Brændevinsdrikken«. Korrespondenten fortæller sluttelig, at han Dagen efter hører Rasmus Sørensen holde et langt og godt Foredrag om almindelig Værnepligt. Senere holdt han en Tale om skandinavisk Forening: »Jeg hørte ikke Talen, men saa ham omgivet af en stor Menneskemasse, der afbrød ham med ideeligt Bifald, ligesom jeg saa en Del Bønder ivrigt tage ham i Forsvar, da enkelte Personer begyndte at ville forstyrre ham i hans Tale«.

Tid efter anden blandede Rasmus Sørensen sig mere i Politik. Han tog saaledes Ordet paa det bevægede Kasinomøde 1848. Aaret efter valgtes han til Folketingsmand i Sæbykredsen, som han repræsenterede i 3 Aar. Han lod sig ikke opstille i 1852, idet han vel havde Indtrykket af, at hans politiske Indflydelse ikke var stor, og at han var saa egenartet, at han ikke kunde indordne sig under nogen Partiledelse. Endnu en Gang blev han dog opstillet til Folketinget. Det var i 1864, da han stillede sig i Skelskør paa Programmet: Krigens Ophør og Sønderjyllands Deling efter Sproggrænsen. Tiden har givet Rasmus Sørensen Ret, men paa Valgdagen 1864 fik han kun 5 Stemmer.

Det er ikke saa underligt, at de mange Til sidesættelser og Skuffelser af og til vækker Tanken om Udvandring hos

den gamle Oppositionsmand. Flere af hans Børn var rejst til Amerika og var kommet godt i Vej derovre; en Søn var saaledes blevet Præst i Wisconsin. 1848 bestemte Rasmus Sørensen sig da omsider til at rejse over til denne Søn, men han naaede kun til Hamborg. Saa brød Krigen løs, og han rejste hjem igen. 1852 blev det til Alvor med Rejsen til Amerika, hvor han derefter opholdt sig i hele 10 Aar.

Han levede kun 3 Aar efter sin Hjemkomst til Danmark. Syg og nedbrudt kom han efter det omtalte Folketingsvalg i Skelskør 1864 til København, og her døde han efter et langt og haardt Sygeleje den 23. Maj 1865. Hans Samtid havde da glemt ham. Bladene omtalte kun med faa Ord hans Død. Ingen ved nu, hvor hans Grav er.

Rasmus Sørensen var en stridig Oppositionsnatur, og det blev vel den største Grund til, at hans Samtid oversaa ham og trængte ham til Side. Eftertiden har imidlertid vist, at han i mange Henseender saa rigtigt og var paa den rette Vej, og den har tillige vist, at andre kom til at høste Frugterne af hans Arbejde og Energi. Han begyndte Udgivelsen af »Almuevennen«, men trængtes ud og saa Bladet blive et mægtigt Vaaben i Bondevennernes Hænder; han grundede en Brandkasse for Holbæk Amt, men ogsaa her skubbedes han til Side; han fik med klart Fremsyn stiftet en Forening til Udstykning af Herregaarde; til denne Forening havde han i 1846 tegnet Aktier for 133,000 Kr. Men Bondevennernes Førere tog ogsaa her Frugten af hans Arbejde. Udstykningssagen trak man paa Skulderen af, og Pengene brugte man til Stiftelsen af den senere saa kendte »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«!

Var det egentlig underligt, at han følte sig skuffet og bitter?

Den danske Husmandsstand satte Peder Hansen en smuk Mindesten i Kærehave Skov ved Ringsted, men ingen tænkte da paa Rasmus Sørensen. De samvirkende fynske Husmandsforeninger har senere raadet Bod paa noget af Uretten imod ham ved at sætte ham en Mindesten ved Husmandsskolen ved Odense.

1) I sin Bog »Mit Levnedsløb«. (Kbh. 1847). — 2) Se O. Carlsen i Loll.-Falst. histor. Aarb. 1928. — Fig 2, 4, 7 velvilligst udlaaente fra Stifts-Skolemødets Festskrift.

Fællesskabet paa Lolland og Falster.

Af Henrik Larsen.

II.

Skønt Lolland er et frugtbart Land, fandtes der dog mange *Overdrev*, eller Heder, som de her kaldtes, skønt der kun sparsomt voksede Lyng paa dem, men Græs, og Landet stod med Hensyn til Opdyrkning noget tilbage for Sjælland. Paa *Falster* fandtes der ogsaa nogle, især vist hvor der fandtes Skove. I Nørre Vedby Sogn var ifølge Indberetningerne om *Overdrev* 1759 et saadant, der var fælles for hele Sognet; det var da takseret til 678 Kvæghøveders Græsning, og hver By vidste, hvor mange Kreaturer den maatte indsætte paa det. I Aaret 1682 nævnes i Sognet kun et *Overdrev*, takseret til 130 Høveders Græsning, i hvilket kun nogle af Sognets Byer, nemlig Nørre Vedby, Orehoved og Gaabense havde Del. I Aastrup Sogn var 1759 et *Overdrev*, hvori hele Sognet havde Del, og i Horbelev Sogn var det samme Tilfældet. *Overdrevet* her var til Dels bevokset med Skov, og hver By kendte sin Del af denne. Skoven har dog sikkert tilhørt Kronen, da hele Falster var Ryttergods. Bønderne havde kun Ret til Græsning i den.

Overdrevene blev 1682 vistnok takserede temmelig lavt, i alt Fald blev de *Overdrev*, der var takserede det første Aar, 1681, da omtakserede og ansatte langt lavere end tidligere. Rødby *Overdrev* blev saaledes nedsat fra 520 Høveders Græsning til 180, og Hyldtofte og Engbølle *Overdrev* fra 220 til 90. Takserermændene begrundede deres nye, lavere Taksation med, at de ikke havde været tilbørligt instruerede det første Aar. Taksationen fra 1682 gjaldt i de fleste Tilfælde endnu 1759, men man tog ikke meget Hensyn til den; de fleste Steder indsatte man de Kreaturer, man havde, paa *Overdrevene*.

De *lollandske* Overdrev tilhørte snart en enkelt By, snart flere i Forening; undertiden havde en By Del i flere Overdrev. Enhver By vidste som Regel sin Grund, og hvis der paa dette fandtes Tørvemoser, Skove eller Gærdselshugst, kendte hver By ogsaa sin Del deraf. De Byer, som havde Part i et Overdrev, laa som Regel lige ved det, saa Kreaturerne ikke behøvede at gaa igennem en anden Bys Mark for at naa til det.

Dog var der Tilfælde, hvor en By havde Græsningsret paa et Overdrev, uden at den ejede nogen Grund der. Saaledes havde Nysted, maaske som Gave fra en eller anden Konge, Ret til Græsning paa Bækkeskov Overdrev, uden at eje nogen Grund. Store Løjtofte havde ligeledes Ret til Græsning paa et Overdrev sammen med Lille Løjtofte og Sandbjærg. Herom var der Uenighed 1682; men Resultatet blev dog, at Byen fik tilkendt Ret til 10 Høveders Græsning; de 2 andre Byer havde Græsning til henholdsvis 18 og 14 Høveder. Men Byen, der er af Størrelse som Sandbjærg og noget større end Lille Løjtofte, satte alt, hvad den havde af Kreaturer, derpaa til Skade for de to andre Byer. Endvidere satte Havgaard, der havde faaet Ret til Græsning for nogle øde Jorder i Sandbjærg, som var underlagt denne Hovedgaard, mere Kvæg paa Græs her »end ske burde«.

Nogle af disse Overdrev skal nævnes i det følgende. Langs Lollands Sydkyst fandtes en Række Overdrev, der begyndte helt mod Vest og strakte sig, til Dels afbrudte af Enge, lige til det sydøstlige Hjørne af Landet. Ligeledes fandtes lignende Overdrev ved Landets øvrige Kyster.

I *Sønder Herred* havde Vesternæs i Kappel Sogn ikke mindre end 3 Overdrev, der tilsammen 1682 var takseret til 200 Høveders Græsning. I det ene af disse, paa Ydø, skulde de 3 af Byens Beboere efter de øvriges Paastand ingen Del have. De 3 Kalvehave Gaarde havde Del i samme Græsning, dog kun mod at betale en Tønde Øl og holde et Gærde ved lige, og kun saa længe Vesternæs Beboere vilde. Endvidere var her et Overdrev til Sjunkeby og Jordbjærg, ligeledes et til Knubbelykke og Næsby, der mod Øst stødte op til det store Søndre Overdrev, hvori en stor Mængde Byer havde

Del. Det strakte sig vist lige hen til Engene i Gloslunde Sogn og var til Dels bevokset med Skov. Heri havde bl. a. Baadesby, der ligger Nord for Gloslunde, nu Baadesgaard, Part, og i Engtakseringsprotokollen er indført et gammelt Ridemandsbrev om Skellet mellem denne Bys Andel og Gloslunde. Det gik lige ned til Stranden.

Lidt længere inde i Landet fandtes et langt, men forholdsvis smalt Overdrev, der strakte sig fra Baadesgaard til Vester Skovby, hvori de omliggende Byer havde Del. Endvidere fandtes i dette Herred et Overdrev til Arninge og Em, disse 2 Byer havde desuden en Mose, hvori tillige 4 Mand i Kuditse havde Del. Mosen var en Hestehave, hvori der hver Pinseaften blev indslaaet 92 Heste, som her kunde have Græsning en 3 Ugers Tid. Denne Græsning blev takseret lig med 16 Høveders fuld Græsning.

Længere mod Nord fandtes Avnede Hede, der var fælles for Øster og Vester Avnede. Endvidere et Overdrev, hvori Ullerslev, Volshave, Gurreby og Ore havde Del, samt et Overdrev, der i Almindelighed kaldtes Hellinge Hede, hvori denne By, Højfjælde, Meltofte, Skovlænge og Søllestedgaard havde Del, Gaarden dog kun til 2 Høveders Græsning. Endvidere havde Vesterborg 1682 Andel i denne Hede. Men i Indberetningen fra Baroniet Juellinge 1759 om Overdrev siges det, at denne Bys Andel da var fraskilt de øvrige Byers. Søllested Præstegaard havde 1682 Andel i Græsningen, derimod ikke Byen, der derimod havde Del i et Overdrev sammen med Troelseby. Byen siges dog 1759 at have Del i Overdrevet. Paa Avnede og Hellinge Hede samt Overdrevet til Ullerslev m. fl. Byer fandtes 1759 ingen Skov.

I *Nørre Herred* fandtes Marskov Overdrev, tilhørende Nakskov; det blev 1682 takseret til 102 Høveders Græsning. Byen protesterede mod denne Taksering, men Landmaalings-Kommissionen vilde ikke nedsætte den, da Byen satte mange flere Kreaturer paa Overdrevet.

Her fandtes ogsaa Halsted Hede, hvori mange Byer havde Del. Nakskov for Krogsbølle Fang, Vester Karleby, Ringseby, Halsted, Vester Nordlunde, Tvede og Skovby, Sæby og Sæbyholm, samt Juellinge for 4 nedbrudte Gaarde i Rud-

bjærg. Denne Hede havde 1759 en Omkreds af 9280 Favne, men Bredden var kun ringe, nogle Steder 2—300 Favne, andre Steder endnu mindre. Paa Heden voksede 1759 kun ringe Græs, da den blev overfyldt med Kreaturer. Overdrevet kaldtes ogsaa Karleby Hede eller Sønderskov, men Skov var der 1759 vist meget lidt af.

Længere mod Nord fandtes et Overdrev, i hvilket 1759 Øster og Vester Nordlunde, Horslunde, Langesø, Tving og Skovby havde Del. Endvidere laa her det tidligere omtalte Overdrev, hvori Lille Løjtofte med flere Byer havde Del.

Disse Overdrev laa inde i Midten af Herredet, og Byerne her var forholdsvis smaa; Rester af Skove fandtes ogsaa her. Her nævnes 1682 og 1759 Bolskov, hvori 1682 Øster og Vester Karleby, Ringseby og 2 Mænd i Lille Løjtofte havde Græsning til 10 Høveder. Her var Skov til 2 Svins Olden. Præsten i Herredskirke Sogn havde ligeledes et Skovvænge med Olden til 4 Svin. Uden om disse mindre Byer, Overdrev og Smaaskove laa saa igen en Række større Byer eller Ejerlav, ofte paa 30 eller flere Gaarde. Disse var saa atter ved Skove eller Overdrev skilte fra Kysten; undertiden fandtes her ogsaa Enge.

I Købelev Sogn fandtes Købelev Skov, der dog 1682 kun takseredes til 12 Svins Olden. Græsningen her blev derimod takseret til 240 Høveder. Heri havde Sognets Byer Del, og endvidere havde Asserstrup i Sandby Sogn Græsning her til 6 Høveder for en nedlagt By Tjereby. Desuden havde Gaarden en Kohave til 16 Høveders Græsning for sig selv ved Gaarden. I Vindeby Sogn var Vindeby Hede, der mod Øst grænsede til Tjørneby Hede, men om Grænserne herskede der nogen Uenighed. Lidt længere mod Øst fandtes Utterslev og Kastager Hede. Øst for denne Hede fandtes Nøbbølle (Nybølle) Hede, hvori denne By, Bulbro, der havde fælles Marker med forrige By, Tvede og Ravnsholt havde Græsning. Endvidere de 2 Kastagergaarde, i Horslunde Sogn, som ikke havde noget Fællesskab med Kastager i Utterslev Sogn. Endvidere havde Byen Orne efter gammel Brug, som blev stadfæstet ved en Hjemtingsdom 1726, Ret til Græsning, skønt Byen ingen Grund ejede paa Overdrevet. Medens de

andre Byer laa lige ved dette, maatte Beboerne i Orne drive deres Kreaturer igennem Ravnholts Kornmarker.

Endnu længere mod Øst laa et Overdrev, som blandt andet kaldtes Nøbbet Gade, hvori 1759 denne By, der bestod af 2 Ejerlav, Vester og Øster, Egholm, Magletving, Bønned, Svinsbjerg, Hjelmholt, Torvig, Birket og en Gaard i Krage-næs, var lodtagne. De enkelte Byers Andele syntes saa nogenlunde at staa i Forhold til deres Størrelse, undtagen for Birkets Vedkommende; denne Bys Andel var langt mindre end de andres i Forhold til dens dyrkede Jord. Dette Overdrev var tidligere større, idet en mindre Del, tilhørende 2 Byer, Bøgholt og Hyedsby, der var blevet underlagt Pederstrup, lidt efter 1682 blev fraskilt det.

I Vindeby og Utterslev Sogne findes ved Kysten en Del Enge, som nu kaldes Mader, 1759 Mahrer; 1682 nævnes i Engtakseringen under Vindeby en Skov, kaldet Marne, ligesaa Tjørneby Marneskov. Disse Enge var indhegnede for sig selv og adskilte fra Overdrevene. Her fandtes enkelte Steder Skov samt Underskov til Gærdsel. I disse vidste enhver af Beboerne deres Maal. I Utterslev og Kastager Mahrer havde 1759 Gaardene i disse Byer, samt Vintersborg og Havgaard Del. Vintersborg havde da et stort indpælet Maal, som Ejeren i 1752 havde villet indfrede for at frede om Skoven, men en af de største Lodsejere satte sig derimod, skønt Ejeren tilbød at afkorte i Græsningen, hvad dette Maal kunde ansættes til. Foruden disse Byer og Gaarde havde en Del Udejere Del i Mahrerne; 1759 hørte 7 Maal til Horslunde, 3—4 til Vindeby, nogle til Tjørneby og Rolykke, som alle laa sammenblandede og imellem de øvrige Maal.

Vest for disse Mahrer laa Tjørneby Mahrer, skilt fra dem ved en Rende. Her havde foruden denne By 2 Selvejerbønder i Vindeby, 2 Mand i Skredtorpe, 2 Bønder i Kastager og Præsten i Utterslev Del. Vindeby Mahrer tilhørte Vindeby, men ogsaa der fandtes nogle Udejere, og da Beboerne i det 18. Aarhundrede vilde have dem fredede for Skovens Skyld, som fandtes her, satte disse sig derimod.

I *Fuglse Herred* fandtes ligeledes ved Kysten en Række Overdrev. I Vejleby Sogn fandtes foruden Vejleby Skov,

der siden skal omtales, et Par mindre Overdrev. I Tirsted Sogn fandtes bl. a. en Fælle, kaldet Gierringen, der først var takseret til 180 Høveders Græsning, men 1682 blev nedsat til 60. Heri var lodtagne alle Gaardene i Gierringe og Viet, samt Kirken og 4 Mand i Vester Tirsted. Disse sidste 4 havde dog kun Græsning hver fjerde Aar, hver til 2 Høveder.

Rødby havde et Overdrev, der strakte sig ned til Kysten, i hvilket denne By alene havde Del. Til denne By hørte desuden flere af Øerne i Rødby Fjord. Mod Øst gik Overdrevet over i Hyldtofte Fælle, hvorfra det 1759 var skilt ved et gammelt Dige. I det sidste Overdrev var 1759 Hyldtofte, Taagerup, Ringsebølle og Lundegaard lodtagne tillige med Hovedgaarden Lungholm. Ringsebølle Overdrev opføres 1682 for sig selv, og dette Aar angives kun 3 Mand i Taagerup samt Præsten og Degnen at være lodtagne i Hyldtofte Overdrev, foruden denne By og Engbølle. Til Lungholm var ca. 1665 indtaget et Vænge fra Overdrevet. Foruden dette Overdrev fandtes i Sognet et Indelukke, liggende sønden for Hyldtofte, kaldet Bierremark. Heri havde 1759 Lungholm, Hyldtofte, Taagerup, 2 Mand i Torsslunde, 2 i Sjelstofto og 1 i Pilet samt Degnen i Bursø Lod. Det var ca. 1 Mil i Omkreds og indeholdt Slaeenge, Hegningskov og nogle faa smaa Egetræer. Syd for denne Mark laa Saxen eller Saxfjed, hvorpaa Lungholm, Hyldtofte, Taagerup og nogle faa Udejere havde Enge. Hyllekrog samt Store og Lille Bundrag tilhørte Lungholm.

I Errindlev og Olstrup Sogne fandtes ligesaa Overdrev; disse stødte op til hinanden, men hvert Sogn og hver By vidste sin Part. Om Øen Ager er tidligere talt (Aarvog XVII S. 21). Øen Stennis tilhørte nogle af Gaardene i Sjelstofto, der her havde Enge. Tjørneholm og Hylleholm hørte under Hovedgaarden Bremersvold.

I Midten af Herredet fandtes et stort Overdrev, der strakte sig fra Bursø og Holeby gennem flere Sogne ind i Ryde Sogn i Sønder Herred. Mod Nord strakte det sig op i Hillested og Østofto Sogne, hvor Hillested, Raa, Haared, Erikstrup, Østofto og Sørup havde Del i det. Ligeledes stødte

det op til Skovene i Stokkemarke Sogn. Mod Syd strakte det sig ned i Vejleby Sogn, hvor Vejleby Skov var en Del af det. En Del af det var og er endnu bevokset med Skov, der nu for det meste tilhører Grevskabet Christianssæde. Heri havde en Mængde Byer Andel, men hver By kendte vist i Reglen sin Part. Længere mod Nord fandtes bl. a. Mer-ridsskov, hvori bl. a. Bandholm og Bandholmsgaard, hvis Jord var beliggende blandt Byens, Vaarskovgaard, Paarup, Nørreballe og maaske flere Byer var lodtagne.

Mod Syd langs Kysten af *Musse Herred* fandtes ligeledes en Række Overdrev. Saaledes til Vester Ulslev, Øllebølle, Øster Ulslev og Herredslev, ligesaa til Handermelle og Sandager, der ligger lige ved Kysten. Paa den anden Side af Nysted fandtes Bækkeskov Overdrev, hvori foruden Nysted, der kun havde Græsning, 1759 Kettinge og Raagelunde, der var eet Ejerlav, Frejlev, Vantore og Taagense havde Del. Disse 5 Byer vidste alle deres Tjørnehugst og andet Brug paa Overdrevet. Nysted havde 1682 Græsning til 30 Høveder, Kettinge og Raagelunde til 70. Frejlev, hvis Andel kaldtes Grønne, til 70, Vantore til 70 og Taagense til 46 Høveder, de to sidste Byers Andel kaldtes dels Bækkeskov og dels Strudsvig. Taagense havde mest Græsning i Forhold til sit dyrkede Areal, Frejlev mindst.

I Toreby Sogn fandtes Toreby og Nagelsti Skov og Overdrev, der 1682 tilsammen var takseret til 212 Høveders Græsning og 116 Svins Olden, i 1662 derimod til 600 Svins Olden. Denne Forskel skyldes dog næppe, at Skoven er blevet saa meget daarligere i Mellemtiden, men sikkert, at Skovene 1682 blev meget lempeligt takserede. Her fandtes ogsaa Grænge Skov, der 1682 var takseret til 150 Høveders Græsning og 80 Svins Olden, i 1664 derimod til 200 Svins Olden. Grænge havde 474 Td. Land dyrket Jord, Toreby og Nagelsti henholdsvis 1069 og 501, den første By havde altsaa langt mere Overdrev i Forhold til sin Størrelse end de 2 sidste, men rimeligvis skyldes deres Størrelse, at de har opdyrket Jord af Overdrevet. Priorskov, der ligger Syd for Nagelsti, havde intet Overdrev. Grænge Skov var 1759 skilt fra Toreby Skov med Skelpæle belagt med Kampesten, mod

Nord stødte Skoven op til Radsted og Krungerup Skov, hvorfra den var skilt med en Grøft, mellem den og Hjelm Skov gjorde en Rende Skel. I Radsted Fællesskov og Overdrev var 1682 endvidere lodtagen Krungerup, der til Dels havde Marker fælles med Radsted, og Pommerstofte. Der var Olden til 100 Svin og Græsgang til 130 Høveder. Disse Skove og Overdrev stod rimeligvis mod Nord atter i Forbindelse med Skovene til Majbølle og Soesmarke. Paa den sidste Bys Overdrev blev der ifølge Aalholms Lensregnskaber indtaget udenbys Kvæg mod Betaling til Kronen.

Paa Grænsen af Toreby og Kettinge Sogne fandtes et Overdrev, hvori Kettinge, Raagelunde og Frejlev, der ligeledes havde Del i Bækkeskov Overdrev, Flintinge og Sløsserup var lodtagne. Overdrevet, der til Dels var bevokset med Skov, angives 1759 at være $2\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds. I Nærheden laa et andet Overdrev, hvori Døllefjælde, Langet, Bregninge, Fjælde, Kartoffe og Rykkerup Byer havde Del; desuden var Birket forundt Græsning her. Dette Overdrev var ligeledes ca. $2\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, og hver af Byerne vidste deres Tjørnehugst og andet Brug, undtagen Birket, som ingen Grund ejede paa Overdrevet.

Endvidere fandtes et Overdrev til Store og Lille Musse, Slemminge, Ettehaug og Brandstolpe Byer, foruden flere andre Overdrev, som ikke her skal nævnes.

Paa de fleste Byers Marker fandtes een eller flere udyrkede Agre, der kaldtes *Alminder*; de brugtes rimeligvis til at tøjre Hestene paa, naar disse i Pløje- og Høsttiden holdt Hvil. Høsletten her var undertiden fælles for hele Byen, undertiden havde, naar Byen var stor, som i Vindeby, hver Treding eller mindre Afdeling af den sin Alminder.

Fra gammel Tid af har man indtaget større eller mindre Dele af Overdrevet til Dyrkning, da det dyrkede Areal jo maa antages at være vokset i Tidernes Løb. Hvis en By alene ejede et Overdrev, var dette naturligvis tilladt; men hvor flere var fælles om Græsningen, var Retten dertil vel mere tvivlsom. Rimeligvis er det dog ofte sket baade fra Bøndernes og Herremændenes Side, de mange Skovhaver og Vænger skyldes vel saadan Indtagelse, ganske vist ikke

til Opdyrkning, men dog til Særeje. Blandt Sæbyholms Marker nævnes 1682 den gamle *Indtægt*, der maa være indtaget fra Overdrevet, og det berettes at Baron Winterfeldt havde for 4 á 5 Aar siden ladet indtage og indgrøfte fra det fælles Overdrev paa Karleby Hede en anden Indtægt. Af samme Hede havde Bønderne, formodentlig i Begyndelsen af det 16. Aarh., indtaget en Del Jord; thi 21. (eller 14.) Juli 1528 fik Kronens Undersaatte i Øster Nordlunde, Vester Nordlunde, Øster Karlebye, Vester Karlebye og Ringseby Stadfæstelse paa Kong Hanses Brev om, at de i deres Livstid maatte nyde og beholde den Jord, de havde indtaget og indhegnet af deres Fællede¹). Ofte maatte Bønderne give særlig Landgilde af saadan Jord; af en Jordebog for Halsted Len fra 1641 ses det, at flere af Gaardene i Tvede Birk, Tvede, Bulbro, Nøbbølle, Ravnsholt og flere andre Byer gav særlig Landgilde af »den ny Indtægt«, som maa være Jord indtaget fra deres Overdrev.

Men jævnlig og vel lige til Udskiftningen hændte det vist dog, at en By indtog Jord uden derfor at give Afkald paa noget af sin Græsning. Saaledes klagedes der 1759 i Indberetningen fra Baroniet Juellinge over, at nogle Byer, nemlig Mageltving, Bønned, Birket og Torvig, havde indtaget Jord uden at give Afkald paa noget af deres Græsning.

Selv om der paa denne Maade fandt en Formindskelse af Overdrevene Sted, var der dog store Strækninger igen, og Lolland var langt fra at være et vel opdyrket Land. I 1682 var c. 37 pCt. af Øens Areal opdyrket²).

Paa Falster var Forholdene en lille Kende bedre, idet her c. 41 pCt. af Arealet var opdyrket. For øvrigt var der Forskel paa de enkelte Sogne og Herreder. Musse Herred var vel det mindst opdyrkede, idet kun $\frac{1}{3}$ af Arealet var under Plov. Nørre Herred paa Lolland var bedre, idet her c. 41 pCt. af Jorden var opdyrket.

Paa Falster var der flere Sogne, hvor Agerlandet optog over Halvdelen af Arealet, paa Lolland var der kun enkelte, deriblandt Torslunde Sogn, der vist var det mest opdyrkede paa Øen med c. 65 pCt. Agerland, men dette Sogn havde hverken Skov eller Overdrev. Derimod var der adskillige

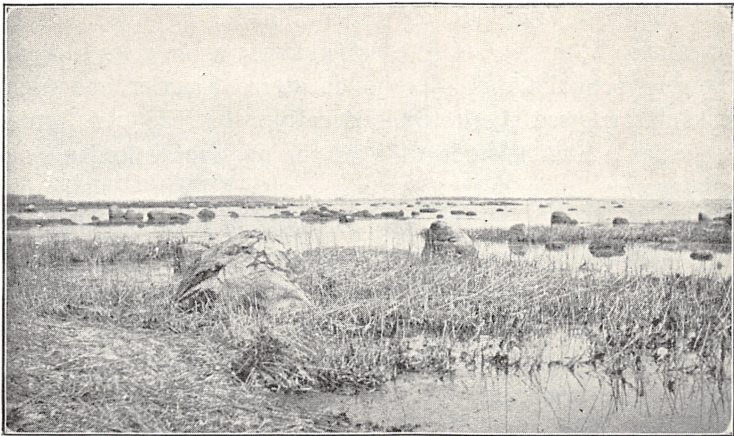
Sogne, der var forholdsvis lidt opdyrkede. Paa Lolland var af Radsted Sogn kun en Fjerdedel opdyrket, i Toreby Sogn under $\frac{1}{3}$. Begge disse Sogne havde og har store Skove. Andre mindre vel opdyrkede Sogne var Ryde og det store Stokkemarke Sogn, i hvilke kun mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ af Arealet var Agerland. Paa Falster var af Ønslev Sogn lidt under $\frac{1}{3}$ opdyrket, af Tingsted, Aastrup og Væggerløse Sogne c. $\frac{1}{3}$.

Dette skyldes ikke alene Skove og Overdrev, men ogsaa Moser og vandfyldte eller vaade Strækninger, af hvilke der var flere i hine Tider, da Dræning og Vandafledning ikke kendtes, end nu.

Noter.

1) Frederik I's Danske Registranter, 169.

2) Det dyrkede Areal 1682 er efter Henrik Pedersen »De danske Landbrug 1688«. Herredernes og Sogdenes Areal er efter Bergsøe »Den danske Stats Statistik«.

Frejlev Bøget.

Sagn og Tro knyttet til Sten paa Lolland og Falster.

Af August F. Schmidt.

Naar vi mener at kunne tillægge Nutidsmeddelelser om Almuens Tro og Skik et ikke ringe historisk Værd, er det ud fra den Erfaring, at Landalmuen i det hele har hængt stærkt ved nedarvede Skikke og Forestillinger, saaledes at meget nu kendt og brugt kan have Aarhundreders Hævd. I den Sagngruppe, afgrænset til *Lolland og Falster*, som vi i det følgende skal høre om, vil det da ogsaa vise sig, at vi staar overfor Forestillinger, der har deres Udspring langt tilbage i Tiderne.

Den til Grund liggende Tanke i en Del af de følgende meddelte Sagn knyttet til store Sten er den *naturforklarende* Bevæggrund. Almuen har villet forklare, hvorledes og hvorfor denne eller hin store Sten nu netop er kommet til at ligge, hvor den ligger. Da Almuen ikke kendte til Geologi og ikke vidste, at de store Sten var ført hertil paa Isen i Istiden fra den skandinaviske Halvø, var den nødt til at

klare Spørgsmaalet paa en anden Maade, og hvad var da naturligere at mene, end at Stenblokkene var *kastede* til deres Pladser af Skabninger, der havde større Kræfter end Menneskene, og disse stærke Skikkelser blev da Kæmper, Trolde og Jætter. Sten kastede af Kæmper og Trolde findes i nedenstaaende Liste over »Sagnsten« paa Lolland-Falster Nr. 1, 2, 3, 7, 11, 12, 15, 18, 20, 23, 33. Mest almindeligt var det — ifølge Folkesagnene —, at Kæmperne kastede de store Sten efter Kirkerne (her Nr. 1, 2, 3, 11, 15, 18, 20, 23, 33). Denne Sagnform synes at vise, at den maa være fremstaaet i en Tid, da Hedenskab og Kristendom kæmpede om Magten her i Landet. De gamle hedenske Trolde og Jætter har ikke kunnet taale at se Kirkerne, endsige høre Kirkeklokkeklangen, og derfor har de taget de for Menneskene saa store Sten og kylt dem efter de kristne Kirker.

Undertiden fortæller Sagnene dog ogsaa, at Kæmperne kastede Sten efter hinanden (Nr. 7, 12) eller efter andre Bygninger end Kirker, f. Eks. Slotte (se Nr. 9, 11). Sagnene om Kæmper, der slaas indbyrdes, henleder Tanken paa Fortællingerne om den græske Oldtids Kykloper, der ogsaa kastede store Sten efter hverandre — baade i Alvor og Spøg.

Et Bevis paa, at Stenene var kastede til deres Pladser af Kæmpeskikkelser, fandt Almuen i de Mærker eller Fordybninger, der ofte fandtes (og findes) i store Sten, hvortil der er knyttet Sagn. Hyppigst er det Mærker af Kæmpernes Fingre, der er at se i Stenen (Nr. 3, 11 [med Knæ], 23). I Enkeltheder at forklare disse Stenmærkers Betydning er vanskeligt, især naar man ikke har nøjagtige Afbildninger af dem. Undertiden er »Kæmpefingrene« vel enten naturlige Fordybninger i Stenen eller ogsaa Forsøg paa at kløve denne. Naturlige fingerlignende Stenmærker kan jo ogsaa have fremkaldt Sagnet om Kæmpekastet. Saaledes vel ogsaa, hvor en sædeformet Fordybning i en Sten bliver betragtet som en Ellekones Trone (Nr. 16, 17), især da, naar Stenen ligger et Sted, hvor Folketroen har givet en Ellefrue Raaderum.

Et Fodmærke hugget i en stor Sten menes at være Udtryk for en begyndende religiøs Fremstillingskunst. »*Gudens*

Fodspor« i Sten kendes for øvrigt i hele Europa og indtil Indien, ligesom det forekommer i Amerika og Afrika. Fodsporet findes særlig mellem Bronzealderens Helleristninger i Sverige og Norge, hvorfor det i Danmark vel ogsaa maa være fra denne Tid. Fodsporet er baade et oldkristeligt og buddhistisk Symbol, der gengav det af Guddommen efterladte Fodspor. Dette kunde da ogsaa være udtrykt ved Fodsporene fra Bronzealderen, der vel næppe har ligget fjernt fra den Tid, da Guddommen endnu ikke fremstilledes billedligt, men dog vel tænktes at have menneskelig Skikkelse. Senere blev Fodsporene et almindeligt helligt Tegn, der kunde gentages i Mængde, som det ses i Helleristningerne¹). Fodmærkerne i Stenene Nr. 5 og 8 kan derfor hidrøre fra Bronzealderens religiøse Fremstillingskunst, hvis de da ikke er naturlige fodlignende Fordybninger i Stenene. At et Sagn knyttes til en mærkelig Sten som Nr. 5, er let at forstaa. »Ringkorsene«, seks Gange gentaget, (Nr. 18) hører ogsaa til de symbolske mytologiske Billedfremstillinger, som kendes i saa stort et Antal fra Oldtiden.

I al Almindelighed tør det siges, at store Sten er »Sagnmagneter«, som vi ogsaa ser af Nr. 4, 6, 10, 14, 34, 35, ligesom man ogsaa ved at sysle med Emnet snart erfarer, at vore Kampesten har spillet en betydelig Rolle i vore Forfædres Dyrkelse af de hemmelige Magter, hvortil man ofrede nødvendige Gaver, som til Nr. 34, der fik Mad hver Dag. De store Sten havde deres særlige Bestemmelse, »de laa for noget«, enten for en Skat eller hvad det nu kunde være (se Nr. 9, 22, 25, 37). I Stenen boede Vættten, som det gjaldt om at staa sig vel med, og man maatte ikke løfte Stenen og forstyrre dens Vætte. I mange Sagn fortælles, at man saa noget levret Blod under Stenen, naar den blev lettet, saaledes ogsaa ved Stenen i Skelby (34). Udbredt var ogsaa Troen (eller Narrespøgen?), at de smaa Børn kom fra de store Sten (Nr. 2, 13, 21, 36, 38). Muligvis har vi dog her et Minde om, at barnløse Kvinder i gamle Dage har ofret et nybagt Brød til den eller hin store Sten, hvorfra Børnene kom, og som vendte sig, naar den lugtede nyt Brød, hvilket fortælles om mange Sten Landet over (paa

Lolland-Falster ved 2, 3, 7, 9, 21, 38, 39). *Thorkild Gravlund* fortæller, at ud for *Skelby Strand* er en Sten, hvorom en Mand har fortalt ham, at han som lille Dreng har villet hente sig en Broder her i en Trillevo^gn²). Fra Samsø kendes Skikken, at Børnene ofrer Brød paa Dyvelstenen Nord for Nordby for at faa en lille Broder eller Søster. Og fra *Østofte Sogn* i Fuglse Herred haves fra 1624 Vidnesbyrd om en kristen Stendyrkelse, sikkert i umiddelbar Fortsættelse af den tidligere hedenske Dyrkelse af Stenen med Frugtbarhedsoffer og Mad, men herom kan man læse udførligt i *Hans Ellekildes Afhandling om Lollands mytiske Folkesagn i nærværende Aarvog 1927, 60 f.*

At store Sten kastede af Kæmper ofte ligger paa *Skellene* mellem Bygder, er givet. De afgrænser Landet: hvad der er hinsides visse Sten, hører til en anden Bygd. Saaledes er der i Løjet Mark Skel mellem Sønderherred og Fuglse Herred, og her laa jo de tre kæmpekastede Sten (Nr. 1). Paa Falster ligger en Del Sten omkring Idestrup (Nr. 16, 17, 18, 19, 20, 21, 37), der har været Grænsesogn til Nordfalster³).

Af Stenenes *Navne* (2, 3, 5, 7, 9, 10, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26—32, 34, 35, 37, 39) faar man ofte et Indtryk af Stenenes Udseende (Farve, Form og Størrelse), og disse ydre Forhold har sikkert virket sagndannende. Undertiden faar man af Sagnene at vide, hvorfor Stenen har faaet sit Navn, se f. Eks. Knækkeryggestenen (Nr. 10) og Gunders Sten (Nr. 21). De mange Sten i Væggerløse Sogn, hvortil der ikke knyttes Sagn, er medtaget i Listen, fordi de viser, hvor interessant et Navnestof Sten kan yde. For øvrigt tør man i al Almindelighed sige, at en sammenfattende Undersøgelse af alle Sagntræk og Navne knyttet til store Sten i Danmark vil kunne bringe mange lærerige Enkeltheder for Dagen og kaste Lys over adskillige dunkle Spørgsmaal vedrørende dansk Tro gennem Tiderne. I nærværende Afhandling er kun antydnet, hvad vore Sagnsten kan fortælle os — belyst ud fra det Stof Stenene paa Lolland og Falster yder.

Et Helhedssyn paa vore store Stens Betydning som *Skel-*

stene mellem de danske Bygder er givet i *Thorkild Gravlund's Bog Skelstene* 1923.

Stenene i nedenstaaende Liste bliver nævnt i samme Rækkefølge som Sognene i Traps Danmark.

Rettelser til og Supplering af Stenlisten bedes godhedsfuldt indsendt til *Dansk Folkemindesamling*, Kgl. Bibliotek, København K.

Forkortelser: DFS d. e.: Dansk Folkemindesamling; oprettet 1904.

Lolland.

1. *Tre Sten* (Lollands Sønderherred, *Stokkemarke* Sogn) paa en Mark i Løjet, skal være kastede i en Slynge ind over Landet af en Kæmpe, der vilde knuse Stokkemarke Kirke, men de faldt omtrent tre Fjerdingsvej, før de naaede Bestemmelsesstedet. De »vældig store Kampesten« er nu slaaede itu og brugte til Bygningsemner⁴).
2. *Troldstenen* (Fuglse Herred, *Taagerup* Sogn) paa Bjerre Mark o. 2 Klm. fra Taagerup Kirke, er af Form som en lille Høstak. Stenen er kastet af Troldfolk fra Stranden mod Taagerup Kirke, men naaede ikke langt nok. Stenen vendte sig, naar den lugtede nybagt Brød, »og saa kunde man høre de smaa Børn græde nedeunder. Storken hentede nemlig Børnene der«. Stenen er vistnok sprængt i Stykker før 1914⁵).
3. *Dørstenen* (Fuglse Herred, *Fejøl* Sogn) er kastet efter Fejøl Kirke fra Ravnsby Bakke paa Lolland. I Stenen er fem Fingermærker. Dørstenen, der faldt et godt Stykke Vest for Kirken, vendte sig en Omgang, naar den kunde lugte nybagt Brød. I Vinteren 1924 blev den sprængt og slaaet i Skærver, da en ny Ejer kom til⁶).
4. »*Rettersteder*« (Musse Herred, *Sakskøbing* Landsogn) i Orebygaards Skove, er en Samling af »mange store, gamle Sten«⁷); sandsynligvis en stenomsat Gravhøj.
5. *Jomfrustenen* (Musse Herred, *Radsted* Sogn) ved Krenkerup (d. e.: Hardenberg) »liggende nu i en Mands Have, men tilforn udenfor«. I Stenen var Mærker som af et Menneskes bare Fødder. Stenen er graa,

- men Fodmærkerne »gaar lidet ind i Stenen, som naar man træder i noget andet, som er vegt«. Djævelen bortførte en Jomfru fra Krenkerup-Gaard og satte hende ned her, meddeles i en Præsteindberetning fra 1706⁸).
6. *Sten* (Musse Herred, *Toreby* Sogn) i Grænge Skov, bliver rødt hver Nat. En Skovfoged er dræbt her⁹).
 7. *Den hvide Mær* (*Toreby* Sogn) i Stranden ud for Priorskovs Marker er saa stor, at der kan vendes med en Vogn paa den. Stenen er kastet af en Trolde i Væggerløse paa Falster efter en Trolde i *Toreby*. De havde kastet efter hinanden med de *Sten*, der findes paa *Flintinge* og paa *Hasselø* (*Væggerløse* Sogn). Den hvide *Mær* vender sig, naar den lugter nybagt Brød¹⁰).
 8. *Sten* (*Toreby* Sogn) i et Stendige om Fuglsang Mark mod Vaasevej i *Flintinge*. I Stenen er Aftryk (25 cm dybt) af Fandens Fod¹¹).
 9. *Dødsmostenen* (Musse Herred, Ø. *Ulslev* Sogn) ved *Dødemose* (*Dømose*), hvori efter Sagnet en Del Soldater skal være omkomne under Svenskekrigen. *Dødsmostenen* er af Granit og er vistnok Lollands største *Sten* (7 Meter bred, 9 Meter lang)¹²). Den er kastet af Trolde ved *Østersøen* efter *Nysted*, men den var tung og naaede ikke saa langt, som Meningen var¹³). Stenen vender sig, naar den lugter nybagt Brød. En forspændt Vogn kan vende paa den¹⁴). En særlig Helighed knyttes til *Dødsmostenen*. Sagnet fortæller, at da *Højfolket* forlod *Lolland*, samlede de alt det *Sølv* og *Guld*, de i *Aarhundreder* havde ophobet i *Højene*, og sænkede det ned ved *Dødsmostenen*; de hentede en stor *Sten* op fra *Bunden* af *Maribo Sø*, saa stor, at en forspændt *Høstvogn* kan vende paa den, og lagde den over *Skatten*. Stenen ligger der for noget, hedder det i *Folkemunde*¹⁵).
 10. *Knækkeryggestenen* (Musse Herred, *Kettinge* Sogn) paa *Frejlev Strand*. Her skal *Bønderne* i *Frejlev* (ifølge Sagnet) med *Kølleslag* have dræbt *Lensmanden* paa *Aalholms Foged* o. 1530. *Ridefogeden* blev lagt op paa Stenen, og *Bønderne* gav ham hver et *Slag*¹⁶). Paa

»Knækkeryg«, hvorpaa Bønderne knækkede Ryggen paa den kgl. Foged, er Blodspor, der opfriskes med rød Risfarve. Fra Stenen slæbte Fogden sig et Stykke bort. Hvor han udaandede, rejstes *Skalkekorset*¹⁷⁾ til Bod. Det er stadig blevet fornyet af Frejlevs Bylav.

11. *Sten (Kettinge Sogn)* paa Frejlev Mark, er kastet af »Kongen« i Nykøbing efter Nysted Kirketaarn (jfr. 9), for den Kirke var »dem« (Troldene derovre) en Torn i Øjet¹⁸⁾. En Variant fortæller, at Stenen er kastet efter Nysted Slot fra Toreby. I Stenen var Mærker af 10 Fingre og et Knæ. Den blev slaet i Stykker til Vejmateriale, der blev 10—12 Kubikfavne af den ene Halvdel¹⁹⁾. Det er antagelig denne Sten, der i en Optegnelse fra 1927 (i DFS.) benævnes *Sundsten*, liggende ved Vejen mellem Sløserup og Frejlev, kastet af en Kæmpe fra Herritslev mod Væggerløse Kirke — eller kastet fra Nykøbing efter Nysted Kirke.
12. *Store Sten (Kettinge Sogn)* i Mængde paa Frejlev Strand, er kylet dertil af Gedserkongen, der var kommen i Strid med Kong Grønnæs paa Lolland. Paa Falstersiden, Gedser Bygden, er der ingen Sten. »For Kong Grønnæs lod roligt Gedserkongen bruge al hans Skyts. Da der ikke var flere Sten derovre, ja, saa var der ikke mere at slaas med«²⁰⁾.

Falster.

13. *Rævestenen* (Nørreherred, *Vaalse Sogn*) i den nu udtørrede Skidenvig; fra denne Sten kom de smaa Børn²¹⁾.
14. *Lysemos-Stenen* (*Vaalse Sogn*) noget ude fra Strandbredden ud for Vaalse Vesterskov, er stor og flad foroven. Der holder »den Lede« Udkig²²⁾.
15. *Sten* (Sønderherred, *Systofte Sogn*) paa Anders Kølls »Lyng« ved Bjørup. Den skulde en Kæmpe have kastet fra Bjørup Have efter Systofte Kirke²³⁾.
16. *Sten (Idestrup Sogn)* i Lindeskoven, »temmelig stor«, med en Hulning i Overfladen som af et Sæde. »Det er et Mærke af, at Skovfruen eller Ellefruen, hvad hun nu er, plejer at sidde der«. ²⁴⁾

17. *Malle-Mose-Gretes Trone* (*Idestrup Sogn*) i Hallerup Skov nær Maglemose. Paa denne Sten har »Malle-mussegrete« sit Sæde. »Ja, lige i de sidste aar har en gammel kone fra *Tjæreby*« set hende sidde der, naar det blev lidt silde om Aftenen, før Konen gik hjem med sit Bundt Brænde paa Ryggen. »Malle-musse-grete« driver sit Spil i *Maglemose*«. Hun gjorde engang en Karl »helt vild og tosset«, saa han var syg i lang Tid, da han en Aften gik efter hende — og opdagede, det var en gammel hul Pil, der stod og var halvt udgaaet, som han havde gaaet efter ²⁵).
18. *Skæppestenen* (*Idestrup Sogn*) med 6 Ringkors (d. e.: Cirkler med indskrevet Kors) indristede i,²⁶) paa venstre Haand ved Landevejen fra Nykøbing til Ourupgaard²⁷).
19. (*Stenen ved*) »*Det røde Led*« (*Idestrup Sogn*) paa Idestrup Mark Nordvest for Byen, hvor Vejen til Ourupgaard drejer af. Stenen er en stor og opretstaende Kampesten, o. 2 Alen høj (paa Gaardejer Krogs Jord, 1908). Stedet kaldtes stadig »*Det røde Led*«, men allerede i 1850'erne fandtes her intet Led. Ourupgaardvejen er den gamle Forbindelse med Nykøbing. Den nuværende Nykøbingvej er anlagt i senere Tider. Men hvordan kunde der være Led midt paa Alfarvej (!) spørger *Axel Olrik* i sin Optegnelse fra 1908 om Stenen²⁸).
20. *Maren Joppes Sten* (*Idestrup Sogn*) i Hallerup Skov. »Maren Joppe hed den Kæmpekvinde paa Lolland, som i gamle Dage havde taget Stenen i sit Slyngebaand og kastet den efter Idestrup Kirke. Det maa ellers have været et dygtigt Kvindfolk og et stærkt Slyngebaand, for dengang Gjedsergaards nye Kostald blev bygget, blev Stenen hugget op, og da blev der ni trealens Søjler af den og saa en forskrækkelig Bunke Affald naturligvis«²⁹).
21. *Gunders Sten* (*Væggerløse Sogn*) paa Højet Mark ca. 1200—1300 Meter Sydøst for Højet By og tæt Nordøst for det saakaldte Spang³⁰). Om denne Sten fortæller

Karen Toxværd, Sillestrup, følgende til *Evald Tang Kristensen*³¹): »For meget lange Tider siden har der staaet en Egeskov paa det Sted, hvor *Bøtø-Nor* paa Sydfalster nu er. *Bøtøland*, en Sandrevle mellem Østersøen og Noret, benyttedes til Græsning af Malkekvæg. Saa engang havde *Gunder*, som passede Kvæg paa *Bøtø*, været i *Højet*; paa Tilbagevejen gik hun gennem Skoven for at komme tilbage til sine Kreaturer og sin Græstørvshytte. Men Østersøen var urolig og slog sine Bølger over Sandklitterne, saa inden *Gunder* naaede Græsningen, hvor Kvæget gik, blev hun standset af Vandet, der rasede værre og værre. Den mægtige Egeskov blev kastet ned, og *Gunder* søgte først forgæves at frelse sig ved at klamre sig til Træerne. Hun druknede, og da Vandet siden kom i Ro, blev hendes Lig fundet ved en stor Sten, som endnu findes og bliver fredet og kaldes *Gunders Sten*. Nu er Noret til Dels udtørret, der pløjes og saaes rundt om *Gunders Sten*; og af og til støder Ploven paa og bringer for Dagen de mægtige Levninger af den fordum stolte Egeskov«. Ovenstaaende Sagn hørte *Karen Toxværd*s Fader som Dreng af gamle Folk der paa Egnen. — Efter andre skal den Sten have faaet Navn efter Dronning *Gunder*, som strandede paa den og druknede der tillige med sin Søn — føjes der til i Danske Sagn III, Nr. 270. »Det var ved den, at Storken hentede de smaa Børn til denne Egn«. Stenen vender sig, naar den lugter Brød³²).

22. *Sten (Væggerløse Sogn)* paa Marrebæk Mark, maatte ikke flyttes. Da en ny fordomsfri Ejer lod den sprænge, kom Stenhuggeren til Skade; hans venstre Haand blev sprængt i Stykker, saa den maatte sættes af i Haandleddet. Dette skete o. 1850³³).
23. *Bred-Sten (Væggerløse Sogn)* i Strandkanten under Rabjerg Mark, er kastet efter *Væggerløse Kirke* af Troldene i Stenvængerne ved Frejlev paa Lolland. *Væggerløse Kirke* ligger højt, hvorfor Klokkeklengen lyder vidt omkring, helt over Guldborg Sund. »Derfor

- tog de en stor sten og kylede efter den tværs over »Breden« (af sundet). Men stenen naaede ikke langt nok, den faldt, hvor den ligger endnu«. »De fem huller efter Troldefingrene er meget rigtig til syne endnu, og den kaldes *Bred-sten*, fordi den er slynget over »Breden«³⁴).
24. *Barnesten* (*Væggerløse* Sogn) mellem Rabjerg og Marrebæk, kendes kun af Stednavnet *Barnestens Stykker*, liggende Nordøst for, hvor Landevejen skærer Marrebæk Kanal (efter Kort over Rabjerg Bys Marker fra 1803).³⁵)
 25. *Sten* (*Væggerløse* Sogn) paa Hasselø Mark (o. 1850) af Form som en stor Kalv, maatte ikke flyttes, »den ligger for noget«; maaske som Værn mod Ildebrand paa Gaarden³⁶).
 26. *Fugletunge* (*Væggerløse* Sogn) i Hasselø By i Stranden tæt Vest for Hasselø By³⁷).
 27. *Egestenene* [*ejestenene*] paa Stranden ud for Hasselø, var nogle store Sten, mellem hvilke nye Eger (d. e.: en Slags Pramme), som var hulede af en Træstamme, blev sænkede og laa flere Aar, før de kunde bruges³⁷).
 28. *Nordmanden* ved Kalø Næb, Hasselø By³⁷).
 29. *Morten* [*muaardi*] i Stranden paa det vestligste Punkt af Hasselø³⁷).
 30. *Pramstenene* i Stranden ud for den vestlige Ende af Hasselø By³⁷).
 31. *Gertrud med sine Unger* [*gerde mæ senne ouer*] ved Hasselø By, er en større og en Række mindre Sten, som naar fra Gertrud ned til Fugletungen (Nr. 26)³⁷).
 32. *Rygge Sten* i Hasselø By. »Her sejlede en mørk Aften nogle Gedesbyere imod med stort Bras. Hasseløboerne kunde høre dem raabe: »Joa Dölen gaaleme röne ha!«, men om det var Stenen eller Baaden, der revnede, fik de ikke at vide dengang«³⁷).
 33. *Sten* (Sønderherred, *Skelby* Sogn) i Fiskebæk Skov, er Overligger paa Stenhøjen. En Heks paa Lolland lagde den i sit Flættelad og kastede den efter Skelby Kirke³⁸).

34. *Flad Sten* (*Skelby Sogn*) i Bryggerset paa en Gaard i Skelby. Hver Dag satte man Mad hen paa Stenen, som det var strengt forbudt at løfte. Manden i Gaarden var i Pagt med den onde. En Dag forsvandt Manden sammen med en sort Puddel. Da Folk løftede Stenen, laa der levret Blod under den³⁹).
35. *Staa-hart* (*S. Kirkeby Sogn*) ved Grønsund Landevejen ikke langt fra Dammen Brunstøvle. Anders Bjelke dræbte her Lensmanden paa Nykøbing Slot, fortæller Folketraditionen⁴⁰). I Virkeligheden var det her, at Anders Bjelke til Bellingegaard blev dræbt af Peder Sandbjerg til Vestergaard i 1589. (Trap har 1588). Det var i Nødværge, Sandbjerg blev Drabsmand, hvorfor han blev frikendt⁴¹). Stenen laa paa sin Plads til o. 1870. Den har maaske først faaet sit Navn efter at Drabet var sket. Maaske blev den lagt til Minde om Sammenstødet mellem de to Adelsmænd⁴⁰).
36. *Sten* (*S. Alslev Sogn*) ved Stranden. »Børnene hentes fra Stranden under den Sten« — eller de kommer »fra Stranden«⁴²).
37. *Tro* (*S. Alslev Sogn*), en stor, flad Sten, som fandtes uden for Dyrløvs Bryggersdør. 1908 meddeler *Karen Toxværd*, at den »nuværende Ejers Forældre købte Gaarden mellem 1820 og 1830; de kendte ikke Stenens Historie. En Dag var der en gammel Mand i et eller andet Ærinde, og da han gik forbi Bryggersdøren, sagde han: »Naa, Tro ligger der da endnu«. De vilde saa have at vide, hvad der var ved den; men han vidste ikke andet end Navnet — eller vilde i alt Fald ikke sige andet«⁴³).
38. *Stor Sten* (*Nr. Ørslev Sogn*) vendte sig, naar den lugtede Brød. Stenen er nu ødelagt og benyttet i et Hus ved Siden af Nr.-Ørslev Højskole. — I Nørre Ørslev var det en kendt Tro, at Børn kom fra Sten. Nogen bestemt Sten, hvorom dette særlig fortaltes, kendte Meddeleeren ikke noget til⁴⁴).
39. *Dejstenen* (*Horbelev Sogn*) paa Melse Mark (efter Brejninge til), »ligger oven paa 4 andre« Sten og ven-

der sig, naar den lugter nybagt Brød¹⁵). I Trap ^a IV, 256 benævnes en fredlyst Dysse Nord for Melse *Dise-tings Stenen*, med svær Dæksten. Døjstenen og Dise-tings Stenen er nok identiske.

Noter.

- ¹) Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldk. 1920, 126 ff. — ²) Thorkild Gravlund: Skelstene 1923, 16; jfr. L.-F. Aarb. 1924, 145. — ³) Thorkild Gravlund: Skelstene, 15 f.; jfr. L.-F. Aarb. 1924, 145. ⁴) Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III (1895), Nr. 195. — ⁵) D. F. S. 1906/23: 752; L.-F. Aarb. 1927, 59. — ⁶) D. F. S. 1906/23: 769; L.-F. Aarb. 1925, 127; 1927, 59. — ⁷) D. F. S. 1906/23: 249. — ⁸) Afskr. i E. T. Kr.'s Saml. i D. F. S. — ⁹) D. F. S. 1906/23: 789. — ¹⁰) D. F. S. 1906/31 b: 789; L.-F. Aarb. 1927, 59. — ¹¹) D. F. S. 1906/23: 789, opt. 1920 og 1927. — ¹²) Trap^a IV, 203. — ¹³) L. F. Aarb. 1927, 59. — ¹⁴) D. F. S. 1906/31 b: 795. — ¹⁵) L.-F. Aarb. 1927, 61. — ¹⁶) D. F. S. 1906/31 b: 798. — ¹⁷) Trap^a IV, 207. — ¹⁸) Thorkild Gravlund: Dansk Folkekarakter 1920, 345. — ¹⁹) D. F. S. 1906/23: 798; jfr. L.-F. Aarb. 1927, 59. — ²⁰) Th. Gravlund: Dansk Folkekarakter, 345. — ²¹) D. F. S. 1906/23: 817. — ²²) D. F. S. 1906/23. — ²³) Fr. L. Grundtvig: Livet i Klokkegaard (udg. af J. Olrik), 1909, 149. — ²⁴) E. Tang Kristensen: Danske Sagn II (1893), Nr. 72. — ²⁵) Danske Sagn II, Nr. 72, jfr. Nr. 71. — ²⁶) Aarb. f. nord. Oldk. 1876, 147, »efter en Tegning i Museets Arkiv«. — ²⁷) Th. Gravlund: Skelstene, 15. — ²⁸) D. F. S. 1906/31 b: 832. — ²⁹) Danske Sagn III, Nr. 164. — ³⁰) D. F. S. 1906/31 b: 833. — ³¹) Danske Sagn III, Nr. 270. — ³²) Fra Dansk Folkemindesamling I (1908), 104. — ³³) D. F. S. 1906/31 b. — ³⁴) Danske Sagn III, Nr. 228. — ³⁵) D. F. S. 1906/31 b. — ³⁶) D. F. S. 1906/31 b: 833; Fra Dansk Folkemindesamling I (1908), 35. — ³⁷) D. F. S. 1906/31 b: 833. — ³⁸) D. F. S. 1906/31 b: 834. — ³⁹) D. F. S. 1906/23: 834; opt. 1922. — ⁴⁰) D. F. S. 1906/23: 836; opt. 1908. — ⁴¹) Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden IV (1903), 160. — ⁴²) D. F. S. 1906/23: 837, 836. — ⁴³) Fra Dansk Folkemindesamling I, 35 f. — ⁴⁴) D. F. S. 1906/23: 841. — ⁴⁵) D. F. S. 1906/31 b: 842.
-

Fig. 1.

Inventaret i Kippinge Kirke.

Af Niels Jokum Termansen.

De store Restaureringsarbejder, Kippinge Kirkes Træinventar for Tiden er underkastet, er paabegyndt i Efteraaret 1927 og forventes tilendebragt i indeværende Aar, 1929. De er gjort mulige dels ved et klækkeligt Bidrag fra Dansk-Amerikaneren Rasmus Hansen, der er født i Vester Kippinge 1846, død 1927, dels ved en Bevilling af Kippinge Kirke og endelig ved et stort Tilskud fra Nationalmuseet, under hvis Tilsyn Restaureringerne gennemføres.

Ved Arbejdets Begyndelse befandt Inventaret sig i en meget ilde Tilstand. I Tidens Løb har været foretaget forskellige Reparationer af saavel Træværk som Staffering. En Overflod af Jernsøm var slaaget i Lister og lignende, der har siddet løse; dertil var store Søm og Murhager paa mange Steder brutalt islaet til at hænge Pynt paa. Hvilken Misforstaaelse er det ikke, at ville pynte disse Ting, der i sig selv er en Pryd, med Grene og Blomster! Farverne gjorde — vel

særlig for Korgitterets og Præstestolens Vedkommende — et ganske godt Indtryk, saa længe de stod dækkede af Støv og Smuds. Men ved nærmere Eftersyn viste det sig dog snart, at de var tarvelige og uskønne, og at Reparationerne var daarligt og samvittighedsløst udførte; for Eksempel var Guld repareret med gul Farve. Desuden var næsten alt Træinventaret angrebet og paa mange Steder ødelagt af Træbuk.

Korgitter og Præstestol og til Dels Alterbordspanelet staar endnu med deres gamle, skønne Staffering, som under den nuværende Restaurering er blevet rensat og nænsomt udbedret. De maatte naturligt danne Udgangspunktet og angive Retningen under Restaureringen af Kirkens øvrige Inventar, for saa vidt muligt at opnaa Harmoni og Helhed i Rummet.

Det er en Selvfølge, at disse store og kostbare Arbejder har henledet Opmærksomheden paa Kippinge Kirke og særlig paa dens udskaarne og malede Inventar, som jeg efter Redaktionens Anmodning skal forsøge at beskrive, om end det kun bliver i korte Træk og uden nøjere Kendskab til de talrige skrevne Kilder, som foreligger om Kirkens Historie.

Kippinge Kirkes rige Inventar tilhører i Hovedsagen de tre Stilretninger: Gotik, Renæssance og Barok. I gotisk Stil er Resterne af en Mariatavle samt et større og et mindre Krucifiks, i Renæssance er Alterbordspanel og Degnestol; men langt Størsteparten er dog udført i Barok, nemlig: Altertavle, Prædikestol, Døbefont, Præstestol, Korgitter, Pulpitur og enkelte af Stolestaderne. Noget yngre er Knæfaldet.

De sparsomme Rester af den i sin Tid undergørende Mariatavle, der stammer fra Tiden henimod Aar 1500, fremtræder som et synligt Minde om Valfartsperioden, der henimod Reformationen gjorde Kippinge Kirke til Genstand for stærk Søgning, dels paa Grund af et Under, der var sket med den indviiede Hostie, som en Forbryder engang havde søgt at stjæle, dels paa Grund af den hellige Kilde, som udsprang nær ved Kirken, og hvor syge fandt Lægedom ved St. Hans Dags Tid. Muligvis havde Underet ogsaa været det, at en indviet Nadveroblat havde blødt, men hvorledes det nu end har forholdt sig, indbragte Helligryet og Kilden Kirken rige Gaver, som lagdes baade i Kirkeblokken og paa

Fig. 2.

Alterbordet, og de katolske Skikke holdt sig her med mærkelig Sejghed endnu gennem hele det 17. Aarhundrede. Den gamle Altertavle (Fig. 2) omtales første Gang af en afskediget Sognepræst 1617 og nævnes blandt andet i en Kirkeskrivelse 1765, da den endnu havde bevaret sit Skab med Fløjdøre, paa hvilke der var Billeder af de tolv Apostle, medens Tavlens Hovedparti var Maria Himmelkroning. Med Gudfader ved sin højre og Kristus ved sin venstre Side knæler Maria. Andægtig, med foldede Hænder, modtager

Katolikkernes Guds Moder den himmelske Krone, som Gudfader og Kristus i Forening anbringer paa hendes Hoved. Af denne Altertavle er nu tilbage kun Maria, Kristus og Gudfaders venstre Arm. I Gudfaders og Kristus's over Marias Hoved opløftede Hænder ser man Resterne af Kronen. Dette Brudstykke af Mariatavlen, der for nylig er fundet i Kirkens Taarn, hvor det ganske var Skæbnen i Vold, er nu konserveret og anbragt inde i Kirkerummet.

De to Krucifikser, der maa antages at være op imod et Par Aarhundrede ældre end Mariatavlen, er det ældste af Kirkens nuværende Inventar. Det største, hvis Kristusfigur er meget stærkt bevæget, har sandsynligvis oprindeligt haft sin Plads over Korbuen. For det mindstes Vedkommende er Korset af nyere Dato.

Alterbordspanelet og Degnestolen er omtrent samtidige. Paa sidstnævnte findes Aarstal; i dens ene Gavl er indskaaret Bogstaverne G. S. P. og H. L. F. C., i dens

anden ANNO 1585. Men medens Alterbordspanelets Staffering med malede Ornamenter i Felterne (se Fig. 4) er samtidig med selve Panelet, saa er Degnestolens Farver et Aarhundrede yngre. Stafferingen er fra 1680, hvilket fremgaar af den ene Gavl, hvori er malet: 1680 Jenss Frandsøn. Dette Navn maa formodentlig gælde den daværende Degn, næppe Malerens, der uden Tvivl er samme Mand, som har

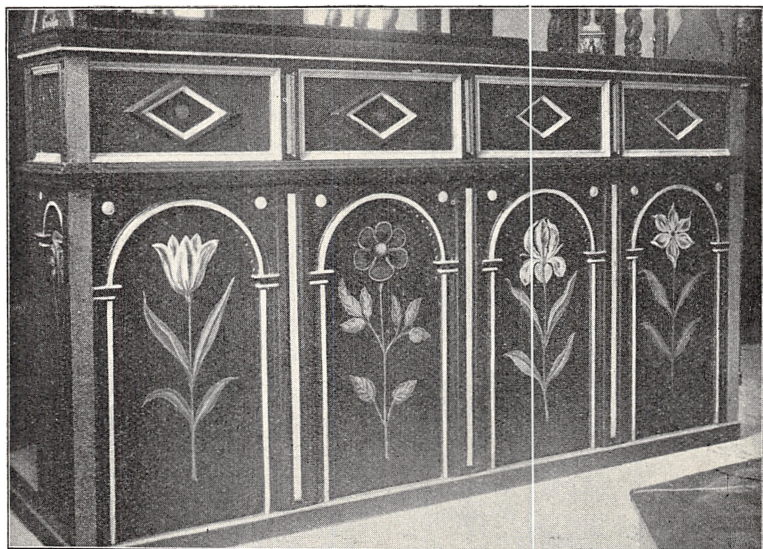

Fig. 3.

stafferet Korgitter og Præstestol. Degnestolen er udsmykket med malede Blomster i Felterne (Fig. 3).

Baade Altertavle, Prædikestol og Døbefont er udgaet fra samme Værksted. De er udførte af Barokmesteren Jørgen Ringnis, der var bosat i Nakskov, og som i Aarene 1630—43 forsynede en Række Kirker paa Lolland-Falster med Inventar.

Altertavlen (Fig. 4) bærer et udskåret Aarstal, 1633, og et malet 1636, hvilket oplyser, at der er forløbet 3 Aar imellem dens Udskæring og dens Staffering. Den rigt udskaarne Tavle, der er særdeles smukt opbygget, har 2 Malerier, et i Storfeltet og et i Topfeltet. Fodstykkets Felter er

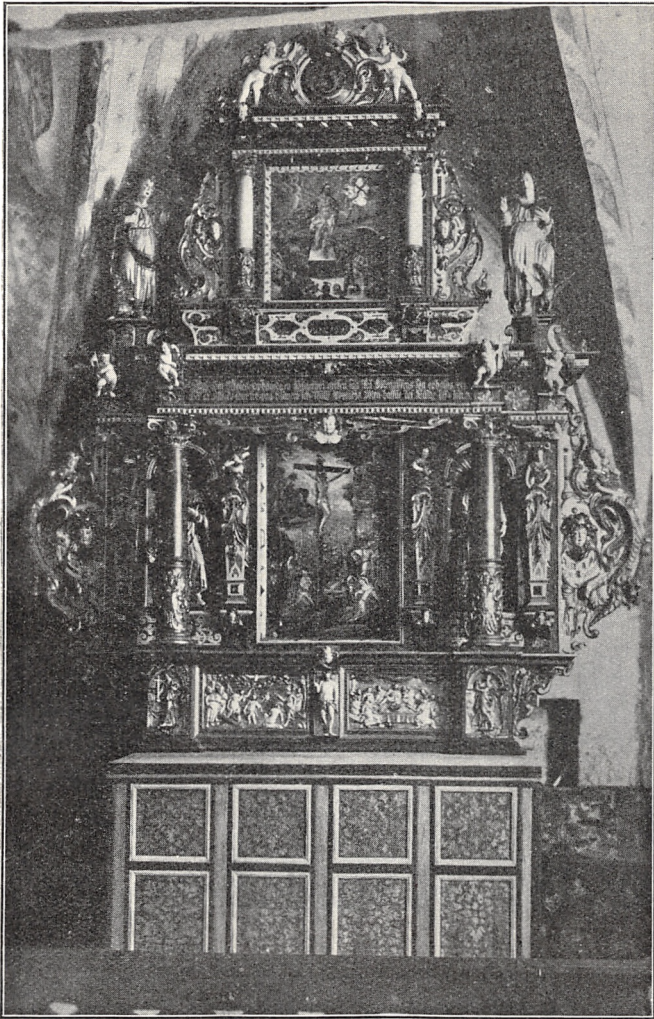

Fig. 4.

prydet med Relieffer: Kristi Daab (se Fig. 1) og Nadverens Indstiftelse. Imellem disse 2 Felter og i Fodstykkets Midte er anbragt en Kristusskikkelse, en lidende, tornekronet Kristus. I hvert af Postamentfremspringenes Felter paa Fløjene findes en Kvindefigur, den ene med Kors (Fig. 5), den anden med Fugl og Anker, Symboler paa henholdsvis Tro og Haab.

Muligt er det, at Kristusfiguren i Midten her fremtræder som Kærlighedens Symbol. Paa Fodstykkets Gesimsprofil findes 2 Indskrifter, Citater fra Marcus 16. og Johannes 6. Kapitel, og desuden: Anno Domini MDCXXXVI [1636], Aars-

Fig. 5.

tallet for Tavlens Staffering. Maleriet i Storfeltet, der forestiller Korsfæstelsen, er et fint malet Billede. Et stort Antal Skikkelser er i Grupper komponeret omkring de tre Korsfæstede, og Jerusalems Bygninger og Taarne danner Baggrunden. Til hver Side for Billedet er anbragt i Nicher Evangelistfigurer med deres Tegn, til heraldisk højre *) Mathæus med Englen, til venstre Marcus med Løven. Disse er igen flankeret af Hermer (Pilastre med menneskelige Overkroppe), som bærer allegoriske Tegn, der hentyder til kristelige Dyder. Her er fra højre: Klogskab med Slange. Styrke med Søjle, Maadehold, der hælder Vand i Vinen, og Renhed med Lammet. Yderst til begge Sider er Tavlen afsluttet med ypperligt udskaarne Sidevinger. Foran de to Evangelistfigurer staar svære Søjler med korinthiske Kapitæler og med brede Ornamentbælter forneden. Disse Søjler bærer det fremspringende

* Betegnelsen „til højre“, „til venstre“ eller „fra højre“ er gennemført heraldisk.

Staffering. Maleriet i Storfeltet, der forestiller Korsfæstelsen, er et fint malet Billede. Et stort Antal Skikkelser er i Grupper komponeret omkring de tre Korsfæstede, og Jerusalems Bygninger og Taarne danner Baggrunden. Til hver Side for Billedet er anbragt i Nicher Evangelistfigurer med deres Tegn, til heraldisk højre *) Mathæus med Englen, til venstre Marcus med Løven. Disse er igen flankeret af Hermer (Pilastre med menneskelige Overkroppe), som

Midtparti af Storgesimsen, der er prydet med fire smaa Englefigurer, som i Hænderne holder Pinselsredskaber: Søjle, Stige, Kors og Fakkell. I øvrigt indeholder Gesimsens Frisefelt en Indskrift, Citat fra Johannes 3. Kapitel, samt to malede Adelsvaaben. Over det ene af disse findes Bogstaverne H. P. R. K.: Hr. Palle Rosenkrantz, der var Lensmand paa Nykøbing Slot i Aarene 1629—42, over det andet Bogstaverne F. L. L.: Fru Lisbet Lunge. Over Storgesimsen rejser sig Topstykket imellem to fritstaaende Evangelistfigurer: Lucas med Oksen og Johannes med Ørnen. Billedet i Topfeltet forestiller Kristi Opstandelse. Med højre Haand pegende mod Himlen og i venstre holdende Sejrsfanen træder han paa Gravens Sten. Stridsmændene er anbragt i Kreds om Graven, nogle i sovende Stilling, de „skælvede af Frygt for ham og bleve som døde“, andre viger skrækslagne, en holder skærmende Skjoldet over sit Hoved. I Baggrunden ser man de tre Kvinder paa Vej til Graven. Dette Maleri er noget grovere i Behandlingen end Billedet i Storfeltet; det er raskere gjort, men sikkert i Kompositionen og ingenlunde mindre fint i Farvevirkningen. I Fodstykket under Billedet findes det skaarne Aarstal. Konsolfremspring med Fantasmasker understøtter Søjlerne, der flankerer Billedet og bærer Gesimsen, i hvis Frisefelt er en Indskrift, Citat fra Johannes 11. Kapitel. Topstykket afsluttes til Siderne med Halvvinger og oventil med en Topgavl, i hvis runde Felt, hvorover to Engle holder en Krone, findes Navnetrækket (5), der hen tyder til den udvalgte Prins, Christian 4.'s Søn. Paa Enderne af Topstykkets Gesims er fundet Resterne af et Navnetræk, et sammenslynget A. C., og dette gælder uden Tvivl Maleren, der har stafferet Tavlen.

Prædikestolen (Fig. 6) har, som Altertavlen, to Aarstal, et skaaret, 1631, og et malet. Det malede kan dog ikke bestemmes nøjagtigt, idet de 2 bageste Cifre er gaaet tabt. Jørgen Ringnis har to Typer Prædikestole, en med Relieffer, for Eksempel Nakskov og Vaalse, og en med Evangelistfigurer i Nicher. Til denne sidste Type hører Kippinge. I 4 Nicher er anbragt de fire Evangelister (Fig. 7) med deres Tegn. Nicherne udformes foroven i en Muslingskal, der indesluttes af et Bueslag, som bæres af Lisener (flade Styk-

ker, der med svagt Fremspring markerer Søjler). I Felter under Nicherne findes Evangelisternes Navne. Paa Hjørnerne er anbragt Hermer, fra højre: Troen med Kors, Haabet med Anker, Kærlighed med Hjerter, Retfærdighed med

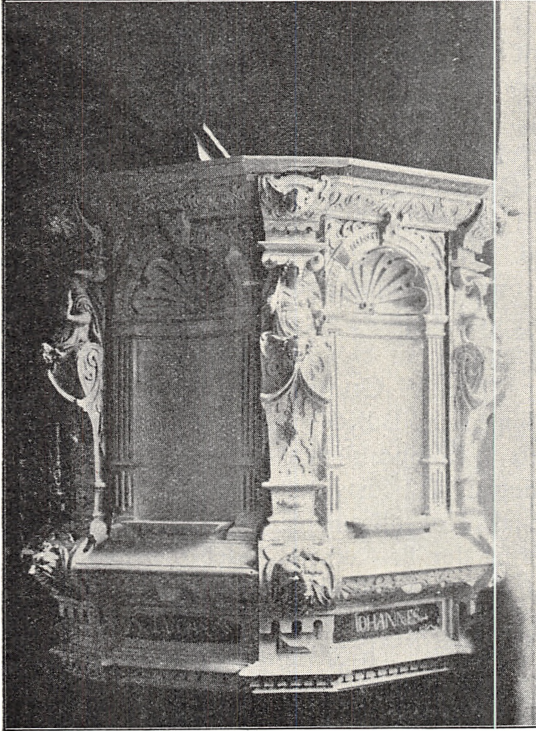

Fig. 6.

Under Restaureringen er Evangelisterne (Fig. 7) m. m. foreløbig fjernede.

Sværd og Vægtlod og Klogskab med Slange og Spejl. I Fodstykket findes under Hermerne Fremspring med Fantasmasker, og som Afslutning over Hermerne er Englehoveder. Stolen afsluttes forneden med Hængeplader under Felterne og med Englehoveder under Hjørnerne. Under Stolen løber fra hvert Hjørne svære, S-

formede Bøjler ind til en bærende, snoet Søjle. Opgangsportalen har oprindelig været forsynet med Dør, men denne mangler nu. I Frisefeltet over Døraabningen findes en latinsk Indskrift, Citat fra Esajas 40. Kapitel. Over Portalen er en udskåret Gavl. Opgangspanelet har 3 Felter med en malet Figur i hvert: Johannes Døber, Kristus og Moses. Imellem Felterne løber Pilastre (flade Vægpillen), og under disse er anbragt Fantasmasker. Lydhimlens sekskantede Underflade er inddelt i Felter, 6 med malede Englehoveder i Kreds om

det midterste, hvorunder Duen, den hellige Aands Symbol, svæver. I Felterne paa Lydhimlens lodrette Ydersider findes en latinsk Indskrift: „Spiritus Domini super me est, eo quod unxerit Dominus me: ad annunciandum mansuetis misit me, ut mederem contritis corde, et prædicarem captivis in dulgentiam, et clavis aperitionem“. Den viser sig at være Citat fra Lucas Evangelium Kapitel 4. Vers 18. og lyder i Oversættelse:

Fig. 7.

„Herrens Aand er hos mig, derfor salvede han mig, og sendte mig, at kundgøre Evangelium for de fattige, at helbrede de knuste Hjerter, at prædike for de fangne, at de skulle være løse . . . *) og de fangne, at de skulle være fri og ledige“. Ved hvert Hjørne er anbragt 2 Englehoveder. Foroven er udskaarne Gavle, og imellem disse er Englebørn, der holder Pinselsredskaber: Kors, Nagler og Hammer, Søjler og Isopstængel. I Lydhimlens Underkant er Englehoveder paa Hjørnerne og Hængeplader paa Langsiderne. Disse Hængeplader giver forskellige Oplysninger af Interesse. Den, der hænger paa Vægsiden, bærer det skaarne Aarstal under skaarne Bogstaver H E R. M. G. L. Det er Præstens Navn, Hr. Mads

*) Udeladt er Sætningen: „og de blinde faa Syn“.

Gregersen Langeland, der var Præst i Kippinge fra 1623—54. Paa et yderst beskedent Sted i Ornamentikken er desuden skaaret I. R., Jørgen Ringnis' Navnetræk. De øvrige Hængeplader har malede Indskrifter, fra højre: 1) Kircke Werge S.

W. L. S., 2) Anno, 3) Lensmands Bewil: Palle Rosenkrans, 4) 16

(Resten af Aarstallet er borte), 5) Kircke Werge H. T. S. Den Hængeplade, hvorpaa er malet „Anno“, bærer desuden, halvt skjult i Ornamentikken, i den ene Yderside et sammenslynget A. C. og i den anden P I C. A. C. erganske givet Malerens Navnetræk, og sammenholdt

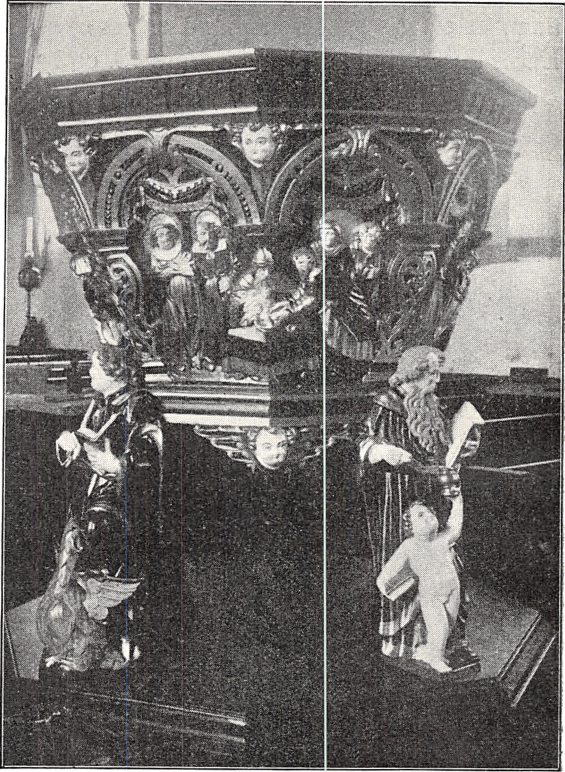

Fig. 8.

med de Rester af samme Monogram, der er fundet paa Altertavlen, lader det ingen Tvivl tilbage om, at samme Maler har stafferet baade denne og Prædikestolen. „Signaturen A. C. hentyder til Maleren Anthoni Clement, der ogsaa har signeret Epitafier i Nykøbing F. Kirke, og som er Mesteren for Enkedronning Sofies store Anetavle sammesteds. Kirke-regnskaber fra andre falsterske Kirker nævner ham som Antonius Contrafejer (d. v. s. Portrætmaler) og viser, at han ogsaa andetsteds har samarbejdet med Jørgen Ringnis“ (efter

Meddelelse fra Museumsinspektør Chr. Axel Jensen). P I C. maa være en Forkortelse af det latinske Pictor, Maler. Paa Bagsiden af Hængeplader og Englehoveder er malede Ornamenter.

Døbefonten (Fig. 8 og 9) med Fontehimmel bærer intet Aars- tal, men vi ved, den er af Jør- gen Ringnis, og kender saa- ledes Alderen ret nøje. Døbe- fonten er otte- kantet. Under de fire Hjør- nerstaar Evan- gelisterne med deres Tegn, de øvrige er for- synede med Englehoveder. To og to dan- ner Siderne eet Felt, afsluttet foroven med Dobbelt-Bue- slag, imellem hvilke der fin- des Engleho- veder. I Fel- terne er Reli- effer, der forestiller: Bebudelsen, Julenat, Omskærelsen og Kongernes Tilbedelse. Døbefonten dækkes af en nyere Plade og et Messingfad. Dens dybe, indvendige Hulhed er pænt behandlet, har en profileret Liste i Bunden, og hele Inder- siden har været gjort vandtæt med et tykt, voksagtigt Lag. Fontehimlen, der skal tjene som en Slags Laag over Døbe- fonten, har været ophængt bevægelig. En Vægtarm oven over Hvælvingen har gjort det muligt at hæve den under Daabs- handlingen. I sin Hovedform minder Fontehimlen en

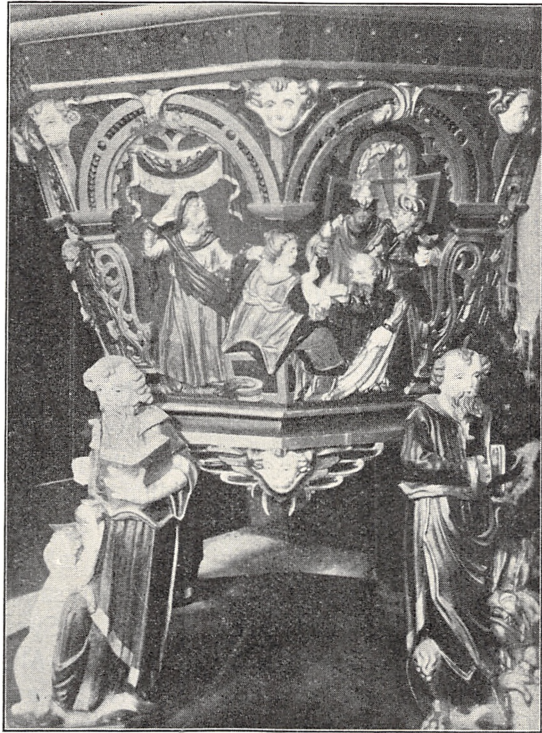

Fig. 9.

effeffer, der forestiller: Bebudelsen, Julenat, Omskærelsen og Kongernes Tilbedelse. Døbefonten dækkes af en nyere Plade og et Messingfad. Dens dybe, indvendige Hulhed er pænt behandlet, har en profileret Liste i Bunden, og hele Inder- siden har været gjort vandtæt med et tykt, voksagtigt Lag. Fontehimlen, der skal tjene som en Slags Laag over Døbe- fonten, har været ophængt bevægelig. En Vægtarm oven over Hvælvingen har gjort det muligt at hæve den under Daabs- handlingen. I sin Hovedform minder Fontehimlen en

Del om en Kirkeklokke. Den er ottekantet. Paa de lodrette Hjørner staar Hermer, mellem hvilke er spændt Bueslag over de aabne Sider, der giver Udsigt til Rummet indenfor. I dette Rum har fritstaaende Figurer dannet en Daabsscene, Kristi Daab. Gruppen, der oprindeligt har talt 9 Figurer, er saa vidt forsvundet, som kun 3 navnløse endnu er i Behold. Morsomt nok kan disse tre med Tydelighed genkendes blandt Altertavlens Daabsscenes 9 Figurer. Loftet over Gruppen er prydet med en udskaaren Sol. I Fontehimplens nederste Parti springer en profileret Liste frem, paa hvilken er anbragt smaa, rigt udskaarne Gavle imellem Hjørnernes drejede Knopper og Kvindefigurer med Symboler paa kristelige Dyder: Søjlen (Styrke), Kande og Bæger (Maadehold), Fugl og Anker (Haab) og Korset (Tro). Over Aabningernes Bueslag er Indskrifter. Af disse er dog kun Rester tilbage, men tilstrækkeligt til at vise, at der har været benyttet to Citater, fra Titusbrevets 3. Kapitel og fra 2. Kapitel af Apostlenes Gerninger. Paa Gesimspartiets Hjørner er over Hermerne anbragt Englehoveder. Oven paa Gesimsen staar smaa, udskaarne Gavle, og fra hvert Hjørne løfter sig svære S-formede Bøjler ind mod en i Midten anbragt Søjle. Oven paa denne staar en Kvindefigur, der i venstre Arm holder et Barn, medens hun med højre Haand løfter en tung Vindrueklase over sit Hoved. Hun forestiller sandsynligvis Kærligheden, som Hjertet, Barnet holder, er Symbol paa.

Disse tre Arbejder af Jørgen Ringnis: Altertavle, Prædikestol og Døbefont, er aldeles ypperlige Værker; de er faste i Opbygning og med stor Dygtighed behandlede i Enkeltheder. Om end Ringnis tilhører Barokken, har han dog bibeholdt saa meget af Renæssancens rene Leddeling, der giver Klarhed i Arkitekturen; og dette tilfører han Barokkens rige Ornamentik.

Korgitteret og Præstestolen bærer ingen Aarstal. Vi kan altsaa ikke nøjagtig nævne deres Alder, men det er næppe meget galt, naar man henfører dem til 1650'erne.

Korgitteret (Fig. 10) er et Balustreværk med lukket, fyldingsinddelt Panel forneden og Frise og Gesims foroven. Frisen er ved Krumknægte med Englehoveder inddelt i en Art Felter. Panelets Felter er udstyrede med Bueslag og

Lisener med skaarne Ornamenter. I Midten (Fig. 11) er Dobbeldøre, flankeret af svære, snoede Søjler, der er hævet over Gulvet af ornament- og maskeprydede Postamenter, og som bærer Gesimsens Fremspring. Portalen hæver sig over Gesimsen i et Topstykke med Snosøjler, Halvvinger og Topgavl, der afsluttes af en Krone, paa hvilken den velsignende

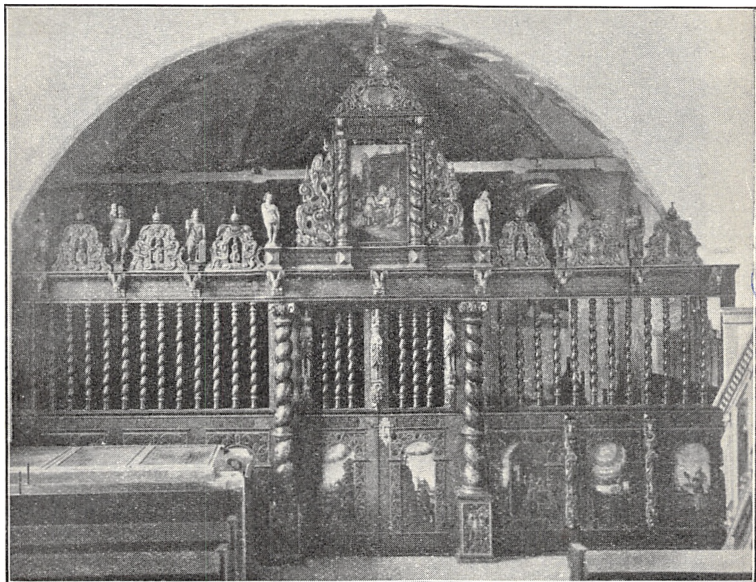

Fig. 10.

Kristus staar. Til Siderne for Topstykket er anbragt Gavle med Figurer imellem. Disse forestiller fra højre: Johannes, Samson, Moses, Adam, Eva, David og Johannes Døber. Portalen er rykket lidt til Syd for Gitterets Midte, saadan at der i Panelet til Siderne er 3 Felter mod Syd og 4 mod Nord. De 4 Felter i Nordsiden har oprindeligt været umalede paa den Side, der vender mod Kirkeskibet; de har rimeligvis været dækkede af et Stolestade. Stafferingen er fra 1680, hvad foruden et Aarstal paa Enderne af Fremspringet over Dørene ogsaa en Indskrift paa Bagsiden beretter. Denne Indskrift, der er malet paa den vandretliggende Bjælke, Gitteret støttes til, lyder: „Anno 1680 Er Choret oc Skrifte-Stolen Stafferet, Da Var Stifts Amptmand offver Lolland oc

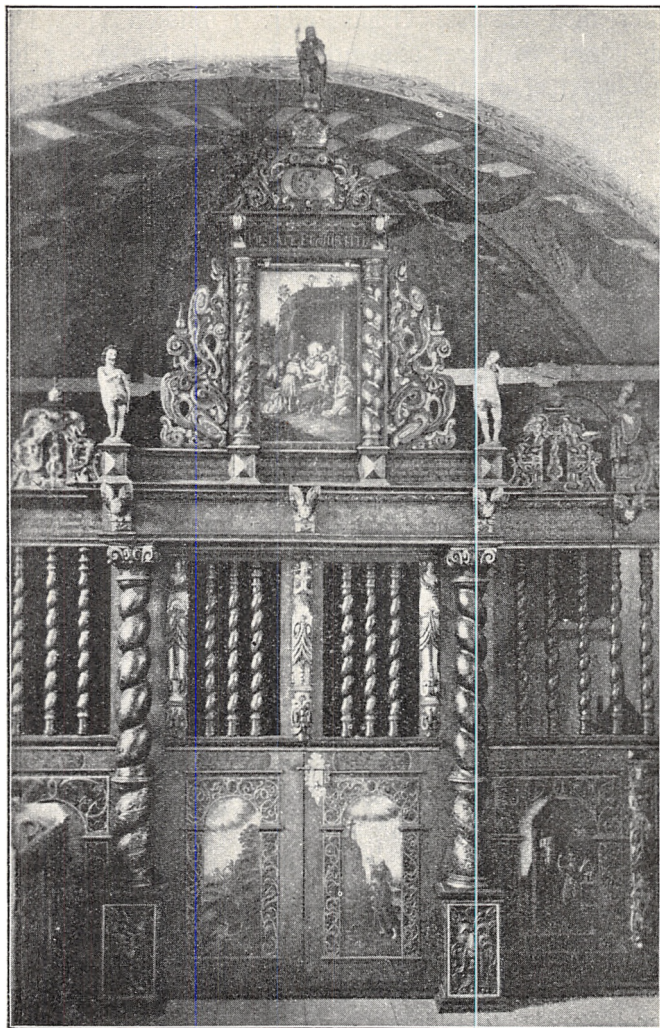

Fig. 11.

Falster Cornelius Lerche, oc Biscop offver Fyens stift Mg: Thomas Kingo, Proust i Nørreherret H: Frands Bruun, oc Sogne Præst H: Clavs Heiche. Alleting til Guds Ære. Hans Lavridtzsen Maler Boendis i Nestved udi Sælland“. Hans Lavridtzsen kendes ogsaa fra flere sjællandske Kirker. I alle Fyldinger paa Gitterets Forside og Bagside er — naar

undtages de ovenfor nævnte fire — malede Billeder. Hele Frisen og Topstykkets Fodstykke er opfyldte af Indskrifter. To af de tre Indskrifter paa Topstykket er nytestamentlige, medens alle de øvrige er hentet fra det gamle Testamente, mest fra Davids Salmer og Salomons Højsang. Billedet i Topstykkets Forside forestiller Kristi Gravlæggelse. Over dette staar Kong Christian 5.'s Valgsprog: „Pietate et Justitia“ (Ved Fromhed og Retfærdighed). De tre Indskrifter under-
 neden er i Tilknytning til Billedets Motiv. I Topgavlens Felt er malet 6, der her gælder Kongen, Billedet paa Topstykkets Bagside er, ligesom alle de øvrige Billeder, gammeltestamentligt. Til hvert Billede hører en Indskrift. Men medens Indskrifterne ellers er direkte Citater, angivne ved baade Kapitel og Vers, saa er de ved Billederne et fireliniet Vers, digtet over Emner fra bestemte, anførte Kapitler. Disse Vers staar som Kunst betragtet just ikke højt, men virker dog morsomme i al deres Naivitet. Som for Eksempel:

Till Himlens Høye Skyer
 Med Min Bøn Jeg Nu Flyer
 Lad Det Behage Dig
 Min Gud Att Høre Mig.

Psal. 69.

Bag Wegg'n Jesus Sig Skyler,
 Att Sielen Der For Hyler,
 Oc titt Maa Trøstløs Staa,
 Oc med sig Selff Raadslaa.

Cant: 2.

Skynde Dig Min Brud Oc Kom,
 Oc See Dig Ey Lenger Om
 Til Werdens Onde Dyder,
 Som jeg Dig høyt forbyder.

Cant: 4.

Om Jeg End Sort seer ud,
 Dog Er Jeg Christi Brud,
 Saa har Mig Solen Brendt,
 Oc titt Mit Hierte Klemt.

Cant: 1.

I Billederne er en Kvindefigur Hovedpersonen, og i de fleste Tilfælde er hun alene (Fig. 12). Hun er Personen, der — paa en enkelt Undtagelse nær — svarer til „Jeg“ i Versene. Malerierne er særdeles smukke i Farverne, men noget naive og haardhændede i Behandlingen. I det hele taget virker Korgitterets Staffering godt, med sin fine røde, let marmorerede Farve paa Rammeværket, sine sorte Søjler og Balustre, der er dekorerede med Vinranker i grønt og

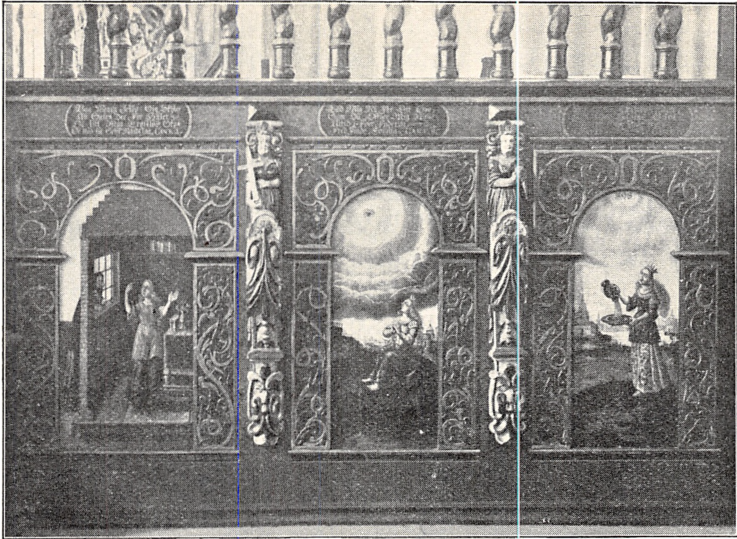

Fig. 12.

Guld, og med sit meget Guld paa Ornamentter og Profiler.
Præstestolen (Fig. 13) er i endnu stærkere Grad end

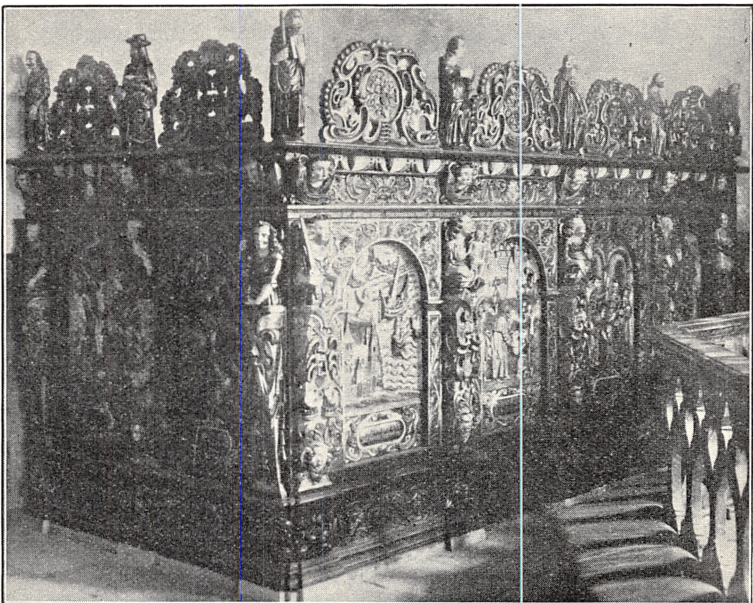

Fig. 13.

Korgitteret prydet med Ornamentik. Men den virker sikkert, fast og tætsluttet i Opbygningen. Den er inddelt i 6 Felter med bibelske Relieffer, som fra højre viser: Korsfæstelsen, Kristus i Getsemane, Jonas og Hvalfisken (Fig. 14), den

Fig. 14.

fortabte Søns Hjemkomst

(Fig. 15), Synderinden i Templet (Fig. 16) og

Syndefaldet (Fig. 17). Reliefferne er be-

handlede dekorativt, uden

Hensyn til perspektive Virkninger. De er

fint udarbejdede, som Stolen

i det hele taget er et ualmindelig

smukt Arbejde. Dertil er

den sjælden i sin Art. Under

Reliefferne, som er inde-

sluttede af Bueslag og Lisener

med udskaaen Ornamentik, er Kartoucheornamenter med Indskriftfelt. Imellem Felterne staar Hermer, hvis ornamentale Prydelse spænder fra Vrængemasker til Englehoveder. Hermerne gælder for øvrigt kristelige Dyder, fra højre: Styrke med Søjle, Klogskab med Spejl, Maadehold, der hæl-der Vand i Vinen, Retfærdighed med Sværd og Vægt, Kærlighed med Barnet, Haabet med Fugl og Troen med Kors. Over og under Hermerne er anbragt henholdsvis Engle- og og Løvehoveder. Pladsen mellem disse indbyrdes er udfyldt med Ornamentik. Over Gesimsen er Gavle, hvor imellem

Fig. 15.

er anbragt Figurer: Kristus med Jordgloben og Apostlene (fra højre): Bartholomæus, Jakob den ældre, Paulus, Johannes, Peter og Andreas. Det er muligt, at Korgitter og Præstestol er udgaaet fra samme Værksted; men det er givet, at deres Staffering skyldes samme Maler, hvilket ogsaa fremgaar af ovenomtalte Bjælkes Indskrift. „Skrifte-Stolen“ maa være identisk

med Præstestolen. I Tilknytning til hvert Relief er et fireliniet Vers, hvis to første Linier er malet paa Arkitraven over Felterne, de sidste to i Kartouchen under Reliefferne. Disse Vers lyder:

Ynckelig bleff han slagen,
Paa Kaarsit oc optagen
For Vore Synders Last
Som bleff paa hanem kast.

Jonas Aff Fiskens Bug,
Saa Jammerlig Raaber ud
Høyt Op til Jesu Øre
Att Komme paa det tøre.

Jesu Din Blodig Sved,
Den er Vor Salighed
Din store Angst oc død
Er Sielens Trøst i Nød.

Jeg Har O Fader Syndet,
Mit Liff ilde Begyndet,
Der jeg gick aff dit huss
Oc Leffd' i Suus oc Duus.

Hoer-Synd har jeg Bedreffvet,
 Oc Meget ilde Leffvet
 Ach Jesu mig Dog tage
 til din Barmhertigt Naade.

Eva Det Eble Tog,
 Der Med Sin Mand Bedrog,
 Oc da saa Meget ilde
 Vor Salighed forspilde.

Fig. 16.

Paa Dørens indvendige Side findes et Maleri af en Skriftestol (Fig. 18), hvor Præsten tilgiver en bekendende Synder, og en Haand strakt ned fra Skyerne besegler Tilgivelsen. Over Billedet er et Vers:

Kom hid O Synder Bange,
 Naaden skall Du Erlange
 Her er Din Løse-sted,
 Her Er Oc Jesus Med,
 Synden Som Dig till giffver,
 Att Du saa Salig bliffver.

I øvrigt er Stolens indvendige Sider udsmykket med nydeligt malede Blomster (Fig. 19).

Pulpituret bærer intet Aarstal. Og alligevel kan man ret nøje angive dets Alder. Ved Gennemgang af de paa dets

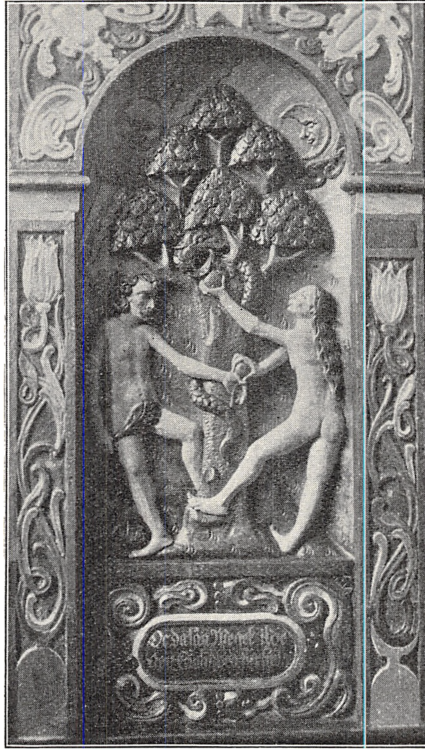

Fig. 17.

Bagside i Tidens Løb indskaarne Navneræk er fundet: K. R. S. DIE. I. IAN. ANO 1639. Saa gammelt tør man altsaa med nogen Ret regne det for at være, selv om det heller næppe er ældre. Pulpituret er inddelt i 11 Felter, der er forsynede med ornamentprydede Bueslag og Lisener. Imellem Felterne er anbragt Pilastre. I det midterste Felt er malet Kristus, i de øvrige Apostelfigurer. I Frisen over staar deres Navne. Under Kristus er en Indskrift, Citat fra Johannes

Fig. 18.

Gamle Sagn de sige,
at et Kildesprud
væltede sig lige
her fra Kirken ud;
Lægedom det bragte
til hver Krøbling hen,
hver en Syg, som smagte
det, blev rask igen.

Kilden endnu rinder,
Kraft den endnu har,
Sygdom overvinder,
Kjæp fra Krøbling taer,

4. Kapitel, under Apostlene findes Trosbeken-
delsen gengivet.

De faa gamle Stole-
stader, der endnu er
bevaret, er samtidige
med Pulpituret og
skyldes sandsynligvis
samme Mester.

Knæfaldet, der er
enkelt, men ret fast i
sin Materialevirkning,
maa stamme fra det
18de Aarhundrede.

En lille, ret pynte-
lig Tavle fra Midten
af forrige Aarhundrede
indeholder et Digt, der
sammenligner Kirken
med Kilden, hvor Læ-
gedom var at hente
for syge:

Kilden det er Kirken,
Vandet er Guds Ord;
i Livets Larm og Virken
til hver, som paa det tror.

Der findes Roe og Lise,
for hver en sorgfuld Siæl,
for Daarer og for Vise,
for Kongen og mig selv;
enhver, som kun vil vandre
til Kildens Bredder hen,
vil finde der, hvad andre
ei ta'er fra ham igen.

Digtet er „Uddraget af J. J.“, og Tavlen er „Skenket af
Sofhie Jensen Den 22. April 1866“.

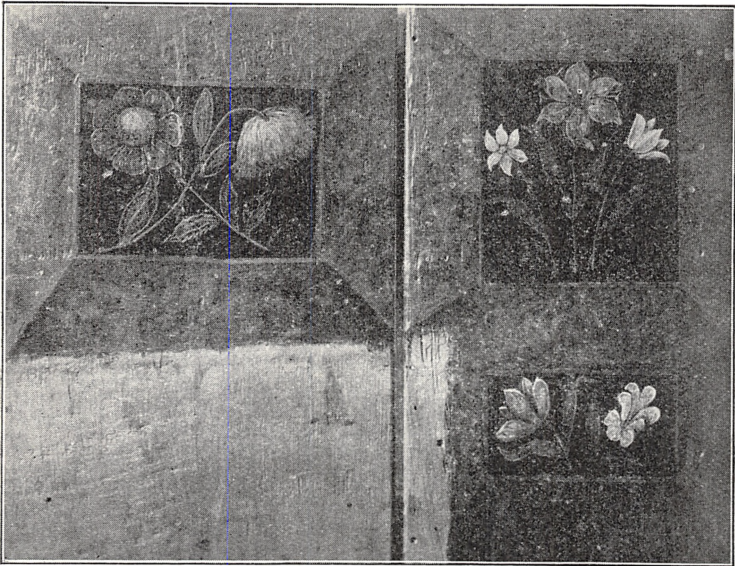

Fig. 19.

Kippinge Kirke er med sin skønne Bygning og sit rige Inventar nok værd en Valfart endnu.

For beredvillig Hjælp under mit Arbejde med nærværende Beskrivelse skylder jeg Museumsinspektør Hr. Chr. Axel Jensen min bedste Tak.

N. J. T.

Af Landsbyen Kaløs Historie.

Ved *Laurits Suhr.*

Indtil Slutningen af det 17. Aarhundrede hørte Kalø paa Østlolland til Kronens Gods og havde sammen med Byerne Vignæs (Wixnis) og Soesmarke (Suersmarke) sit eget Birketing. Paa dette Ting, der efter alt, hvad der foreligger, har været holdt i Kalø (Kalløe) By, selv om Sagerne drejede sig om de andre Byer i Tingkredsen, behandlede de forefaldende større eller mindre Begivenheder, og Tingprotokollerne vilde være det Sted, hvori en vis Side af de skiftende Tider spejlede sig.

Alt, hvad der fra Kalø Birketing er levnet Eftertiden, er en eneste Protokol fra Tiden 8. April 1662—13. Juni 1674, autoriseret af Bestyreren af Aalholm Gods *Hans Hansen Osten* og sluttet af *Cornelius Lerche* til Nielstrup. Den omhandler altsaa Tiden lige efter Svenskekrigen. Egentlige Spor af den svenske Invasion kommer kun glimtvis frem, f. Eks. naar en Mand blandt sine Ejendele opgiver en Kiste, »hvilken Svensken haver Laasen itubrudet«, eller naar en anden beklager ikke at kunne erlægge sit Præsteoffer, fordi han har mistet alt i Svenskens Tid. — Søger man et Billede af Fjendens Ophold og Hærgen i Egnen, da finder man det ikke. Men takket være Tingskriveren *Søren Thomsen* af Kalø, der ofte med ikke ringe dramatisk Sans har gengivet Vidneudsagnene paa Tinge, kastes nu og da et skarpt Strejfflys hen over denne fjerne Tid, og Billeder af Dagliglivets Foreteelser træder med mærkelig Klarhed frem fra de gulnede Pergamentsblade.

Følgende Eksempel gengives i Nutidens Retskrivning, men med Bevarelse af de originale Udtryk:

»Anno 1663 Fredagen den 18. September holdtes Kalø Birketing i Lolland. De otte Tingmænd er:

Jens Nielsen, Vignæs.	Rasmus Andersen, Soesmarke.
Peder Lauridsen, ibid.	Hans Pedersen, ibid.
Laurids Sørensen, Kalø.	Rasmus Clausen, Vignæs.
Peder Jørgensen, ibid.	Peder Markussen, Soesmarke.

Niels Arildsen Kæmpe kom frem for Retten og vandt¹⁾ ved højeste Ed med oprakte Fingre efter Loven, at det er ham bevist, at da de høstede Byg, som var i Søndags fjorten Dage ad Aften, da kom Mads Jørgensen og Karen Spurres til mig til Hans Løjes og sagde, at der gaar Svin i Kornmarken. Da bad jeg dem gaa ud og drive dem op. »Nu vil jeg komme til jer ved Folet²⁾«. — Da kom Christoffer Pedersen til mig og gik med mig til Folet og drak paa en Pibe Tobak³⁾. Da stod Mads Jørgensen og Karen Spurres ved Folet og havde drevet Svinene i Folet. Da kom Rasmus Poulsen gaaende fra Byens østre Ende, og da han kom ved sin Gaard, da raabte han til mig og sagde: »Hvad er der nu i Folet?« — »Her staar eders Svin i Folet«. Da sagde Rasmus Poulsen: »Nu ret stod de i min Gaard«. Da svarede Mads Jørgensen: »Nu gik de i min Toft«. Da svarede Rasmus Poulsen: »Der løj du som en Skælm!« Da svarede Mads Jørgensen: »En Skælm, der løj! En Skælm, der løj!«

Saa gik Rasmus Poulsen straks fra til Folet og sagde til Mads Jørgensen: »Kalder du mig en Skælm!« — og havde sin Haand i Vejret. Da svarede Mads Jørgensen: »Gør hvilket du vil«. — Saa slog Rasmus Poulsen til ham, og dermed kom de i Haaret paa hverandre. Saa gik jeg til dem og bød dem være stille og forliges smukt og vilde skille dem ad. Da kom Christoffer Pedersen og havde en Kniv i Haanden og sagde: »Nu skal du faa Skam!« — Da sagde jeg til Christoffer: »Gaar hen og vogt jer selv, gaar hen!« — og jeg tog ham i min Favns. Da stødte Christoffer Pedersen til Mads Jørgensen med sin Skonæse. Da sagde Rasmus Poulsen til Christoffer Pedersen: »Vær stille! Jeg vil selv være ham god nok!« Og var de begge blodige, men hvordan de fik det, ved jeg ikke, og var Christoffer med at skille dem ad.

— *Karen Spurres* vinder videre i lige svære Ed, ligesom *Niels Arildsen Kæmpe* har vundet for hende, »men var jeg ikke med at skille dem ad«.

Mette Nielsdatter, tjenende *Frederik Degn*, kom gaaende med *Frederik Degns* Barn og saa, at de var i Haaret sammen paa Jorden og var begge blodige. »Saa gik jeg til og hjalp at skille dem ad, og da havde *Christoffer Pedersen* en dragen Kniv i Haanden; men hvad han gjorde med den, ved jeg ikke. — Dette er mit Vinde«.

Hans Lauridsen kom frem for Retten og vandt ved højeste Ed med oprakte Fingre, at som i Søndags var fjorten Dage, »da kom *Mads Jørgensen* ind til mig og sagde til mig: »Nu har de slaaet mig her ude paa Gaden«. Da spurgte jeg ham ad, hvem der havde slaaet ham. Da svarede *Mads Jørgensen*: »Det gjorde *Rasmus Poulsen* og *Christoffer*, jeg skal drage ud til Slottet⁴) og klage ham«. Da sagde jeg: »Maren, tænd os et Lys, at jeg kan se, om han har faaet nogen Skade«. Da saa jeg, at han var lidt blodig bag i Hovedet og var der en Rible i Huden«.

— Hvorefter *Peder Sørensen* paa Øvrigheds Vegne begærede Tings-Vinde.

— — —

Selve Sagen er ganske uden Interesse. Det er de forskellige Personers Udtalelser, der skaber Billedet.

Niels Arildsen Kæmpes Udsagn er det fyldigste. Selv om intet derom er nævnt, saa har han sikkert været Oldermænd. Til ham henvendte man sig i hvert Fald, da Svinene var paa ulovlige Veje, selv om han var paa Besøg hos *Hans Løje*. Hans hele Holdning i Sagen er ligeledes præget af en vis Værdighed. — Man ser Situationen for sig: en stille fredelig Søndag Aften i Høsten (d. 30. August 1663). *Mads Jørgensen* og *Karen Spurres* faar sig en Passiar paa Landsbygaden og opdager Svinene i Kornmarken. De driver dem dog først tilbage til Husdyrfolden efter at have forelagt Sagen for højere vedkommende. Men Utak er Verdens Løn. Skønt Svinene er *Rasmus Poulsens*, som vel egentlig burde være taknemmelig for, at andre fik dem paa rette Vej, saa overfalder han *Mads Jørgensen* for en Bemærkning, han selv er

Ophavsmanden til. Christoffer Pedersen, der ellers stod »og drak paa en Pibe Tobak«, er straks parat til at være med i Legen, oven i Købet med en dragen Kniv. Billedet viser tydeligt Tidens Voldsomhed. Man tøvede ikke længe med at gaa til Haandgribeligheder, og der var altid en eller anden parat til at skubbe til en hældende Vogn. Niels Arildsen Kæmpe har imidlertid sikkert ikke baaret sit Tilnavn uden Grund. Han tager ganske roligt den hidsige Christoffer i sin Favn og faar ham til at hjælpe sig med at skille de kæmpende. Typen er karakteristisk, og det er vel den, der Aarhundreder igennem har taget et Tag i de let opstaaelige Tvistigheder, som det nære Samliv i Landsbyen og Fælledriftens besværlige Forhold gav Anledning til. Ikke alt kunde jo »klages paa Slottet«. Saa vilde Retten have faaet vel rigeligt at bestille.

Om denne Sags videre Forløb fortælles intet. Maaske er den hævet uden nogen Dom. — Den hidsige Christoffer finder man indviklet i en Sag et Aars Tid eller to senere, en Rudeknusningsaffære i Sakskøbing By. Herom maaske en anden Gang.

Noter.

1) vinde = vidne. Ordet bøjedes stærkt: vandt, vundet. — 2) Folden, Husdyrfolden. — 3) Udtrykket: at drikke Tobak var almindeligt i sin Tid. Men »at drikke paa en Pibe Tobak« er formentlig sjældent. (Dialekt?). — 4) Aalholm Slot, hvorfra Krongodset paa denne Egn bestyredes.

Landevejsfolkene.

Af Karen Toxværd.

Jeg kunde ogsaa kalde dem de vejfarende, men det er jo enhver, som har Ærinde uden for sine egne Enemærker. Landstrygere eller Landløbere vil jeg ikke kalde dem, da saa mange, maaske de fleste, var hæderlige Smaahandlere; men naar jeg under eet Navn vil omtale den Flok, som i min Barndom og før den Tid for det meste havde deres Livsophold ved at vandre fra Hus til Hus og fra Gaard til Gaard i et mere eller mindre lovligt Ærinde, ved jeg intet rigtigere Navn end Landevejsfolkene.

Der var nu først de fjollede; de tiggede ikke, men drev rundt ofte flere Sogne omkring, skabede sig løjerlige og blev hængende, hvor de kom, til de fik nogen Mad; det var bare det, de gik efter. *Tosse-Per* fra Nørre Ørslev »dansede sønderud«, som han sagde; han sjokkede rundt paa Gulvet og sang, »Jomfru Lirken og ved du hvad, vil du gi mej et Stykke Mad? Nej saamænd det vil jeg ikke, jeg maa selv gaa om og tigge; først paa Hæl og saa paa Taa, saadan maa Jomfru Lirken gaa«.

Det var det eneste, han vidste at gøre sig interessant ved. *Tosse-Anders* kaldte sig selv Balat, for rundt paa Gulvet og klappede i Hænderne; det skulde forestille en Bajads, som han sagtens havde set ved en Fastelavnsleg og vidste skulde være en latterlig Person. For Resten brugte han ogsaa, naar han kom ind, hvor Folk sad og spiste Pandekage, at gaa hen og lægge sin Haand paa den øverste og sige: »Pandekage smager godt«; saa fik han naturligvis den, han havde lagt Haanden paa, og strengt Paalæg om ikke at røre den øvrige Mad. For Resten var der baade i hans og Pers Øjne en sørgmodig Længsel, de vidste jo godt, at de ikke var som andre Mennesker. *Blik-Hans* spillede en

mere højtidelig og salvelsesfuld Rolle, ham var vi Børn noget bange for; vi blev i øvrigt stærkt advaret mod at drille de tossede, da de saa kunde blive farlige. Selvfølgelig kunde de ikke lide hinanden, og traf de til at komme samtidig paa et Sted, blev de rasende. Spurgte man Anders, om han havde set Per for nylig, svarede han øjeblikkelig: »Han er død«; og samme Svar gav Per, hvis han blev spurgt om Anders. Naa, samme Skinsyge kunde der være mellem nogle af de handlende; saaledes husker jeg, at en Musefældehandlerske kom ind i mit Hjem, hvor Børstekonen sad i Forvejen, og disse to kom saa voldsomt op at skændes, og skønt den ene talte bredt Nordfalstersk, og den anden hovedsagelig Tysk, forstod de rigtig godt hinanden; hver vilde gøre sig selv stor og den anden ringe. Musefældekonen sagde: »Mein Mand kan Mausfell machen«. Børstekonen svarede: »Min Mand kan gøre Børster«. At han havde lært det i Tugthuset, behøvede hun jo ikke at gøre Tyskeren klog paa. *Trine Jonas* havde for Resten ogsaa været i Tugthuset. Hende husker jeg ikke, men kender hende kun af Omtale. Hun havde hørt, at naar en Kvinde havde faaet 6 Sønner, kunde hun faa Præmie; det var jo 6 Soldater. Saa gik hun til Kongen og krævede sin Præmie. Han tog meget vel imod hende og talte med hende; men da han hørte, at hun aldrig havde været gift, og Sønnerne havde forskellige Fædre, blev han vred, og hun fik Tugthus i Stedet for Præmie. Min Moder kendte ikke noget til den Historie, saa da Trine kom igen, sagde Moder: »Det er længe siden, du har været her, Trine, hvor har du været i al den Tid?« Hun svarede: »Her er jeg«. »Ja, det ser jeg«, sagde Moder, »men hvor har du været?« »Jeg har været borte«, lød Svaret, og Moder blev ikke klogere deraf; hun vidste ikke dengang, at Udtrykket »at komme bort«, var en mild Omskrivning af »at komme i Straf«. Om *Trine Jonas* havde et Skjuleærinde for sit Tiggeri, ved jeg ikke. *Norske Mutter*, som ogsaa gik, før jeg kan huske, spaaede i Kort, og der var nok adskillige, som troede paa hendes Spaadomme, saa hun blev ofte ventet med nogen Spænding. Blandt de hæderlige, andensteds bosiddende handlende husker jeg *Madam Skov*, Ma-

dam Lange (senere hendes Døtre), Baandmanden, Kam-magerkonen og Tappedrejerer. *Madam Skov* gik med en Kurv paa Armen, hvori hun havde Naale og Traad, samt en Del billig Modepynt, Brocher og Kæder af fransk Guld, Brystsløjfer og enkelte Børnestråhatte; hun havde næppe stor Handel, men kom dog en Gang om Aaret, kendte alle Mennesker og havde et muntret Snakketøj. *Madam Lange* solgte hjemmevævede Baand og maalte dem af paa højre Arm; fra Spidsen af Tommelfingeren til Skulderkanten var en Alen; man kunde godt maale efter, det passede godt nok. *Baandmanden* havde sit Alenmaal slaaet ind med gule Stifter i sin Støttekæp; han var altsaa en gammel Mand, siden han gik med Kæp. Han opremsede altid sin Tværsæks Indhold: Synaale, Knappenaale, Stoppenaale, Fæstenaale, Bændler, Hægter og Maller, Fingerbøller, Bomuldstørklæder, Sirtses Tørklæder, Musselinstørklæder o. s. v., og naar han maalte Bændler af, gentog han det sidste Tal, til han fik maalt et nyt: 5, 5, 5, 5 — 6, 6, 6, 6, men naar vi Børn vilde hjælpe til med at gentage Tallet, sagde han: »Ti stille, Børn, I maa ikke forstyrre mig«. Han var ellers en meget godmodig Mand — som da for Resten de allerfleste havde den Forstand at komme med godt Humør, saa fik de lettest Handel og ofte en Bid Mad eller en Kop Kaffe i Tilgift. — *Tappedrejerer* var Fynbo; senere kom en Sjællænder; han havde sine Spiseskeer, Grydeskeer, Ølhaner og Tøndetappe i en Tværsæk og gik ofte med lette Træsko paa; det kunde Benene bedst holde til, naar han saadan gik Dag for Dag om Aaret rundt. *Kammagerkonen* gik med hjemmelavede Kamme, Horn-Spiseskeer og Sennepsskeer i en flad Æske og kom ogsaa en Gang om Aaret. *Øresmeden* var virkelig Smed og havde selv lavet de Ildskovle, Ildtænger, Sukkertænger og hvad andet smaat Smedegods han gik med i sin Tværsæk. Om han havde mistet sit ene Øre i et Slagsmaal, ved jeg ikke, skønt det blev sagt; der fortaltes ogsaa, at han engang gik ind til en Tobaksspinder og spurgte, hvad han skulde give for et Stykke Skraatobak saa langt som fra hans ene Øre til det andet. Manden saa paa ham og nævnte, hvor mange Skilling det kunde blive. »Ja, vil De saa maale her

fra mit Øre og ned til Højmøllen (eller hvor det nu var), der ligger det andet«, sagde Smeden. Der blev næppe noget af den Handel, men han har jo nok faaet en Skraa for sin Vittighed. En enkelt Gang kunde der ogsaa komme en Visesælger, og husker jeg ikke meget fejl, har jeg engang set »Lille Hjort« i mit Hjem i det Ærinde. Der var gerne to Viser paa hvert Papir, først en almindelig tarvelig Markedsvis, derefter en bedre, som: »Naar mit Øje er lukket«. Paa et saadant Blad saa jeg første Gang Birkedals Sang: »Jeg saa ham som Barn med det solrige Øje«; men da jeg læste den op, sang den gamle Skomager, som sad paa Bordenden, Melodien, men med Erik Bøghs Ord: »Jeg saa ham om Morgen ude i Skoven«, som Skomageren kendte fra sin Krigstid, og som nok ogsaa har givet Birkedal Ideen til hans dejlige Sang. Foruden de forskellige Lirekassemænd, som kom af og til og havde Øvrighedens Tilladelse til i visse Dage at »lire Sognet af«, som de sagde, kom ogsaa enkelte Gange et Par, hvor Konen sang og Manden spillede Violin; men hvad der særlig gjorde Indtryk paa mig en Dag, jeg kom fra Skole, var en Flok tyske Musikere, som blæste paa Horn; især var der et Horn, vistnok en Basun, som syntes mig forfærdelig langt. Manden stod bagest i Flokken i et Hjørne af Stuen, som jeg mente for at faa Plads til sit lange Instrument. Det var Militærmusik, og de spillede ganske betagende.

Det er for Resten ikke 40 Aar siden, en lignende Trop, 6—8 Stykker, spillede paa Gaden i Sillestrup og bag efter løb omkring i Huse og Gaarde at indsamle Drikkepenge. Kun Lederen talte Dansk; han sagde, de kunde enkelte Gange faa et Par Dage fri til en saadan Tur at tjene sig lidt ekstra Skillinger, og saa laa Falster jo ikke langt borte.

Staasin (Stadsen).

Af Helene Strange.

For de gamle paa Nordfalster var det en stor Højtid at komme i Staasin (Stadsen). Hverdagene var graa og triste og ensformige, og Staasdavene (Stadsdagene) kun faa og sjældne; derfor skønnede man paa dem, naar de endelig var inde. Oppe fra Staasstoven (Stadsstuen) blev Staas-tøje (Stadtstøjet) hentet frem, og med næn Haand og stor Forsigtighed trak man i de gode, hjemmegjorte Klæder. Mændene fik først Staasskøvrden (Stadtsskjorten) op over Hovedet og fik saa Staashusserne (Stadtshoserne) fat. Skjorten var syet med fine Stikninger paa Skulderstykker og Haandlinninger, saa man kunde være bekendt at smide Pels eller Frakke og give den i Skjortærmer, hvis man blev for varm. Hoserne var lange og hvide, og Staashusbaanj (Stadtshosebaand) til at holde dem oppe, havde man ogsaa.

Staasbaagserne (Stadsbukserne) var af blaåt Vadmel, medens Staasvæsten gerne var af sribet Hvergarn. I de ældste Tider havde de ogsaa en Staaspæls (Stadtspels) af Faareskind, men senere hen kom Staasfraggen (Stadtfrakken), først af hvidt Vadmel, siden af blaåt. Drengene og de unge Karle havde altid en Staashøve (Stadtshue), en strik- ket Tophue med en lang Dusk, hvorimod Mændene havde en Staashat (Stadtshat), ogsaa kaldet en Uldhat, og meget i Lighed med de moderne Kakkellovnsrør, som de fine Herrer staaser (stadser) sig med nu til Dags. Paa Fødderne havde de Staasskov (Stadtssko) eller Staasstøvle (Stadtstøvler); særlig i Aarene omkring 40 havde adskillige af dem Halvskafstøvler, da det saa mere velhavende ud med Støvler end med Sko. De yngre havde dog mest store, grove Sko med Spænder. Naar de saa fik »Staaspivven« (Stadtspiben) i Munden og Staaspaanj (Stadtspungen), den nye Tobakspung, i Lommen eller hængt ved en Knap, saa var de »rejde i Staasin« (rigtig i Stadsen).

Men fordi en Gaardmand var kommet i alle sine bedste

Kisteklæder, var det dog derfor ikke sikkert, at han var en Staasmanj (Stadsmand). Det var han kun, hvis han havde en hæderlig Karakter og helt igennem var et ærligt Menneske. Det samme gjaldt Karlene. En ung Fyr kunde godt være en Staaskal (Stadskarl), selv om han ikke var pyntet, Dreng og Knøse kunde være nok saa flinke, som de være vilde, saa var det dog sjældent, at de blev benævnedes som Staasdrenge eller Staasknøse; derimod kunde man godt sige, det var en Staasfyr, naar de var raske og flinke til deres Arbejde og passede deres Sager til Punkt og Prikke.

Kvinderne maatte naturligvis ogsaa se at komme i Staasklæjterne (Stadsklæderne). Staassærkin (Stadssærken) var jo den allerførste, der skulde tænkes paa, og ligesom Mændenes Skjorter var den udstyret med Stikninger og Muse-tænder. Staasbaagser havde de ingen af, da Benklæder var et ukendt Klædningsstykke for Kvinder. Men Staasklogger (Stadsunderskørter) havde de og tog ofte 3—4 Stykker paa.

I Modsætning til Mændenes hvide Staashusser var Kvindernes enten penseblaa eller sorte. Staasskørde (Stadsskørtet) var forsigtig sammenrullet og laa som en lang Pølse i Klædekisten, for at ikke Folderne paa Bagbredden skulde gaa i Ulave, og Staasforklæ'e' (Stadsforklædet), der tidligere havde været af Hvergarn, men nu ofte var af Købetøj eller Silke, laa ligeledes udstrakt paa Langleden. Staaslængetrøjen (en strikket Uldtrøje) var enten grøn, rød eller sort, og der var gerne lagt et Par Lavendelstilke ned i Kisten til den, da de lugtede godt og hjalp for Møl. Staasbaallin (Stadsbullen) var af Vadmel og tit pyntet med pibet Silketøj. Staadsbrøstkaantningen samt Ærmekaantning, Mamelukker og Livbælte var ligeledes af Silke. Staastærklæ'e' (Stadstørklædet) var af samme Stof og skulde lægges i Snip, og der maatte passes paa, at det kom til at sidde lige, saa det faldt pænt i Række med Baandene fra Staasnaggehøven (Stads-Nakkehuen), der sad paa Spidsen af Staaslinne' (Stadslinet). En Staaslinhædde (Stads-Linhætte) maatte man under Køreturen have paa Hovedet for Linets Skyld, hvis det var Storm eller Regn.

Da man kom lidt længere frem i Tiden, og det blev almindeligt med Polkahuer og Polkatrøjer, havde ethvert an-

stændigt Fruentimmer naturligvis ogsaa her noget, der hørte Stadsen til. Og da den gamle Nationaldragt helt var kastet, saa manglede en Staaskjovel (Stadskjole) heller ikke.

Til et rigtigt Gilde skulde der jo tages en Kirketur, hvad enten det var for at faa viet et Par unge, døbt et Barn eller begravet en død, og derfor maatte man ogsaa have Staasvaanin (Stadsvognen) frem. Staasseletøje' (Stadsseletøjet) var det gerne saa som saa med, men man sørgede jo da for at tage det bedste, man havde, og der var da ogsaa adskillige, der havde baade Staastemmer (Stadsliner) og Staasrægger (Stadsskagler). Idet Vognen rullede ud af Gaarden, slog Kusken et lille Skrald med Staaspisgin (Stadspisken), der ellers havde sin Plads paa et Par Søm oppe ved en Bjælke i Stadsstuen.

En Køretur var i sig selv altid noget af en Højtid, og køre i Stads var med til at sætte Gildesstemningen op. Staasøjene (Stadshestene) var de fleste Tider magre og duknakkede, men de luntede jo af saa godt de kunde, og hvis det saa tillige var Staasvej, kunde det blive en hel Staastøvr (Stadstur).

Naar man kørte ind i Gildesgaarden, stod der altid, hvis det var til et Gilde med Spil og Dans, en Musikanter eller to og spillede op for hver Gæst, som kom. Musikanterne var der naturligvis stor Forskel paa, og alle spillede ikke lige godt, men hver Egn havde gerne sin Staasmaaskaander (Stadsmusikanter), og ham sørgede man gerne for at faa fat i, saa der kunde vanke Staasmaasig (Stadsmusik) baade ved Køreturen til Kirke og senere hen ved Dansen.

Inde i Stuerne var der dækket op med Saltmadsfad, Sigtebrød og Hvedekage og rigeligt med Øl og Brændevin, saa man maatte nok sige, det var et Staasbovr (Stadsbord), der ventede, og Staasma (Stadsmad) trakteredes der selvfølgelig med fra først til sidst.

Men Husmoderen var ogsaa en Staaskunne (Stadskone) til at bakke op, ligesom begge hendes Søstre, der stod for Maden, var Staaskoggekunner (Stadskokkekoner). Manden selv var ogsaa en Staasmanj paa alle Omraader, og hans unge Døtre, der vartede op ved Bordet, var begge et Par rigtige Staaspi'er (Stadspiger).

Det var altsaa helt igennem Staasfolk, man var kommet til, men baade Manden og Konen var ogsaa paa begge Sider ud af Staasfamilier. Efter Frokosten kørte man til Kirke, og hvis Præsten prædikede godt og ellers var en flink Mand, saa var han en Staaspræst, af hvem der kunde ventes en Staasprægen (Stadsprædiken). Var Degnen skrap til at synge og lige saadan kunde skrive og læse et pænt »Testamente« ved en Begravelse og holde en pæn Tale ved Gildes-Punsbordet, saa maatte man give ham den Ros, at han var en Staasdegn, selv om han ellers nok kunde være noget slem til at tampe Børnene. I de fleste Tilfælde var det da ogsaa de fattigste Dreng, der fik de fleste Prygl, og det var der ingen, som tog ret højtideligt.

Paa Køreturene frem og tilbage havde Fruentimmerne deres Staassjal paa, enten de saa frøs eller svedte. Siden kom Staaskaaverne (Stadskaaberne), som var af Vadmel eller Hvergarn. Baade Mandfolk og Fruentimmer havde Staasvander (Stadsvanter) paa, hvis det var koldt, og alle Konerne sørgede altid for at have en Staaslængehusse (Stadsstrikkestrømpe) i Gang, saa de havde noget at røre Fingrene paa, medens Mændene spillede Kort.

Holdtes Gildet om Sommeren, skulde Gæsterne naturligvis lidt ud i det fri, og Kvindfolkene var da et Vend rundt i Staashavin (Stadshaven), der kun var lille, men alligevel ofte havde adskillige Staasblomster. Staasøvrder (Stadsurter) kaldte de gamle altid Blomsterne, og en Blomsterbuket hed en Øvrdekovst (Urtekost); Gulerødder, Persille og andre Grøntsager benævntes altid som Maøvrder (Madurter).

Med Spisen og Drikken, Snakken og Spillen, Dansen og alskens Morskab svandt saa Dagen og Natten hen, og naar man tog af Sted, havde man Mindet om en Staasdav (Stadsdag) tilbage. For mange af os Nutidsmennesker, som ikke har levet sig ind i tidligere Tidens Nøjsomhed, Sæder og Skikke, er det ofte ganske ufatteligt, at der for de gamle kunde kastes saa megen Glans over den fattige Staas. Men Fædrene kendte Glæden ved at komme i Staasin.

Digteren Jens Hansen Smidth i hans Breve til Johan Bülow.

Af *Olaf Carlsen.*

Blandt den Kreds af adelige, der i Tiden omkring 1800 paa saa mange Maader gjorde sig fortjent af Staten og Samfundet, er Johan Bülows Navn et af dem, der har den bedste Klang.

Som kundskabssøgende, ung Officer havde han studeret tre Aar ved Akademiet i Sorø. Senere blev han Kammerjunker og i 1784 Hofmarskal hos Kronprins Frederik. Efter i 1793 at være faldet i Unaade levede han paa sit Gods, Sanderumgaard, paa Fyn.

Johan Bülow var stærkt aandeligt interesseret og optraadte i stor Stil som Mæcen. Selv gjorde han Optegnelser og samlede Aktstykker til Fædrelandets og især til sin egen Tids Historie. Disse skænkede han tillige med sit store og smukke Bibliotek og en righoldig Samling Breve fra mange af Tidens kendte Mænd til Sorø Akademi, — »til det for mig — som det hedder i Gavebrevet — saa kære Sorø Akademi, hvor jeg tilbragte tre af min Ungdoms lykkeligste og favreste Aar under Musernes livlige Beskyttelse og Vejledning«¹).

En Gennemgang af de Bülowske Papirer i Sorø giver naturligtvis først og fremmest Stof til den, der vil studere Johan Bülows Historie, men der findes ogsaa mangt og meget af Interesse til Belysning af Personer og Forhold i hans Samtid, og som har sin selvstændige Værdi.

Af de Ting, der hidtil er udgivet, skal her blot nævnes nogle Breve, der samler sig om Bülows Virksomhed som Mæcen²), fordi det følgende ogsaa omhandler dette Emne, men ifølge Sagens Natur tillige — og maaske mest — Brev-

skriveren, Præsten og Digteren *Jens Hansen Smidth*, hvis Profil som Digter og Menneske her træder os tydeligt og klart i Møde. — Hans litterære Eftermæle er et typisk Eksempel paa Samtidens og Eftertidens ofte forskellige Vurderinger af Litteraturens Mænd. En samtidig Kritiker spaaede ham en stor Fremtid, og at han kun vilde komme til at staa tilbage for en Ewald. En senere Litteraturhistoriker har kaldt hans Digte »den rene Ynkelihood« og betegnet det enten som Mod eller som en uhyre Mangel paa Kritik, at han — efter 1803 — vovede at udgive sine »Poesier« (1807)³).

Hans Digte fordunkledes naturligt ved Romantikens kraftige Gennembrud med Oehlenschlägers Ungdomsdigtning. Vel blev Jens Hansen Smidth ikke en af dem, der traadte nye Stier; dertil havde han for dybe Rødder i Rationalismens Tidsalder, og dog kan hans stærke Naturfølelse, hans bevægelige og modtagelige Sind give hans Digtning noget af de store Følelsers Grebetheid. — Han kunde ogsaa satirisere over den nøgterne og prosaiske Naturbeskrivelse, der lovprieste det nyttige Landbrug, eller — som han kaldte det — saa paa Naturen med »Professor Begtrups Brillen«, — med den videnskabelige Landøkonoms Sans for Realiteter.

Det første Brev til Bülow, dateret Allesøe Præstegaard d. 12. Jan. 1804⁴), var ikke meget poetisk; men slige Breve, der klager over trykkende Kaar, kan selv de bedste Digtere skrive. Ved en Ildebrand havde han lidt stort Tab, — og i Forvejen havde han en trykkende Gæld, saa Bülow vilde nok forstaa hans daglige Bekymringer, og at han trængte til »en stor og snarlig Forbedring« i sin Stilling, da han tillige var Ægtemand og havde fem uforsørgede Børn. Hans Bøn var derfor, at Bülow ved sin Indflydelse vilde hjælpe ham til et større Kald, — hvis ikke, »ser jeg kun den sørgelige Vished i Møde, at jeg atter maa overlade til mine Kreditorer, hvad jeg igen har faaet samlet siden Ildebranden«.

Efter dette sørgelige Brev, skrevet i den barske og kolde Vinter, er det overraskende at høre det Anslag af ganske andre Toner, der lyder fra det næste Brev, skrevet d. 1.

Maj samme Aar, i det altid forjættende Foraars lyse og poetiske Stemninger.

Fra »Vinterens langvarige og Menneskehjerternes uophørlige Kulde« gaar Digteren ud, hvor »Solen og Haabet smilte« til ham, ud til Bækken, der nylig var frigjort af Vinterens Aag, og »dens muntre Løb og den Kraft, hvorved den skød sig frem«, maatte gøre »et behageligt Indtryk« paa alle hans Sanser. — Hans Sind kommer i Bevægelse, og Indtrykket former sig til et poetisk Forsøg:

»Hør Kildens sagte Røst paa Flugten gennem Sivet.
Jeg flyer, jeg evig flyer og kommer ej igen!
Grib Tiden, Menneske, skynd dig at nyde Livet!
Den Stund er evig tabt, som du ser svinde hen«.

Men Vinterens Kulde sidder alligevel stadig i hans Hjerter; dens mørke Minde kan ikke forjages ved det første sollyse Foraarsvejr, — og da han ser den muntre Bæk forsvinde under en Hvælvning af Is og Sne, da opsluges ogsaa den nyvakte Livsglæde; — det var, som Bækken tog den med sig i den kolde Grav, og Naturen, der nys var livlig og munter i det gryende Foraar, bliver atter tavs. Han føler sig paa ny kuet af Kulden, — og »enhver tungsindig Tanke er Moder til flere, især naar man er ene om Vinteren. —

Den vinterlige Ensomhed — siger Delphine — bestaar ikke alene i Menneskenes Fraværelse, men ogsaa i Naturens Tavshed. Paa Aarets andre Tider opliver Fuglenes Sang og Plantelivets Virksomhed Marken, om man end ikke ser nogen af dens Beboere. Men naar Træerne ere skaldede, Vandene forstenede, naar den kolde Taage for Øjet sammenblander Himmelen med Jorden, da genkalder alt os Dødens Herredømme. Sukkende gaar man frem igennem denne sørgelige Verden, der kan være til uden Hjælp af Livet, og som mod vor Kummer kun synes at sætte sin ubevægelige Rolighed«.

Solen skinnede ikke mere for ham; det korte Glimt af Livets Lys og Haab var slukt. — Men pludselig ser han i det fjerne Solens Glans paa en Kirke, og med Menneskets

sædvanlig letvakte Haab og Hurtighed til at skifte Stemning hører han igen Bækkens Rislen, »og støttet paa en Pil, som Stormen havde brækket«, skrev han:

»Du skuer Bækkens Løb, men ej du kender
dens sidste Bølgeslag paa fjerne Strand!
Du skuer Livet, men ej hvor det ender
i Evighedens Ocean«.⁵)

Efter denne poetiske Udgydelse stiger Digteren op paa en Høj; Stormen piber omkring ham, men nu lyder den for ham som Lærkens Sang. Nordenvinden driver Skyerne mod Syd, — dog, de kommer tilbage, tænker han, og saa bringer de Vaaren med. Oplivet af denne Tanke, ser han for sig en Fremtid, saaledes som han haabede, den maatte forme sig. — »Det begyndte at mørknes, og Sneen knitrede under min Fod; men jeg følte allerede Solens Varme i mit Blod«.

Den lysbetonede, poetiske Stemning havde sejret, og da han kom hjem, fortsatte han sin Digten, der blev til en Ode, helliget Bülow, og som han kaldte »I Vaaren 1804«⁶). — I den sidste Strofe genkender vi hans Tanker fra det første lyse og samtidig alvorlige Digt, inspireret af Bækkens muntre Rislen, Billedet paa Livet, der svinder. Det hedder her:

»Hør Kildens sagte Røst i det spæde Liv.
Jeg flyer, jeg flyer og kommer ej mer igen;
Se Tid og Glæde fly! For evig
Vaaren er tabt, som ubrugt forsvinder«.

Digteren havde faaet Bülows Tilladelse til at tilegne ham en Ode af Horats, som han vilde oversætte; han tilstod derfor, at det var uforskammet af ham at benytte denne Tilladelse ved en af sine egne Ode; — om Digteren nu ogsaa mente det saa slemt, som han skrev, er maaske tvivlsomt. I hvert Fald er der intet at sige ham paa, naar han selv indrømmede, at han misbrugte Bülows Tilladelse; — »men jeg vil — skrev han — ligesom de uartige Børn, der stole paa deres Forældres Godhed, først være uartig og siden bede om Forladelse«.

Sommeren gled hen, og Efteraaret kom. Atter drev tunge Skyer sammen over Digterens Hoved. De økonomiske Kaar var stadig trykkende. I sin Nød og Angest for den forestaaende Decembertermin skrev han da til Bülow og bad om et Laan, da han pludselig var kommet i Mangel for nogle Hundrede Rdl. — »De tilgive mig, om jeg af Forfængelighed har saa store Tanker om Deres Bevaagenhed og Velyndest for mig, at jeg tror, De vil hjælpe mig, ifald De kan, og at De i alt Fald ikke vil tage mig min Dristighed ilde op«.

Der er vel næppe Tvivl om, at Bülow har efterkommet hans Bøn; og ham skyldtes det ogsaa — efter Smidths egne Udtalelser i et Brev, skrevet paa Aarets sidste Dag, at han, inden Aaret var omme, blev kaldet til Sognepræst for *Aastrup* paa Falster, — med Bopæl i *Moseby*. Smidth var nu paa hjemlig Grund, hans Fader var nemlig Inspektør paa *Corselitze*.

I Begyndelsen af det nye Aar var Jens Smidth en Tur i København. Han vendte hjem i et fortrædeligt Lune; alle havde haft saa travlt, syntes han, og ingen havde haft Tid til at tale med ham; alle Vegne hviskede »en saa frastødende Hemmeligheds-Aand« imod ham, at det betog ham enhver Lyst til at spørge. — Han fik derfor intet at vide, og det kunde jo nok ærgre ham, men han havde dog ikke villet nedværdige sig til at være nysgerrig.

Det vigtigste Udbytte af Rejsen blev derfor den Akkord, som han havde sluttet med Bogtrykker Seidelin, om at faa trykt et Bind af sine Poesier. Han overlod det nu til Bülow »naadigst« at bestemme og »højgunstigst« underrette ham om, med hvor meget han vilde bidrage til Omkostningerne ved Bogens Trykning. — Bülows Tilskud blev paa 100 Rdl.

I et Brev, dateret 9. Maj 1805, skriver Smidth om »det skønne Seminarium, som De jo kender, og som ligger i mit Sogn«. Agerbrugsskolen Næsgaard havde indstillet Virksomheden 1802 paa Grund af manglende Elevbesøg. Den var nu averteret til Bortforpagtning ved Auktion, og Smidth ansaa det for stor Skade, om »en af disse gemene Jordbrækkere« skulde faa den i sin Vold. Som en ægte Søn af

Oplysningstiden, der gerne vilde belære og gavne, havde han Lyst til selv at overtage Skolen og da indrette den til et »Skoleholder Seminarium, hvor Agerdyrkning skulde været en mere fortrinlig Genstand for Undervisningen, end den almindeligen er ved andre Seminarier«; — det blev dog kun ved Tanken.

Jens Smidth viste Bülow sin Erkendtlighed og Opmærksomhed ved ikke blot at sende ham sine poetiske Arbejder, men ogsaa ved at sende Mæcenen, der var en ivrig Møntsamler, nogle Mønter, han var kommet i Besiddelse af.

I denne Forbindelse kan det som et Kuriosum anføres, hvad Smidth skriver i sit Brev af 14. November 1805 om en Mønt, der i Foraaret var fundet i Præstens Have i Stubbekøbing. Det var en Guldmønt. Han havde ganske vist ikke selv set den, »da den straks blev sendt til Professor Münter, som sendte den Besked tilbage, at den var slagen af Kong Edvard III i Engelland. Jeg erindrer ikke, hvor jeg har læst det, at Edvard III lod mønte Guldpenge af alkymistisk Guld. Mellemalderen har ikke faa Eksempler paa Møntning. Nu træffer det sig, at der just i Stubbekøbing har boet et Par Guldmagere; den ene døde for omtrent 12 Aar siden. Sandsynligt er det altsaa, at denne Guldmønt har tilhørt en af disse, og at den er af Guld, frembragt ved alkymistisk Proces«⁷).

Den »dyrebare og smigrende Bevaagenhed«, som han kunde glæde sig ved, søgte han ogsaa at faa Bülow til at overføre paa andre, der efter hans Mening baade trængte til og fortjente Mæcenens Støtte.

Da hans Ven, C. F. Gyllembourg, tidligere Baron af Ehrensvärd, havde udsendt Prænumerationsplan paa et systematisk Værk om Bogholderi, omtalte Smidth det i et Brev til Bülow, og heri skrev han blandt andet:

»Forfatteren har anvendt adskillige Aars Flid paa sit Arbejde og indgivet det til Landhusholdnings-Selskabet, hvor der var lovet ham Præmie derfor; men som siden paa en yderst ubehagelig Maade blev ham nægtet, fordi han er en fordreven Svensker«. — Landhusholdningsselskabets Hold-

ning var sikkert dikteret af udenrigspolitiske Hensyn. Selskabet tegnede sig derimod for 10 Eksemplarer.

»Han er min personlige Ven« — hedder det videre om Gyllembourg — »og efter min Dom et interessant og elskværdigt Menneske. Deres Excellence tillade mig naadigst, at jeg efter mit Bekendtskab til Deres Tænkemaade, og tilidsfuld til den Bevaagenhed, De stedse har vist mig, anbefaler Gyllembourg og hans Tabelværk til Deres naadigste Bevaagenhed og Beskyttelse. Han behøver og fortjener den«.

Bülow synes i sit Svar at have stillet sig afvisende og at have bebrejdet Gyllembourg, at denne, der havde været Heibergs Ven, nu var gift med Heibergs fraskilte Hustru. — Smidth vender derfor i sit Brev af 10. Maj 1806 tilbage til denne Sag.

Han indrømmer, at det havde været bedre for Gyllembourgs Rygte, — men ikke for hans Moralitet, at han ikke havde giftet sig med Heibergs Hustru; — »men der er i dette Øjeblik formodentligen kun 4 eller 5 Mennesker, foruden de 3 Hovedpersoner, der vide denne Sags rette Sammenhæng; og af disse er der kun 1 eller højt 2, der ville vide den eller fortælle den, saaledes som den virkeligen var. Jeg omgikkes disse Mennesker meget baade før og efter den Tid; jeg kender denne Sags første Udvikling og Fremgang; den er indviklet, romanagtig og for vidtløftig til at kunne fortælles i et Brev. Hverken G. eller hans Kone har begaaet Uret, eller blot handlet urigtigt, dersom man ikke — ogsaa — burde rette sig efter Menneskenes Omdømme. Den rette Sammenhæng bør man ej engang fortælle Verden; og fortalte man den, vilde man ikke blive troet. Deres Excellence tilgive mig naadigst dette Forsvar, eller hvad De vil kalde det! Jeg vilde saa gerne, at alle gode skulde elske eller i det mindste agte dem, jeg elsker«.

Et »Forsvar« er vel nok det rette Navn paa Smidths Omtale af Gyllembourg; det vidner om hans Frisind, trofaste Vennesind og menneskeligt forstaaende Tænkemaade. Det bliver derfor et vigtigt Led i hans Karakteristik.

De litterære Sysler, der fra Jens Hansen Smidth havde nær Tilknytning til hans Arbejder i den store Præstegaards-have, optog ham stadig stærkt. Vel skaffede Haven ham baade »Bryderi og Bekostning«, som han skrev, men den virkede tillige, som det er sagt, yderst befrugtende paa hans Temperament og Digteraand, — »den var Hjertebarnet, den var Følelsesmomentet i hans Liv«⁸).

Han paatænkte at udgive en Beskrivelse af Møen. Den skulde være af en saadan Beskaffenhed, at den vilde opmuntre alle Mennesker til Pilegrimsrejsen til »Marienborgs Have og til Lisenlunds og Klintholms Bjerge«. — Han havde selv for nylig besøgt Øen og var bleven begejstret for dens Skønhed; men inden Beskrivelsen udkom, vilde han udvirke en Kancelliordre, »at Maler Lange ikke maa male, eller hvad man skal kalde det, flere Prospecter af Klinterne⁹), og Hertugen af Augustenborg bør forbyde Rahbek at skrive flere Fortællinger som »Klintekorset«.

Han var dog ikke sikker paa, om ikke Fornuften og den gode Smag vilde forbyde den hele Beskrivelse. Der er vist ingen Grund til at sørge over, at Hensynet til disse to Ting bevirkede, at Beskrivelsen aldrig kom. Derimod er det beklageligt, om det samme Hensyn ogsaa skulde have bevirket, at han opgav Planen om en Beskrivelse af Falster, hvor han vilde skildre Folkehistorien, der efter hans Mening var helt anderledes paa de sydlige Øer end i det øvrige Danmark¹⁰). En saadan Bog om Almuens Liv vilde for senere Tider have været af stor Betydning og vilde have vejet tungt, naar Rationalismens Mænds Fortjenester skal vejes mod Romantikkens.

Mindelser fra den først paatænkte Beskrivelse finder vi i Digtsamlingen »Danmarks Haver«, nogle til Trivialitet gentagne poetiske Lovprisninger af Haveidyllen. Forbilledet var Franskmanden Jacques Delilles Bog fra 1780, »Les jardins ou l'art d'embellir les paysages« (»Haverne eller Kunsten at forskønne Landskaberne«), hvor Forfatteren, paa-virket af Rousseaus Natursværmeri, oprullede en Række Landskabsidyller.

Smidth kendte den kun stykkevis, men »Kritikerne sige,

at dette Digt bestaar af skønne Stykker, som ikke udgøre noget Helt; de have nu Ret eller ikke, saa var ikke en Oversættelse, men snarere en Efterligning det, jeg turde vove mig til. Man trænger virkelig til noget paa Dansk om skønne Haver; men jeg tror fornemmeligt og først til nogen prosaisk Teori derom, oplyst ved Eksempler fra Frederiksberg, Sanderumgaard, Marienborg og Lisenlund og saadanne Steder, ifald der gives flere at omtale. Men til et saadant Værk maatte der en Beskriver, der havde Tid til at rejse, Smag til at vælge, poetisk Aand til at male, der maatte gode Kaabere (Kobberstik); og endeligen maatte der Købere til en saadan Teori og Mennesker, som benyttede den. Dog jeg har vel allerede fordret for meget«.

Sammen med dette Brev sendte han Bülow første Del af sine »Poesier«. — Af disse kunde man, skrev han — med Goethes Ord — erfare

Was ich irrte, was ich strebte,
was ich litt, und was ich lebte.

Af de to Dele mente Digteren, at hans Liv sikkert havde haft for meget, af de to andre derimod for lidt.

Efter flere Aars Tavshed baade i Brevskrivningen til Bülow og i den digteriske Produktion finder vi hans sidste Brev til Bülow. Det er udateret, men Bülow har paategnet Datoen for Modtagelsen, — den 25. August 1816.

I de mellemliggende Aar havde Smidth kun udsendt Dramaet »Messenierne«, 1813. Denne Bog findes i Bülows Bibliotek, tilsendt fra Forfatteren med Dedikation (Tilsegnelse) til hans »Velgører og Beskytter«.

Anledningen til det sidste Brev var den, at Smidth i 1816 udgav sin Oversættelse af Horats' Satirer og sendte Bogen til Bülow.

»Modtag — hedder det i Brevet — naadigst dette Værk, jeg her fremlægger for Dem! Et Værk, hvis Original minder os om en af Verdens interessanteste og lykkeligste Epoker. — Under Oversættelsen heraf, saavel som af samme Digters Breve og Oder, af hvilke de første alle ere under

Pressen, har jeg, ved at berøre Maecenas og Agrippa, ofte maattet tænke paa Dem, skønt jeg ved at behandle Horats ikke turde tænke paa mig selv«.

Smidht undskyldte i øvrigt sin lange, litterære Tavshed. Aarsagerne var Litteraturens usle Stilling i det hele. De mange Digtere, de faa Forlæggere. De mange Vers, den liden Poesi; og sidst — men ikke mindst — Publikums Pengemangel.

For Resten havde han, efter at »Messeniernes« var udkommet, atter vovet sig frem med et Drama til det kgl. Teater, — »men der mødte mig en saadan Aand og Kritik, at jeg takker min Gud for, at jeg betids kunde trække mig i Stilhed tilbage«.

Lige saa vigtigt og vel mere magtpaaliggende maatte det være Smidht at redegøre for Grunden til, at han ikke oftere bevidnede Bülow sin Erkendtlighed »for den venlige Gunst, hvormed De stedse har modtaget og behandlet mig som Menneske«. — Ogsaa i denne Henseende maatte han henvise til de daarlige Tider. — Enhver maatte i denne besværlige Tid have saa meget at gøre med at hytte sig selv, at der ikke kunde tænkes paa »Kristendom, Venskab, Erkendtlighed eller nogen Slags Pligt mod andre. Betænk endvidere, jeg er Præst; og De ved, at mange har mere dermed at bestille, end de deres hele Levetid godt kunne overkomme, saa at det bliver bestilt derefter; og jeg som ikke alene er Præst, men ogsaa Digter, Filolog, Mineralog, Botaniker, Jordbruger, Tobaksryger, Fader og Ægteemand, og som oven i Købet har den Evne, at jeg aldrig kan faa nok at vide, hvorledes skulde jeg faa Lejlighed til at skrive et ordentligt Brev? Ja, det bliver til Slutning ogsaa at betænke, at naar jeg skriver til Dem, saa vilde jeg dog gerne, at mit Brev skulde være ordentligt; og hvorledes kan det blive saa i en Tid, da man har aldeles intet ordentligt Emne at skrive om? Beklager man sig, falder man besværlig; ytrer man Forhaabninger, saa staar der en hel Række, som har svigtet, og holder paa Pennen. — Man har altsaa egentlig intet at skrive om, undtagen at der er en hel Del, som man ikke tør eller skøtter om at skrive«.

De økonomisk daarlige Tider havde øjensynligt igen kastet Skygger paa hans Vej og formørket ham hans Tilværelse. Det er en Mand, bitter paa Livet og Menneskene, der har skrevet dette Brev. Hans bristede Forhaabninger havde gjort ham skeptisk i Troen paa Menneskenes Hjælp eller Forstaaelse. — Kunde han saa endda blot digte sig fri af det hele; men Tiderne var ikke Poesien gunstige, og selv om hans Digtersjæl formaaede at løfte ham op over Hverdagslivet Trængsler, saa maatte det virke nedslaaende at se de digteriske Produkter ligge og gulne i Skrivepultens Skuffe.

Det hidtil saa gode Forhold mellem Jens Hansen Smidth og Johan Bülow synes at være kølnet. Den Hjælp, Smidth behøvede, kunde Bülow ikke mere yde ham, og hans bitre Omtale af det haabløse i at fremføre noget nærmere vedrørende sin Nødstilstand er vel nok faldet Bülow lidt for Brystet; — han havde jo dog i sin Tid været ham en god Støtte og kunde nok fortjene hans Tillid.

Aaret efter — i 1817 — udsendte Jens Smidth sin Oversættelse af Horats' Epistler. Om det Eksemplar af denne Bog, som Sorø Akademis Bibliotek ejer, kan det ikke med Bestemthed siges, hvorvidt det har tilhørt Bülow eller ikke. Det bærer ganske vist ikke hans Navn, men da det er Tilfældet med flere af Bülows Bøger, fortæller det os intet. Selve Udstyret kunde maaske nok tyde paa, at Bülow ikke har ejet den, og dog er det vanskeligt at tænke sig, at Jens Smidth ikke skulde have sendt Bülow denne Bog, tilmed da han i sit sidste Brev ved Oversendelsen af Satirerne meddelte, at den alt var under Trykning. — Digtsamlingen »Danske Haver« fra 1823 findes derimod i Bülows Bibliotek, om den end er uden Dedikation. — Men en Bog, der indeholder Digtet »Sanderumgaard«, i hvilket det hedder:

»I din Have bor, hvad forgæves søges
Vidt paa Jorden, Trøst for den Sorrhigfulde,
Raad, Opmuntring, Hjælp for den milde Kunst for
Hæderlig Lærdom«,

den Bog maa være sendt fra Forfatteren til den navnkun-

dige Mæcen, og den højstemte Ode vil altid være tilstrækkeligt Vidnesbyrd om den Taknemmelighedsfølelse, Digteren Jens Hansen Smidth følte over for Johan Bülow, selv om den ikke har sat sig Spor i en Brevveksling, der tillader os at følge Forholdets videre Udvikling til Mæcenens Død i 1828.

Noter.

1) Olaf Carlsen: Johan Bülows Gaver til Sorø Akademi. Soraner-Bladet, VIII, S. 9 ff. — 2) Alfred Glahn: Mæcen og Klient. Aarb. for Bogvenner, 1925. — Breve fra Provst Caspar Schade i Nykøbing paa Mors til Johan v. Bülow. Meddelt af Olaf Carlsen. Hist. Aarb. for Mors, 1925 og 26. — Jvfr. Olaf Carlsen: Johan Bülow som Mæcen. Soraner-Bladet, XI, S. 20 f. — 3) F. Rønning: Rationalismens Tidsalder, III, 2, S. 78. — 4) Brevene findes i Pakken Nr. 86. — 5) Digtet er under Titlen »Ved en Kilde« optaget i J. H. Smidths Digtsamling: Danske Haver, Kbh. 1823, S. 47. — 6) Findes i »Poesier af Jens Smidth« I, Kbh. 1807, S. 218—20. — 7) Om denne mystiske Mønt skriver Fr. Münter til Johan Bülow i et Brev af ²⁹/₃ — 1811: »Den Guldmønt, Præsten Clausen i Stubbekøbing har sendt mig, er en sædvanlig engelsk Rosenobel af K. Edvard IV. Guldet ser aldeles naturligt ud, og Mønten har intet, som kan adskille den fra alle andre af samme Møntsort. Jeg kan derfor ikke tro, at den skulde være af alkymistisk Guld«. — Fr. Münter gør udtrykkelig opmærksom paa, at den stammer fra Edvard IV og ikke fra Edvard III. Derved falder jo ogsaa det væsentligste Grundlag for Smidths Formodning. — Manuskriptsamlingens Pakke Nr. 39. — 8) Johs. Tholle: Moseby Præster og deres Haver gennem mere end halvandet hundrede Aar. Lol.-Falsters hist. Samfunds Aarb. 1924, S. 73. — 9) Smidths satiriske Bemærkning gælder Maleren Søren Læssøe Lange (1760—1828), af hvem der i den kgl. Kobberstiksamling findes to kolorerede Raderinger af Møens Klint og et raderet Prospect. Weilbach: Dansk Kunstnerlexikon, S. 401. — 10) S. Birket Smidth: Til Belysning af literære Personer og Forhold....., S. 345.

Kirkestriden i Karleby, Horreby Nr. Ørslev Sogne.

I.

Af *Ole Rasmussen.*

I Aaret 1695 blev efter kongeligt Reskript af 17. April 1688 foretaget en Omannektering af nogle falsterske Sogne. — Før var Karleby-Nr. Ørslev et Pastorat, Horbelev et andet, Falkerslev-Horreby et tredie. Nu opløstes dette sidste, saa Falkerslev annekteredes til Horbelev, Horreby til Karleby-Nr. Ørslev, og samme Aar 1695 besluttedes det yderligere at lukke Horreby Kirke og henvise Eged til Karleby og Horreby til Nr. Ørslevs Kirker; men paa Horreby Mænds gentagne Ansøgning derom blev det under 20. Februar 1697 tilladt at aabne den igen (jfr. S. 92).

Dette Reskript af 20. Februar 1697 bestemte da med Hensyn til Omgangsturen i Kirketjenesten følgende:

I Tiden November—Januar prædiktes først i Karleby og derefter skiftevis i et af Annekssognene, saaledes at Sognemændene fra Annekssognene skulle være forpligtede til baade selv og med deres Ungdom at møde i den Annekskirke, hvor Prædiken og Altergang sker. Resten af Aarets Søn- og Helligdage skal Sognepræsten prædike i alle tre Kirker. Onsdagsprædiken holdes første Onsdag i Maanednen i Karleby-Horreby, anden Onsdag i Nr. Ørslev.

Kongeligt Reskript af 2. Marts 1742 (jfr. S. 93) indskrænkede denne Tjeneste. Det hedder i Reskriptet, at som dette Kalds Indkomster ej findes saa tilstrækkelige, at deraf foruden Sognepræsten en Kappelan kunde subsistere, saa skal hver Søndag og Helligdag prædiktes ikkun alternativt (skiftevis) i tvende Kirker og Menigheden til den tredie søger den nærmeste, hvor der bliver prædiket, »hvilket du

(Biskop Ramus) saaledes nærmere haver at regulere«. (Jfr. S. 94). Men heraf opstod stor Misfornøjelse. Kirkerne var for smaa, og man forsøgte forgæves at faa Pulpiturer opsat i dem.

Kgl. Reskript af 3. Decbr. 1745 forordner da, at Skoleholderen i Horreby skal prædike og katekisere hver anden Søndag i Horreby, hver anden i Nr. Ørslev, og han skal lønnes derfor med 24 Rdl. aarlig, $\frac{1}{2}$ af de tre Kirkers Midler, $\frac{1}{4}$ af Sognepræsten, $\frac{1}{4}$ af Sognefolkene, der tillige skal køre Skoleholderen til Kirken.

Siden foreslaar Præsten Skoleholderens Assistance om- lagt, saa han skal katekisere i den Kirke, hvor ingen Prædiken bliver holdt. — Men i Skrivelse af 4. Maj 1747 afviser Generalkirkeinspektions-Kollegiet dette skarpt: han skal aldeles aquiescere med (slaa sig til Taals med) de tvende forhen om denne Sag ergangne kgl. Ordres og lade dette Kollegium herefter i Fred for videre Forestilling derom. Det sidste Reskript især er udvirket efter Præstens egne Tanker og Begæring, og burde han den Tid have sagt, hvad han bagefter, men for sildig begærer.

Men Bønderne kan ikke glemme det første Reskript, der lovede dem fuld Gudstjeneste Størstedelen af Aaret, og er misfornøjede med, at Præsten ikke vil efterkomme dette.

Ordningen med Skoleholderen synes ikke at have tilfreds- stillet nogen af Parterne, og Præsten har ikke villet holde sig Skrivelse af 4. Maj 1747 efterrettelig, Sognefolkene vil ikke køre for Skoleholderen o. s. v.

22. Novbr. 1747 sender da Biskop *Ramus* Stedets Provst (Flindt) en alvorlig Skrivelse om at søge den standende Strid bilagt. Han erfarer nok, at den største Misforstand rejser sig af en Slags Animositet; men naar man ikke anderledes vil, faar Præsten allerunderdanigst at rette sig efter de første kgl. allernaadigste Anordninger af 2. Marts 1742. Provsten skal alvorlig tilholde Præsten, at han saaledes i alle Ting iagttager sit Embedes Forretninger, at han ikke giver nogen Anledning til billigt Klagemaal over sig.

Med Reskript af 2. Marts 1742 vil Sognefolkene i Horreby-Nr. Ørslev imidlertid ikke lade sig nøje, og for at tvinge

Sognepræsten til at holde Tjeneste hver Kirkedag i alle tre Kirker vedtog de formelig i Sognene at afknappe det Sognepræsten tilkommende Højtidsoffer og formene det som til spottelig Almisser, nemlig 2 Mark af endog velhavende Bønder, der bebo Gaarde af 8—10 Td. Hartkorn, samt derefter at nægte ham saadan sædvanlig Tjeneste og Hjælp, som Forordningen af 3. Maj 1684 ommelder og forbyder, at ingen maa hindre Bønderne derudi. — Gentagne Gange klage de, at de ved den stedfundne Ordning forhindres i deres Saligheds Sag.

Til sidst maa Amtmanden sættes i Bevægelse for at skaffe Ro. I kgl. Befaling af 27. Juni 1766 til Amtmanden over Nykøbing Amt hedder det, at »du indkalder Bønderne i bemeldte Nr. Ørslev og Horreby Sogne for dig og alvorligen tilrettesætter dem for deres selvraadige Omgang, samt tilholder dem, at de uden videre Genstridighed retter sig efter de en Gang i dette Kald gjorte Anordninger og ikke betager Sognepræsten noget, saafremt de ikke vil vente at blive vedbørligen straffet og anset som for Ulydighed og Opsæt-sighed«.

Saa sent som i Vakancen 1801 havde de tre Sognes Mænd Ansøgning inde hos Hs. Majestæt om at erholde Prædiken i alle tre Kirker hver Søndag. I denne Anledning bemærker den tjenstledige Kapellan, afgangne Hr. Borgs Svigersøn, i et Brev til Provsten af 21. Decbr. 1801, at denne Sag har fra Alders Tid af været bragt lige saa mange Gange paa Bane, som Kaldet har været vakant, og da salig Hr. Borg tiltraadte det, »moverede Bønderne derom med en saadan Uanstændighed imod ham«, at han maatte ansøge Hs. Majestæt om at hævde ham sine Rettigheder.

Den Skoleholder i Horreby, der i Stridens varmeste Aar 1743—49 skulde bistaa Sognepræsten og af Bønderne køres til Kirken, hed Johannes Carstensen Printz eller Printzholm. Han døde 1749 og ligger begravet under Degnestolen i Horreby Kirke.

De Gaardmænd fra Nr. Ørslev Sogn, der særlig tog Del i denne Strid, var Sognefoged Peder Gaard paa Gaard Nr. 1, Peter Skytte paa Gaard Nr. 16, og Hans Thorsen paa

Gaard Nr. 13 Nr. Ørslev. — Fra Horreby Sogn nævnes Rasmus Hansen paa Gaard Nr. 2 og Hans Clausen paa Gaard Nr. 4 Horreby.

II.

Uddrag af Horreby Sogns Kirkebog.

Ved *F. V. Ingemann.*

(Nota)..... Da (1695) er af hans kgl. Mayest. saaledes besluttet, at Falqvorsløf sogn skulde være annex til Horbeløf sogn, og Horebbye absepareris, nemlig Horebbye at forføye sig til Nørre Ørsløf Kirche, og Ejget til Carlebye Kirche. Imidlertid hendede det sig, at Hr. Madtz Damsberg i Falqvorsløf døde..... om natten imellem den 4. og 5. november, saa at Hr. Friederich Jessøn forføyede sig til Iderstrup, som hand var kaldet til, efter at hand hafde taget af i Falqvorsløf Dominica 24 post Trinitatis, som var dend 3. novber, och prousten i Horbeløf Hr. Jacob Hansen Sadolin præchede første gang i Falqvorsløf /: sit ny annex :/ Dominica 1 Adventus, som indfaldt dend 1. december 1695, och Hr. Peder Damsberg Carlebye i Horrebye kirche samme dag indtil videre, og fra dend tiid holdt bem.te Hr. Peder Damsberg Horebbyes kirche vedlige, lige saa vel som sine egne 2 kircher indtil sin døds dag, som bleef begravet dend 27. marty 1696, og hans medcollega Hr. Erich Dannefehr holdt dend samme kirche ogsaa vedlige fremderlis indtil kirchens patroners videre anstalt; men som patronerne nemlig lehnsmanden Henning Uldrich von Lützou och bisoppen doct. Thomas Kingo, om sommeren intet befattede sig dermed, da Horrebye sogn supplicerede første gang der imod, da vofvede Hr. Erich Dannefehr sig dog selv ved paa prædichestolen i Horebbye kirche dominica 7 post Trinitatis 1696 d. e.: d. 26. july at paabiude stedets sognefolck at forføye sig til de 2 kircher, som Kongen naadigst hafde befalet, huorpaa hand læste sit kaldsbrief op for dem, huorofver Horrebye anden gang supplicerede til lehnsmanden den 28. july, at deris kirche motte dog blive ved magt som tilforn /: NB. dend 1st supplic var dateret dend 6. july :/ men som de finge ingen vis beskedning, da nødtes de til 3. gang at supplicere til lehnsmanden med begiering, at hand ville med et par skriftlige ord recommendere deris supplic til kongen, af dato den 3. aug: 1696. Supplicqven til kongen var af samme dags dato. Och da finge de dend beskedning hos lehnsmanden, at han hafde sin hofsmester

i Kiøbenhavn der om, saa snart hand fich nogen resolution herpaa, da skulde de faa det at vide, og huis hand ingen ynkelig ginnsvaer fich, da ville hand recommendere og befordre deris supplic, som var stilet til kongen.

Dette stood saa hen i lang tiid, indtil dend 5. december 1696, da kircheskrifveren Povel Andersens tjener i Mariebo kom og lugte kirchen til; og tog nøgelen med sig, hand vilde og taget inventarierne mig sig; men Horebbye mænd, som da /: fra morgenstunden :/ vare tilstæde, bade at kirchens tøy motte til videre forblive i kirchen, thi de ville stiele en supplic til kongen, om de maaskee kunde erlange een naadig audientz, hvorpaa hand lod inventarierne forblive i kirchen: och Horebbye sognemænd lod strax den 6. dito een anden supplic forfærdige til kongen, som af forhen bem.te lehnmænd bleef underskreven den 7. dito. med huilchen sognefogden Hans Temmesen i Horebbye og Jens Jensen Ryter reyste til Kjøbenhavn dend 9. ejusdem, efter at hver bomand hafde givet dem 2 Mark til reysepenge, och huusmændene efter leylighed ogsaa 6, 8, 4 skilling, og bleef der ingen prædichen holdet i kirchen fra dend 2. søndag i Advent d. 6. december 1696 og indtil Dominica Oculi d. 7. martsj; da bleef der igenn prædichet, og offrede Horebbye Mænd samme dag deris juleoffer /: som tilforn var forsømmet :/ der i kirchen, og kongl: Mays.tes allernaadigste befaling af dato 20. february paa præchestolene i Nr. Ørsløf och Horebbye samme dag oplæst, hvorledis prædichen skulle i disse 3 kircher forholdis efterdags.

Horebbye Sognemænds supplic (Andragende) till kongen om deris sogne- kirche.

Stormægtigste Monarck, allernaadigste herre og arvekonning! Udi allerdybeste underdanighed ansøgs eders kongl: May.st, at saasom voris sogne- kirche i Horebbye paa Falster ved annections forandringen i langsommelig tiid har været besluttet at skulle tillukkis, huilchet ogsaa er skeet den 5. december ved kirche-skrifveren Segn. Povel Andersen i Mariebo, da er der opkommen saa stoor jammer och suk iblant de fattige stakler hos os, at det er ynck at høre paa, der hverchen self kand komme til dend kirche, som eders kongl: May.st allernaadigst haver beordret os og dennem at gaa til, har ey heller nogle gode venner der kand hielpe dem til kirchen at høre nogle Guds ord til deris saligheds trøst og husvæelse; det falder ogsaa os og vor ungdom meget besværligt for at komme diid om vinters tiid for adskillige vidervertigheeds skyld, som saa tiid aars forefalder, besynderlig naar glar iis er, som hindrer baade unge og

gamle, til med /: som vi fornemmer :/ da findes der knapt rum udi de andre 2 kircher /: nemlig Nørre Ørsløf og Karlebye kircher :/ til dem self, som der boer og bygger, end siige til vort sogn, som i det ringeste bestaaer udi hundrede og tredsindtztyfge personer, som vel kand gaa till kirche. Hvorfore i allerdybeste underdanigheed og ydmygheed bede vi at eders kongl: May.st ville for de fattiges og elendiges such og raab skyld, og i synderligheed for Guds ære skyld, lade os nyde for os og vore efterkommere det Guds huus og tempel, som findis hos os udj byen, det er vel ved magt, og smucht inden til stasseret, falder ey heller for besverligt for præsten at forrette Guds tjenneste deri, efterdj hans vey falder dog igiennem vor bye, naar han skal til sogns. Vi vil gjerne self holde dend ved liige, om kirchens tiende ey kand tilstreche, dersom det allenniste maatte behage eders kongl: May.st denne voris ydmyge bøn udi naade vel at optage. Formoder der for eders kongl: May.st trøst og husvalse paa denne voris allerunderdanigste ansøgning. Hvilchet vi uafadeligen vil bede dend naadige Gud i himmelen eders kongl: May.st og det gandske hoy kongl: arve-huus rigelig igien at belønne, og ald vor tiid forblifver eders kongl: May.sts allerunderdanigste og lydige undersaatte, og tro forbedere hos Gud.

Horebbye paa Falster dend 6. december 1696.

Underskrevet af samtlige Horebbye sogns boo og huusmænd nemlig som nest efterfølger.¹⁾

Hans kongelige Mayestetis allernaadigste resolution fuldte herpaa saaledes:

Christian dend femte af Guds naade konge till Danmark og Norge, de Venders og Gothers..... Eftersom Horebbye sognemænd i vort land Falster for os allerunderdanigst haver andraget, hvorledis ved kirchernis annectering der i landet skal Horebbye sogn være bleven fordeelt og henlagt til Karlebye og Nørre Ørsløf sogner.....; da har vi efter slig beskaffenhed samt fornefnte Horebbye sognemænds her om allerunderdanigste gjorde ansøgning og begiering allernaadigst for got befunden, hermed at bevilge og anordne, at merbem.te Horebbye kirche maa og skal igien for menigheden aabnes, og med prædichen, og anden Guds tinnistes forretning derudi, saavel som i forbemeldte Karlebye og Nørre Ørsløf kircher her efter forholdis som følger: (Se O. Rasmussens Afhandling foran S. 87). Befalendis eder Gud, skrefvet paa vort slot Kiøbenhavn dend 20. february anno 1697.

Under vor kongelige haand og signet

C h r i s t i a n .

Anno 1742 d. 2. marty udgik et *kgl: allernaadigst rescript* til biskop *Ramus* at i disse 3 menigheder Karleby Nørre Ørsløv og Horreby skulde efterdags ikkun i 2de kirker prædikenes hver søn og helligdag og den 3die menighed søge til nærmest liggende kirke. I den daværende sognepræstes hr. Ole Bierings tid blev det ikke efterkommet; men da han i samme aar d. 15. juli ved døden afgik, blev det i vakansen observeret, og som det i successoris hr. Peder Hiorts kaldsbrev, dat: Frederiksborg slot d. 6. oktober 1742 atter blev mentioneret og tillige et rescript af samme dato til biskop *Ramus* udgik, som ogsaa, da præsten hr. P. Hiort blev indsat af provsten mag: Frd: Flindt i Nykjøbing, blev i Nørre Ørsløv og Karleby kirker af prædikestolen oplæst d. 18. novbr. som var dom. 26 p. Trinitati 1742, saa er det siden den tid saaledes bleven holdet, at een kirke hver søn og helligdag ligger stille og der prædikenes i de andre tvende.

(I Kirkebogen har Provst *Peter Hjort* indført følgende:)

Paa det at efterkommerne maa vide, hvorledes det er tilgaaet med forandringen i kirketjenesten samt hvad vanskeligheder mig uværdige ere mødte uagtet, at jeg var ganske uskyldig, og vidste intet af den sag /: thi da den forandring anno 1742 d. 2. marti blev resolveret, da levede endnu min salig formand hr. Oluf Biering, og da var jeg feldpræst i kongens af store Britaniens tjeneste, og kunde da ej vide, hvor Gud behagede ydermere at sende mig i verden :/ Da, siden disse blade i kirkeprotokollen dog stode ledige, haver jeg derpaa villet indføre den hele omgang, paa det man i fremtiden kunde vide, hvorledes det er gaaet, og er da sammenhængen denne:

Da om *kgl: resol: af 2. marti 1742 af prædikestolene* var oplæst, continuerede min sal: formand alligevel med at prædike hver søn- og helligdag i alle 3 kirkerne, uden tvivl, saavit jeg slutter, for at vise, at han intet havde for sin mageligheds skyld søgt denne forandring: Da han nu d. 16. juli i samme aar ved døden afgik, da begyndte provsten mag: Flindt i Nykjøbing, første prædikens dag i vacansen at lade den ene kirke fattes prædiken, og ordinerede det siden fremdeles i vacansen saaledes, at der alternative blev én kirke, som ikke blev prædiket i, hvilket var lige efter det kongl: rescripts bydende. Da nu jeg uværdig blev kaldet til at være sognepræst for disse 3 menigheder og fik mit kaldsbrev, som var dateret Frederiksborg slot d. 6. oktober 1742, da erfarede jeg først, at der var 3 kirker, hvilket jeg aldrig før vidste, men saa tillige, at jeg med kirketjenesten skulde rette mig efter det *kgl: allernaadigste rescript af*

2den marti a. c. (nævnte Aar) hvorom ydermere efter et nyt rescript af samme dato, som mit kaldsbrev var ergangen til biskoppen højæv: hr. Chr. Ramus. — Domin. 26 p. Trinitatis blev jeg af provsten førbemeldte mag: Fr. Flindt indsat i Nørre Ørsløv og Karleby kirker, hvor da de fleste af Horreby sogn var tilstede, og blev dem da af prædikestolen forelæst ikke alene /: som sædvanligt:/ mit kaldsbrev og biskoppens collats, men endog det kgl: rescript, hvor af extrachten saaledes lyder:

»Karleby Horreby og Nørre Ørsløv angaaende, skal det
 »saaledes forholdes, at, som dette kalds indkomster ej
 »findes saa tilstrækkelige; at deraf foruden sognepræst
 »en capellan kunde subsistere, saa skal hver søn og hel-
 »ligdag prædikes ikkun alternative i tvende kirker og
 »menigheden til den tredie søger den nærmeste, hvor der
 »bliver prædiket, hvilket du saaledes nærmere haver at
 »regulere. —

Saaledes rigtig extraheret test: C Ramus.

Da prædiken var ude i Nr. Ørsløv kirke og provsten med mig gik ud af kirken, taledede alle tilstædeværende mænd fra Horreby og Ørsløv provsten til, at han dog fik at hjælpe dem, at det med kirketjenesten kunde blive paa den gamle fod. Men provsten svarede, at her var en kongelig befaling, den vi alle fik at holde os efterrettelig. Om morgenen derpaa kom 2 mænd af hvert sogn til mig i præstegaarden, og paa alle 3 sogners vegne spurgte mig, om jeg, som mine formænd, ikke vilde prædike hver søn og helligdag i alle 3 kirkerne. Jeg maatte da svare, at det burde mig saavel som dem allerunderdanigst at adlyde kongens allernaadigste befaling, forelæste dem derpaa igjen mit kaldsbrev saavel som den kongl: resp. vidimeret af biskoppen. Men de be- raabte sig paa, at de nok kunde se, at det var et brev, som biskoppen skulle have underskrevet, men kongens haand og segl saa de ikke; jeg maatte derfor ikke fortryde paa, at de gik til kongen selv, naar jeg ikke kunde eller ikke vilde prædike i alle 3 kirkerne saaledes som mine formænd før mig havde gjort, saa havde der tilforn været en præst til Nr. Ørsløv alene, saa kunde der ligeledes blive endnu, om de endogsaa selv skulde lønne ham o. s. v. Da jeg omsider blev kjed af deres urimelige indvendinger, maatte jeg for at ophæve discoursen sige, at de kunde søge hvor de vilde, jeg rettede mig aldeles efter mit kaldsbrev og det allernaadigste rescript.

Siden vare de hos amtmanden etats-raad Rosenørn og regimentsskriveren Peder Henningsøn Buchalf, hvilke begge, saavidt jeg af alle omstændigheder har mærket, ja selv af

begges egne munde hørt haver, mærkeligen styrkede bønderne i deres paastand, at det nemlig var ubilligt, at de 3 sogne frem for andre i landet skulle være saadan forandring undergiven, da de dog ligesaa vel tiendede til kirke og præst, som andre sogne o. s. v. ja amtmanden har selv sagt til mig, at hvis han ikkun boede i et af disse 3 sogne, saa vilde han vise mig, at han ikke vilde drage af by til en anden kirke, saalænge der stod kirke i byen hos ham, og var det derfor ubilligt at begære sligt af bønderne.

Han fortalte mig iligemaade, at han nogle gange havde skrevet til Kjøbenhavn paa bøndernes vegne som deres øvrighed og forsvar, men havde ingen svar bekommet. Om-sider fik bønderne i begge annexerne /: thi da fornemmelig og iblandt dem alle i synderlighed Rasmus Hansen Foged paa Gaarden Nr. 2 i Horreby, Hans Clausøn paa Nr. 4 ibid, Peder Gaard paa Nr. 17 i Ørsløv, Peder Skytte paa Nr. 15 ibid og Hans Torsøn paa Nr. 13 ibid vare fornemmelig de, som vare hovedmændene, men Karleby mænd sad stille :/ — fat paa en forløben liderlig procurator fra Nykjøbing ved navn Isach Rasch, som smedede en supplique tilsammen for dem, med hvilke de fik 2de mænd afsted til Kjøbenhavn, som med øvrigheds pas forsynede mig uafvidende /: dog ikke saa aldeles uafvidende, thi jeg havde underhaanden efterretning om al deres adfærd, men jeg kalder det mig uafvidende, fordi bønderne uden enten at raadføre eller forespørge sig hos mig gik i alt dette deres egen gang under Rosenørns og Henningsøns lede baand :/ gik bort strax efter Pints-dag lidt før høstletten anno 1744. De to mænd, som gik bort i denne Ambassade, vare Peder Gaard paa Nr. 17 i Ørsløv, som kirkeværge for det Sogn, og Jens Skomager paa Nr. 8 i Horreby. Til rejse penge maatte hver mand af de to sogne give dem 2 mark og husmændene efter proportion, og derhos høstede de paa egen kost ved høstlet og høstede disse 2de Ambassadeurs hø ind, og i fald de havde blevet længere borte, skulde de i lige maade indhøstet deres korn. Jeg har skrevet, at bønderne fik fat paa en forløben liderlig procurator ved navn Isach Rasch: ingen gjøre sig den tanke, at jeg haver brugt den skrivemaade om ham af had, fordi han for bønderne skrev imod mig; thi det vidner jeg herved for Gud, som kjender alles hjerter, at det ikke saaledes er, men da det er sandsynligt, at han i 5 a 6 aar hverken har søgt Guds hus eller altergang, hans intrigante opførsel derforuden, den han ved adskillige retter baade i Falster og Laalland haver viist, har ogsaa tilsidst forvoldt, at han efter kongl allernaadigst befaling skal tiltales af fiscalem /: hvad ende det omsider vil faa :/ saa vidste jeg ikke at give ham

bedre Epitheta (Betegnelse). Saa snart jeg hørte, at de 2 mænd vare rejst til Kjøbenhavn, skrev jeg strax med posten til General-Kirke-Inspection-Collegium og forestillede sagen i sin rette sammenhæng, hvorpaa jeg omsider fik følgende svar:

Velærværdige og vellærde hr. Pastor.

Paa hans Memorial af 1. juni sidstleden tjener til efterretning, at det uagtet bøndernes gjorde ny ansøgning om Gudstjenestens forandring imod de ergangne kongl. rescripter i alle maader forbliver ved den gjorde senere indretning. Men hvad angaar pulpiturer han i kirkerne vilde have indrettet, da maa han melde sig hos Stifts-Amtmanden og biskoppen, hvilke det tilkommer derom videre allerunderdanigst forestilling hos hans kongl. Majestæt at gjøre.

Vi forbliver eders velærværdigheds tjenesteberedvillige
I. L. v. Holstejn. C. v. Støcker. R. Bluhme. M. Hviid.
D: 30. juli 1744.

Bøndernes supplique var imidlertid sendt til biskoppens erklæring, og han igjen sendte den strax med posten til mig tilligemed ordre at erklære mig paa dette deres anbragte, hvilket jeg efterkom, og siden bøndernes supplique blev mig in originali tilsendt, kan jeg ej andet end her indføre den ord efter andet, saa kjøn som den er

(: Men den findes ikke her. Hjort har formodentlig ikke faaet lejlighed til det. :)

Biskop Kingos Brev.

1687 blev der nedsat en Kommission til Tiendevæsenets Ordning paa Lolland; de 3 Kommissærer foreslog, at *Horreby*, Sdr. Alslev og 2 af de 4 Kirker i Skovlænge, Søllested, Ryde og Gurreby skulde nedlægges. Til dette erklærede *Th. Kingo* i et Separatvotum, at baade han og Provsterne fandt dette Forslag at være »en Ting af saa høj Eftertanke«, at han fandt sig pligtig til paa Embeds Vegne i Særdeleshed at lægge Kongen denne Sag paa Hjerte, at Kirkerne ikke omsider ligesom i Fyn og andre Steder skulde staa »som nogle Spektakler mange Guds Børn til Suk og gode Kristne til Forargelse«. Det gik imidlertid ikke ganske, som Kingo ønskede. Ved Reskript af 17. April 1688 blev flere Kirkers Nedlæggelse bestemt, som han havde modsat sig.

Med Hensyn til *Horreby Kirke* findes der et Brev fra *Th. Kingo*, som er et Svar paa en Forespørgsel fra *Geheimeraad Moth* 1697. Det lyder saaledes: — »Eders ekselence forlanger at vide af mig om den annectering, som skete med en del kirker i Lolland og Falster anno 1688, og af hvad aarsag *Horeby kirke* i Falster skulde tillukkes, saa ved Gud,

at jeg saa vel ved anecteringen paa adskillige steder, og i særdelighed at nogen kirke skulde tillukkes, taledede det, jeg paa mit embeds vegne burde; men som jeg intet formaade, lod jeg mig for min samvittigheds skyld undskylde for kommissionen at underskrive. Horeby sognemænd gjorde for hr. stiftamtmanden og mig den samme klage, da jeg forleden sommer var udi visitats i Falster, men understod os intet der udi at gøre, saasom der var for os en kongelig til allerunderd. efterretning. Men som eders ekselence behager at lade indkalde min ringe mening, om ej i henseende det synes at kunne geraade til Guds ære, Horeby kirke igen kunde aabnes og Gudstjeneste derudi herefter som tilforn forrettes, og paa hvad maade sligt bedst kunde lade sig gøre, da er det mit uforgribelige betænkende derom saaledes; at dersom det allernaadigst skulde behage hs. Majestæt igen at aabne Horeby kirke for Guds æres og de fattige sukkende sjæles skyld, kunde det bekvemmeligst lade sig gøre paa denne maade, 1) »at der i de 3 vintermaaneder skulde alterneres med Gudstjeneste i Horeby og Nørre Ørsløv; 2) i de andre maaneder prædikes i alle 3 kirker, alligevel det vilde falde tungt, besynderlig naar en mand blev gammel og skrøbelig; 3) dersom rum fattes i de to kirker, saa kunde vel af andre formuende kirker forskydes nogen hjælp til et pulpetur«

Dette er min enfoldige betænkning, saavidt jeg tjenligst har kunnet eragte. Gud velsigne, styrke og bevare Kongen, og alle dem, der have hjerte til Zions mure.

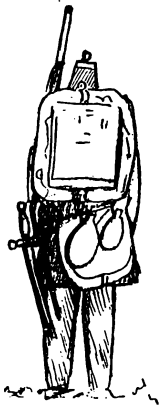
Note.

1) Udi Horebbye: Hans Temmessen sognefoget; Svend Svendzøn; Rasmus Nielsen Gammel; Mads Klausen; Hans Svendzøn; Jens Temmessen; Morten Jenssøn Vefver; Jens Nielsen Palle; Lauridtz Madtzøn Hilliche; Michel Rasmussen Skaft vel Skræder; Hendrich Kiøll; Myrs Olssøn; Hans Nielsen Myssøn; Temme Rasmussøn Hak; Rasmus Skaft; Rasmus Christensen Aagøe; Rasmus Olsen Bunde Kircheværger; Oluf Knudzøn. Huusmændene der samme steds vare efterfølgende: Niels Madzøn Damsberg; Rasmus Skrædere; Rasmus Nymand; Torben Svendzen; Peder Enevold; Oluf Lassen; Niels Palle; Niels Gammel; Jens Skytte.

Udi Eiget Bonimænd: Hans Rasmussen Pærregaard Kircheværger; Simon Olufsen; Oluf Hviid; Hans Krøll; Hans Lauridzen Skou; Peder Lauridzen Skou; Rasmus Hansen Skou. Husmændene der sammesteds vare: Jørgen Rasmussen Bomand; Jens Jensen Ryter. men de tvende mænd, som vare med forsk. ne supplic henreyst til Kiøbenhavn /: som forhen skrevet er ./: sognefogeden i Horebbye og Jens Jensen Ryter huusmand i Ejget.

Dagbog

ført af *Vilh. Sidenius*¹⁾.

Nr. 158 set bagfra,
Vilh. Sidenius
i 1864²⁾.

Onsdag d. 25. 1863 November Førmidd. tog jeg for anden Gang rørende Afsked med Kærstrupperne³⁾ for at drage i Felten. Gartneren kørte mig til Sundby i den lille velbekendte Gig; paa Vejen besøgte jeg Andersens⁴⁾ og hilste paa Bedstemoder, som i de sidste Dage var faldet meget af, men var dog i Dag i ret godt Humør og saa ej heller saa daarlig ud. I Nykøbing tilbragte jeg Eftermidd. med at bringe mit Pas i Orden, købte Støvler etc. til Afrejsen, som jeg dog opsatte til følgende Aften for at hilse paa Frederik⁵⁾, der var i Guldborg; om Aftenen var jeg hos Chr. Dreslers⁵⁻⁶⁾ i Selskab med hele Familien og ligeledes sammesteds følgende Aften til Pølse-gilde. Frederik kom først, ligesom jeg gik til Posthuset; med mange for Tyskerne ildevarslende Ønsker begav jeg mig saa paa Rejsen, kun med en Rejsekammerat, som var indkaldt til at møde i Kbhvn. Vejret var smukt, og i »Vildanden«s Kahyt forsøgte jeg derfor at tage mig en Lur ved Siden af et Par Probenreutere, hvilket dog ikke ret vilde lykkes, da Grise-pølsen endnu gærede i Maven. Fra Vordingborg af forøgedes Selskabet bestandig med indkaldte Soldater; en stor Del af dem havde naturligvis ved Afskeden trøstet dem med Spiritus'en, saa der blev gjort dygtig Mudder alle Vegne, hvor vi kom frem, en udmærkede sig især ved hver Station at synge Visen »Nu kommer de gamle Soldater« o. s. v. til Mel. af den gamle Fanemarch; han skulde møde i Sønderborg, men var kommen for sildig til at gaa med Damp-

skibet fra Nykøbing og var vist i fuldstændig Ubevidsthed om, hvor han rejste hen, da jeg ved Ringsted saa, at han gik med Toget til Kbhvn. I Næstved nød jeg en delikat Kop Kaffe hos Mini (?); at sove vilde fremdeles ikke lykkes mig. Banegaarden myldrede af indkaldte til Kbhvn., Sønderborg, Odense og Nyborg, af hvilke sidste jeg traf adskillige gamle Bekendte. Ved Havnen i Nyborg modtoges vi af en Del gamle Krigskammerater, der gav os et Hurra til Velkomst. Jeg meldte mig straks til den gamle brave Vaabenmester Jyrgensen og indkvarteredes med en Skolekammerat fra Odense, M. Rasmussen, ude paa Holmen; derefter gik jeg op til Jungersens⁸⁾ for der at fordrive Aftenen. Jeg kom ikke uventet, Laura modtog mig med Udraabet: »Naa endelig«. Lille Lauritz⁹⁾ forbavsede mig ved sin enorme Fremgang i det sidste Aar. Da jeg havde siddet og passieret en Times Tid, overraskedes jeg ved at se Jacob²⁾ træde ind. Efter en ret gemytlig Aften gik vi ned paa Postgaarden, hvor vi traf Redaktøren, drak en Toddy og aftalte at mødes følg. Morgen i Nr. 20.

Søndag d. 9. Nov. Morgen Kl. 8 stillede vi for vor Chef Kapt. Magius; jeg gik op og vækkede Jacob, han fortalte imidlertid, at Pigen allerede havde underrettet ham om, at det var passende at staa op. Da vi var færdige med vor Parade, afhentede jeg Jacob, som beklagede sig over den daarlige Opvartning i Hotel Husted, hvorfor vi forsøgte os i et Hotel af en lavere Rang, der dog i det mindste kunde rose sig af en meget prompte Ekspedition. I Løbet af et Par Timer udleverede vor raske Vaabenmester os hver en Sabel; at give os Feltflasken med det samme, var uoverkommeligt, hvorfor vi atter maatte møde om Eftermiddagen. Til Middag var vi hos Jungersens, Jacob lod sig overtale til at blive til om Aftenen, som vi tilbragte hos Schmidts. Kl. 10 dreve vi ned af Gaden og en Tur til Sølyst, hvor vi studerede Landkort og gennemgik Biblioteket. Kl. 11 fulgte jeg Jacob til Vogns.

Mandag November hengik med min fuldstændige Ekvipering, at tage Afsked med Venner og Bekendte etc. Om Aftenen stilledes til Appel, Ordren lød paa at møde i march-

færdig Stand følgende Morgen Kl. 5, hvilket modtoges med rungende Hurra og Sang gennem Gaderne, som hele Natten vrimlede af Soldater.

Tirsd. 1. December. I Bælgmørke vankede vi om Morgen gennem Gaderne for at indskibes i Damperen »Ze-phyr«, der tog 200 og Dania 800 Md., hvoriblandt jeg. Klokken blev omtrent 8, inden vi afsejlede, saa Nyborgerne naaede at komme op og byde os Farvel. Vejret var smukt, Blæsten rigtignok lidt skarp, men det lykkedes mig at erobre en god Plads i Læ af Kahytruffet. Da det blev rigtig lyst, vaagnede Jensenne, og de forskellige Soldatervisere løde nu fra 800 Halse. Da vi løb ind i Svendborgsund, strømmede alle de op, der vare stuvede ned i Lasten; Skanseklædning og alt opstaaende var snart besat af alle Mand for at nyde den smukke Udsigt. Et Par Krydskuttere fore som Rakter forbi os med Hurra til Hilsen, som ogsaa kraftig besvaredes. Ligesom vi fik Svendborg i Sigte, paabød Kaptajn Magius os Tavshed, Dampskibet »Slesvig« med Frederik VII's Lig var i Sigte. Da vi straks efter glede forbi, herskede Dødsstilhed om Bord hos os, og alle blottede deres Hoveder; enhver vidste, hvor meget vi havde den afdøde at takke for, ligesom vi vistnok næppe endnu havde været under Vaaben, hvis han levede. Dog Jensenne blive sjælden saa længe hængende ved slige vemodige Tanker, i næste Minut passerede vi Svendborg Havn, paa hvis Brohoved Byens Borgere havde samlet sig; hvorfor skulde de ikke vide, at der var danske Soldater om Bord? Og vor Kaptajn kunde ikke dæmpe det atter frembrydende Hurraraab. Nu vendte vi Fyn Ryggen og kom i rum Sø, Skibet begyndte at slingre dygtig, dels paa Grund af den stærkere Søgang, dels ved den store Dækslast, og Jens tabte Modet, stak Hovedet ud over Skanseklædningen og ofrede nu i rigeligt Maal til Havguden. Adskillige beklagede sig over den dyre Kaffe, de ingen Nytte havde haft af, andre spottede over de blege Ansigter; i næste Øjeblik luskede disse Spottere slukørede til Skanseklædningen. Jeg tav klogelig stille, langtfra sikker paa at holde, hvad jeg havde, Sveden begyndte allerede at komme frem, om end skønt jeg var voldsom forfrossen; det

hele gik dog straks over, da jeg rørte mig lidt. Kl. 3 var vi i Flensborg, en Time førend »Zephyr«, som dog gik fra Nyborg en Time før vi og i det hele havde lidt mere af Søsyge end vi. Indkvarteringen gik som sædvanligt meget langsomt for sig, det blev næsten mørkt, inden vi fandt vore Kvarterer, som dog heldigvis ikke vare saa langt borte; nogle blev pakkede sammen 40—50 i en Lade, hvor der naturligvis ingen Nattero blev; mit var da ganske ordentligt, Værtinden, en Sømandskone, trakterede med, hvad Huset formaaede. Hun talte meget om Kongens Ligfærd den foregaaende Dag, hun havde aldrig set en saa stor almindelig Sorg og saadan Dødsstilhed i den blandede Skare, som fulgte Liget til Skibet.

Onsd. 2. Decmbr. Vi stillede atter marchfærdig Kl. 9¹/₂ og bleve i Løbet af en Time pakkede sammen i ca. 30 Vaggoner af alle Slags; jeg kom i en aaben Kreaturvogn, som rigtignok var noget luftig, men saa havde man jo til Gengæld fri Udsigt til alle Sider. Der var imidlertid ikke meget at se, bestandig Hede og magre Sandjorder, nogle enkelte tæt sammenbyggede Landsbyer, det helè uden synderlig Afveksling. Ved Husum skiltes vi, saaledes at Halvparten gik videre til Fredriksstad. Fra Banegaarden var et Par Bøsseskud til Byen, hvor vi opstilledes og bleve stukken ind mellem det unge Mandskab, hvilket naturligvis tog adskillige Timer. Mit Kvarter blev omtr. en Fjerdingvej derfra i den anden Ende af Byen, 6 Md. hos en Vognmand. De 4 havde allerede, da jeg kom, taget 3 af de her brugelige Alkovesenge i Besiddelse, og med Fornøjelse overlod jeg dem disse mistænkelige Tingester, som jeg paa Grund af deres lys- og luftsky Natur aldrig har kunnet gøre mig fortrolig med.

Sønd. 6. Decmbr. stillede vi ved Slottet for at sværge til Christian IX; mange af dem, der vilde og kunde tænke sig om, havde vistnok Betæneligheder ved at binde sig ved Ed til denne Konge, hvis Sindelag endnu ikke har vist sig synderlig dansk, men jeg antager, at hvis han bryder sine Forpligtelser mod Fædrelandet, maa vi ogsaa være løst fra vore.

Husum er i det hele en ganske net By, beliggende ved Mildeaaen, som dog kun i Flodtiden kan passeres af mindre

Fartøjer, i Ebben ligger den aldeles tør. Befolkningen er os ikke meget venlig sindet, hvilket de dog ikke rigtig tør lade sig mærke med; de vide nok, at vi have Befaling til ikke at taale den ringeste Fornærmelse fra deres Side. Kosten i almindelige Wirtschafter er dygtig mat, men ogsaa særdeles prisbillig; jeg kunde ikke nyde den og opsøgte mig derfor et gentilere Spisekvarter, hvor der spiste en halv Snes Under-officerer; her havde man tillige de tyske Aviser at nyde som Dessert; det interessanteste ved disse er de utallige tyske Smaastaters Holdning og Udtalelser i den dansk-tyske Strid, ikke to af dem ere enige. Vor Tid hengaar med Eksercits og Felttjeneste 3—4 Timer hver Formidd., en meget ked-sommelig Tidsfordriv, men vistnok lige saa nødvendig, da Søgningen i Værtshusene ellers vilde tage for megen Overhaand. Eftermidd. tilbringes efter eget Forgodtbefindende, nogle drikke, andre spille Kort i Værtshusene, som man sjælden gaaer fejl af, da alle Smaafolk drive dette som Bihaand-tering; min Vært fører det naturligvis ogsaa, han er sjælden hjemme, men Konen kan ogsaa godt staa for Skænken; skønt hun er ganske ung, kan næppe nogen af hendes Gæster knive hende i at snapse, og der kommer dog adskillige, som bære Spor af mangeaarig Øvelse, blandt andre en gammel Tømmermester, som efter at have taget sine 6 Kaffepuncher gerne trakterer os med saa meget vi gide drikke; hans staaende Tema er ein freies, fröhliches Leben, hvorover han saa varierer, til Hovedet saa sluttelig synker ned paa Bordet.

Mand. 7. Decembr. En glædelig Nyhed bekendtgjordes os i Dag i Armébefalingen, nemlig at vi fremtidig skulle til-tales med »De« af vore Foresatte, som ikke synes om denne nye Skik, hvorved de tvinges til at anerkende os som Menne-sker. »Det fortrolige Forhold er ophørt«, sagde vor Kom-pagnichef; denne Fortrolighed gav jeg ikke meget for, da den ikke var gensidig.

Fred. 11. Decembr. Formidd. Kl. 10 afmarcherede vi, 2. og 4. Komp., fra Husum til Fredriksstad, hvortil vi ankom Kl. 1, det var kun 2 Mil, men dygtig anstrengende, da vi gik saa rask til. Eggen vi kom igennem er afvekslende Lyng, hvide Sandjorder og fed Marsk.

Sønd. 13. Decmbr. Fredrikstad er en smuk nyopbygget By, da den i 1850 ved Bombardementet for største Delen ødelagdes; den er bygget meget regelmæssig i Firkant omgivet med Volde og Grave og 6—7 fremskudte Udenværker. Hele Omegnen er Marsk, som kan sættes under Vand. Eideren strømmer lige forbi; Trenen gennem Byen, paa holstensk Grund ligger den vigtigste Skanse, Brohovedet, som nok kan holde en Fjende fra Livet fra den Side. Sluserne i Eideren er meget storartede med kolossale dobbelte Porte, som nok kunne holde for adskillige Kugler. Alle Skanser forsynes med bombefaste Ammunitionskældere, hvorpaa arbejdes med 50 Mand daglig. Hele Fæstningen maa, naar den er omgivet med Vand, tage sig meget betryggende ud og vor Post være sikrere end i Dannevirke; vel kan Fjenden maaske ødelægge Byen, uden dog at gøre os anden Skade end at fratage os vore Kvarterer, og dermed gør han ikke mig nogen stor Fortræd, et lignende Leje var ikke vanskeligt at opdrive.

Tirsd. 15. Decmbr. Vor Vært er som sædvanligt Værts-husholder, for Resten flinke Folk, Konen snapser ikke, som jeg ellers havde mærket er almindeligt. Med Kühl faar jeg gerne hver Aften en Passiar, han er godt inde i Politikken og studerer ivrig Itzehoer Nachrichten. Han er en Holstener og venter at blive indkaldt baade fra dansk og tysk Side; jeg raader ham naturligvis paa det kraftigste til at holde sig den første efterrettelig, hvilket han da ogsaa er klog nok til at indse er det rigtige. Fredrikstadbeboerne have ikke glemt Bombardementet i 1850, da saa mange Familier blev husvilde; men efter Krigen bleve alle de, der ikke havde vist sig fjendtligsindede, forsynede med Bygningsmateriale, ligesom de i 10 Aar efter var bleven fritagne for Skatten, hvorimod de aabenbart tysksindede intet fik for deres Kærlighed til das grosse Vaterland.

Onsd. 16. Decmbr. I Dag fritoges vi for Øvelse for engang at komme i Guds Hus; om end skønt det var frivilligt, var Kirken propfuld; vor Feltpræst, en ung Mand og ganske god Prædikaant, han talte over Johannes den Døbers Ord: Hvad ere Indgangen i Ørken at se o. s. v. Det forekom mig meget passende til Tiden. Senere hørte jeg dog flere laste

ham, »det er jo ingen Feltpræst, han talte jo slet ikke om Krigen«; vistnok havde mange ventet af en Feltpræst at høre noget om, naar vi skulde ud »at saa graa Ærter«.

Ferd. 18. Decmbr. Idag havde vi en meget anstrengende Felttjenestetur over 2 Mil ind i Landet, gennem Landsbyerne Seeth og Syderstapel, store tæt sammenbyggede Byer, i den sidste ligger en Deling af 2. Komp. paa Vagt ved Skanserne, i første $\frac{1}{2}$ Batteri. Det var klar Frost, men Vejen ujævn og knoldret, saa at vi dygtig trætte vendte hjem; mere Lyst havde jeg til at gøre Turen med et Jagtgevær, jeg saa i Dag ikke mindre end 7 Harer.

Sønd. 20. Decmbr. Tiden slæber sig frem med Sneglefjed. Vil man engang gøre sig den Ulejlighed at tænke over, hvad alle vi Mennesker i Grunden udrette og hvad vort Dagværk er værd, maa man sandelig komme til et lidet opmuntrende Resultat; bedst er det, naar man kan vænne sig af med at tænke, hvilket engang en af vore Officerer sagde var det vigtigste Soldaten faar at lære i Garnisonen, og Officerernes Opgave er da ikke mindre jammerlig end vor, ved de kedsommelige Øvelser at afholde os fra at svire, drikke og spille vore Penge op. Jeg har forgæves gennemløgt den eneste Bogbinders og tillige eneste Boghandlers Lejebibliotek; der fandtes ikke andet end tyske Røverhistorier for Børn og Fruentimmer; jo mindre man har at bestille, jo mindre gider man ogsaa udrette. Brevskrivning har aldrig været min Lyst og er det under disse Forhold endnu mindre. For altsaa ikke aldeles at gaa i Hundene sætter man sig hen og spiller Kort, sædvanlig Polskpas, undertiden fra Morgen til Aften, saa glemmer man Tiden.

Den ene af mine Sløffer, alle Fynboer, vækker ofte min Beundring ved sin til det yderste drevne Økonomi, han har nu i 10 Dage levet af sit Kommisbrød og $\frac{1}{2}$ Pund Smør, Middagsmad nyder han ikke, lige saa lidt Kaffe, som ellers i saa rigeligt Maal strømmer i alle Soldater heroppe, kun een Gang i de 10 Dage har han slaaet sig løs og købt en Kop Te til 2 Skilling; han maa døje mange Drillerier af sine

Kammerater, der ofte spørge ham, hvad han vil gøre med sine Penge, som han ikke mangler paa, hvis han bliver skudt, men han er uforbederlig og gnaver rolig væk paa sin tørre Kommisring; hans nærmeste Kammerat siger, at han lægger 1 Rdl. op hver 5. Dag og lever altsaa i den Tid for 1 Mark 8 Skilling, hvoraf ses, at vi i Grunden ere særdeles godt aflagte. — Jeg ligger gerne et Par Timer hver Aften, inden jeg falder i Søvn, og hører ogsaa en Samtale hos Naboen; vi ere kun adskilte ved en tynd Bræddevæg, uden at jeg dog kan faa nogen rigtig Mening ud af det. Der ligger en ung Mand, jeg tror er Haandværksvend. Han har i 4 Aar været sengeliggende med et daarligt Ben, som han har faaet ved overanstrengende Dans. Passiaren om Aftenen fører han med sin Kærest, som er Enke efter en dansk Ingeniørvagtmester, som i 1848 løb over til Tyskerne; hun har ikke hørt et Ord fra ham og maa derfor nu søge sig en anden Fader til sine 4 Børn; han trøster hende hver Aften med, at han snart kan begynde at arbejde igen, men den Trøst er nu over 4 Aar gammel og er hende vel derfor ikke mere tilstrækkelig, i alt Fald hører jeg hende jævnlig græde temmelig tydeligt.

Mand. 21. Decembr. Ved Paraden i Gaar meddeltes det os, at to preussiske Officerer vare sete i Færd med at tage Tegning af Fæstningsværkerne i Dannevirke; 6 Mand udtooges til at patrouillere, hvoriblandt jeg. Vi fik Signalementet og spadserede saa hver den halve Dag i alle Retninger, det var ikke synderlig morsomt i dette raakolde fugtige Vejr, men vi slap da for en lang Felttjenestetur og naaede ogsaa at tage den ene Preusser ved Vingebenet; han var ikke synderlig durkdreven, da han gav sig ud for en Svensker, men kunde ikke tale et Ord Svensk. Hvad der mest fængslede min Opmærksomhed under Patrouilleringen, var den rivende Hurtighed, hvormed Eideren forandrer Retning og Farve; i Flodtiden stiger det plumrede, lerholdige, gule Vand op fra Vesterhavet, og alle Portene lukke sig saa af sig selv ved Vandets Tryk. Strømmen kan være meget stærk og vende sig i samme Nu. Er Vandet sunken til en vis Dybde, ser man det pludselig skifte Farve fra gult

til brunt, omtrent som Møddingvand, det er Vandet, som samler sig i Marsken, selv aabner Porten og strømmer ud i Eideren. Dette gentager sig regelmæssig hver 6 Timer.

Sønd. 26. Decembr. Juleglæden blev efter Forventning ikke stor. Juleaften kommanderedes 4de Deling paa Forpostvagt ved Brohovedet. Kl. 3 stillede vi og sejlede over Eideren. Færgegaarden var tagen i Besiddelse til os, hvorover Kromanden var meget forbitret; alt sit Tøj og Bohave havde han kørt bort, han indsaa nok, at Gaarden snart vilde falde i Tilfælde af Angreb paa Skansen ligesom i 1849. Vi morede os saa paa Juleaften med Kortenspil etc. Juledag Kl. 10 udsendtes jeg først til Vagt i Skansen. Denne er den sværeste, jeg endnu har set, men da uden Tvivl ogsaa den vigtigste for Fæstningen; som denne er, vil den næppe kunne holde sig længe uden Brohovedet. Der er et Blokhuis under Bygning i det, som kan rumme ca. 200 Md., det er opført af 13—18" (Tommer) tykke pommerske Bjælker. Taget er to saadanne Lag dækket med Jord. Der er to Ammunitions-kældere lige saa svære. Det hele maa have kostet umaadeligt, Skansen er to Gange sunken i den svømmende Grund, men vil vist koste Tyskerne at nedbryde, naar ikke Forræderi kommer med i Spillet.

Et Par Timer efter vor Afløsning gik det Rygte i Byen, at Skansen skulde rømmes og sløjfes og det endnu samme Nat. Ingeniører og Artillerister vare i travl Virksomhed, Gaderne vrimlede af Folk, civile og militære, alle jublede over denne Efterretning, som man mente ikke kunde betyde andet end Afgørelse af Tvistigheden, Soldaterne glædede sig over dog at kunne faa Nytaarsnadveren i Ro i Hjemmet og Borgerne over at undgaa Krigens Bulder. Men man havde dengang glædet sig for tidlig. Næste Morgen da vi havde stillet til Parade, løb jeg ned til Færgestedet og mødte en Mængde Mennesker, alle saa de noget slukørede ud; det kan være den saakaldte Morgenluft, tænkte jeg, der giver dem dette flove Udseende, og løb videre; men da jeg kom op paa Volden, saa jeg Grunden, Skansen knejste endnu lige majestætisk, Kanonerne var rigtignok i Nattens Løb førte over Eideren, men det var kun for at give

Plads for andre Kammerater, som bedre kunde bide fra sig, nemlig riflede Kanoner; efter nogles Sigende skulde der endvidere være nedlagt en Mine i Skansen for i paa-kommende Tilfælde at kunne sprænge den i Luften.. Det var jo rigtignok et andet Resultat, som bedre lod sig forklare. Min ovenomtalte Nabo flyttede i Forgaars ud paa Landet til en Broder, det stakkels Menneske er rimeligvis bleven forjaget af sin paastrængende Bejlerske. Jeg hørte Dagen før stærk Tummel og Jamren derinde; bagefter fortalte Værtinden mig, at han havde forestillet hende det urimelige i at gifte sig i den Stilling han for Tiden var i; herover fik hun det Indfald at give en lille Scene, lod sig falde og forestillede en, der havde faaet Krampetilfælde, men uheldigvis blev det opdaget; da Doktoren kom, blev hun pludselig rask igen, og denne mente ej heller, det havde været noget farligt Tilfælde.

Sønd. 27. Decmbr. Vi vare i Dag ca. 100 Mand paa Arbejde ved Brohovedet, Arbejdet var meget besværligt i det næsten ufremkommelige Føre, det var i den Grad sølet, at man kunde arbejde sig svedig alene ved at gaa engang tværs over Skansen, da der maatte slides dygtig for at faa Benene med sig. Vort Arbejde var hovedsagelig at bære Græstørv til Brystværnet; der forefalder mange latterlige Scener for hvem der kunde staa udenfor og se til, men i Sandhed ikke for dem, der blev siddende i Pølen og maatte lade Kammeraterne hjælpe sig op igen; slap man saa ud af det bedækket med et Panzer af et Par Tommer Ler over hele Kroppen, istemte vedkommende ikke desto mindre »Paa'en, paa'en, paa'en igen« o. s. v. Iaftes fik 2de Komp. Marchordre og afgik i Morges til Tønning temmelig fornøjede over at slippe fra Skansearbejdet og den megen Vagttjeneste. Jeg maa ofte i denne Tid tænke paa, hvorledes det i Tilfælde af Krig vil gaa med Disciplinen. Forholdet mellem under- og overordnede er langt fra noget ønskeligt; navnlig er dette Tilfældet i 2. Kompagni, hvoraf 6 Mand ligger her; ofte hører jeg med drøje Eder bekræftede Trusler udstødte navnlig mod deres Kommandersergenter, at jage ham den første Kugle, de sendte ud, gennem Ho-

vedet. Den mærkelige hensynsløse Behandling, de ofte faa, kan ogsaa nok bringe slige Trusler i Udførelse; saaledes lode de første Juledag Komp. staa 2—3 Timer paa Torvet i fuld Bepakning og i streng Kulde uden Grund.

Mand. 28. Decembr. Ikke skulde vi i Gaar have vidst, hvilket Arbejde vi i Dag skulde til, da vilde det visselig ikke have gaaet saa let fra Haanden. Vi stillede i Morges Kl. 9 til Lønning og troede at have den øvrige Dag for os selv, men vi bleve straks drevne hjem efter Arbejdsklæder, forsynede med Spader og førte over Eideren til den holstenske Skanse, for at ødelægge, hvad der nu i halvt Aar var arbejdet paa og vi selv adskillige Gange havde bevogtet om Natten og i vort Ansigts Sved opført om Dagen; den store smukke Skanse skulde sløjfes. Kaptajn Magius opmuntrede os med et Par Ord til Iver, det var et tungt Arbejde, som han for Øjeblikket ikke forstod, men der var ikke andet at gøre end adlyde. Vi vare henimod 300 Md. til at nedbryde Værket, rimeligvis begrunder det sig paa en ny Indrømmelse til Forbundet. Da vi Kl. 3—4 dygtig trætte slap derfra, nedgravedes 30—40 Tdr. Krudt for ved Sprængning at fortsætte Ødelæggelsen, og en ny Afløsning fra Süderstapel maatte møde Kl. 5 og fortsætte om Natten. Jeg modtog i Dag ikke mindre end 3 Breve, 2 fra Jacob med en Pakke Aviser og et Kort og et fra Kærstrup med en Kasse Proviand, hvoriblandt Fruen havde betænkt mig med en stegt Gaas, som jeg i denne glade Højtid haaber skal bekomme mig vel; jeg har allerede faaet Besøg af adskillige Kammerater, hidlokkede af den liflige Duft og den naturlige Nysgerrighed efter at stifte Bekendtskab med en lollandsk Gaas. 4de Reg. passerer i disse Dage klatvis herigennem, men forgæves bestræber jeg mig for at opdage bekendte Ansigter blandt Landsmændene. General Wilster med Stab kom i Forgaars rimeligvis for at afløse Brigaden Neergaard; han mødte os, da vi gik fra Arbejde, med den venlige Hilsen »Goddag, Kammerater«, hvilket jeg er overbevist om indgyder langt større Respekt og Agtelse for en saadan Mand end en imponerende Holdning og barsk Mine, som Neergaard paatager sig.

Torsd. 31. Decbr. I Tirsd. maatte vi atter fra den tidlige Morgen ødelægge paa Skansen; der slæbtes en stor Masse Tømmer, men udrettedes dog meget lidt i Forhold til den store Arbejdskraft. Vi gravede Huller rundt om i Brystværnet, som Ingeniørerne derefter ladte hvert med 50 Pund Krudt. Ved Middagstid forlode vi alle Skansen, da Sprængningen skulde gaa for sig. Ved en af de første saa jeg en Mand slynges op i Luften i en 6—8 Alens Højde og derefter trille ned af Skrænten; straks efter rystede Jorden under os, og med et voldsomt Brag gjorde næsten alle Ladninger samtidig deres Virkning; det hele indhylledes nu i en tyk Damp, saa man næppe kunde se en Haand for sig, og nu begyndte det at regne med Ler, Brædestumper etc.; jeg slyngede min Kappe over Hovedet; man kunde nok risikere at faa Stumper af Krudtkasserne i Hovedet. Da Dampen begyndte at lette sig, kom Luftspringeren til Syne; han var sort som en Neger med forbrændte Haar og Klæder, men havde heldigvis ellers ikke taget Skade. Kl. 12 gik vi til Byen og modtog Ordre til straks at stille marchfærdig. Vi vare naturligvis ikke synderlig glade ved det, da vi allerede vare dygtig udasede, men Marchen var da ikke saa lang; det var kun til den tæt Vest for Fæstningen liggende Landsby Kaldenbüttel; imidlertid forestod der mig endnu en Times March, inden jeg naaede Kvarteret paa Halligen. Det lader til at være meget flinke Folk, vi har Kakkellovn i Stuen, en god Seng, endogsaa med Gardiner for og Himmel over. Manden stammer i meget høj Grad og kunde derfor ikke i Ord udtrykke sin Glæde over, at jeg kunde tale med ham; han frygter meget for Krigen, da han i saa Fald tvinges til at forlade Gaarden, som ligger noget lavt. I 1850, siger han, gik Vandet lige til hans Stalddør; efter Bestemmelsen skal det nu gaa 1 Fod højere, og da han og hans Kreaturer ikke har Fiskenatur, maa de rejse. Om Natten Kl. 11 vækkedes vi af Løjtnant Schleppegrell, som kom med Ordre til os at stille Kl. 6 Morgen. Kl. 4 vare vi altsaa paa Benene, og da vi ikke ventede at komme her tilbage igen, maatte jeg pakke Gaasen i Tornystret, jeg vilde nødig lade den i Stikken, skønt jeg nok kunde indse, jeg blev nødt til at læsse

den af, hvis det gjaldt en lang Tur, men saa kunde den da altid deles ud blandt Kammeraterne. Vi kom imidlertid ikke saa langt; det indsaa jeg straks, da vi drejede af til Fredriksstad. Foregaaende Aften var 1ste Bataillon kommen tilbage fra Heide og Meldorph, paa Marchen vare de blevne kaldt til Hjælp af Øvrigheden i nogle af de nordligste Byer og maatte med Bajonetten dæmpe Oprøret; vi skulde nu derover og holde Vagt. En nybygget Præstegaard i St. Annen blev vor Hovedvagt, hvorfra i Dagens Løb udsendtes Patrouiller til Lemden, Schlichtung og omliggende Byer. Der sporedes i Dag ingen Uordener, de første Patrouiller meldte kun, at Oprørsfanen vajede fra Kirke o. fl. Gaarde, men forsvandt, saa snart de viste sig. Vi havde det for Resten ret gemytligt i 4 store opvarmede Stuer. Jeg indbød en Kammerat til Frokosten og dækkede saa Bord eller rettere Gulv, da der ingen Møbler fandtes, med Gaasen og holdt et kongeligt Maaltid, naturligvis be-
tragtet fra alle Sider med lystne Blikke. Jeg var inde i Kirken, som er ganske net, men lille, pyntet med gamle Helligbilleder og en Mængde Malerier bl. a. de 12 Apostle, mindre heldige, hvorimod et, en gammel Præst, i Legemsstørrelse, var overordentlig tiltalende. Fra den høje Kirkegaard saa vi atter Skansen gaa i Luften, og da vi Kl. 5 marcherede tilbage, havde de antændt Resten af Tømmeret. Noget trætte kom vi i Kvarter, men toge saa rigelig Revanche ved vor Værts fede Sulefad og i den gode Seng.

I Aften, *Nytaarsaften*, traktes vi med flydende Æbleskiver, Gaasesteg med Dyppeelse; Marskboerne kunne nok nyde fede Varer, de dyppe Flæsket i Fedt og spise Æbleskiver kogt i Fedt til.

Noter.

Nedenstaaende Noter har Købmand V. Sidenius, Nykøbing, venligst tilstillet Red.

1) Frits *Vilhelm* Sidenius, f. 7. Nov. 1838 † 26. Nov. 1923, gift 27. Dec. 1889 med *Henriette* Mikaeline Lund, f. 18. Nov. 1846, Datter af Møller Julius Lund, Ejer af Nyraad Mølle ved Vordingborg. Han var Søn af Købmand Rasmus Sidenius i Nykøbing F., f. 23. Marts

1798 † 25. Sept. 1845, gift 24. Sept. 1928 med Anne Marie *Amalie* Dresler, f. 8. Okt. 1807 † 7. Maj 1878, Datter af Præsten Frederik Christian Dresler i Thoreby og Sofie Amalie Janssen. Han lærte først Landvæsen paa Dejbjerglund ved Ringkøbing hos sin Morbroder Vilhelm Dresler, derefter paa Nøbbølle hos Justitsraad Friderichsen, var derefter i mange Aar Skriver, Godsforvalter og Faktotum hos dennes Søn, Jægermester P. Friderichsen paa Kærstrup, som var gift med hans Moster første Gang. Ca. 1886 købte han Bloustrød Kro med Købmandshandel, Mølle og Landbrug, drev selv Handelen og lejede Resten ud. 1896 købte han Skibsbygger Benzons Ejendom i Nykøbing F. og tilbragte her sine sidste 27 Aar ivrigt optaget af sit Havebrug og Læsning. Han var et sjældent elskeligt og kundskabsrigt, samt uhyre nøjsomt og beskedent Menneske. — ²) Denne Tegning forestiller Dagbogens Forfatter; den er tegnet af hans Broder, Jacob Benjamin S.; han blev senere Fotograf i Nykøbing F., men var dengang Handlende i Odense og skaffede sig nogen Indtægt ved af og til at fylde en Skude med Varer og sejle den til Sønderjylland for at handle med Tropperne. — ³) »Kærstrupperne«, se ovenfor. — ⁴) »Bedstemoder«, nævnte Sofie Amalie Janssen, som tilbragte sine sidste Aar efter Mandens Død hos »Andersens« — Godsforvalter Hans Jacob Andersen paa Fuglsang, der var gift med hendes Datter. — ⁵) »Frederik«, hans Broder F. Chr. Sidenius, Købmand i Nykøbing F. (min Fader), paa det Tidspunkt Kommiss hos sin Forgænger Chr. Dresler. — ⁶) Om Pastor F. Chr. Dresler i Toreby og hans Børn, som saa ofte nævnes, kan jeg henvise til P. Rhodes Samlinger. — ⁷) *Chr. Dresler*, Købmand i Nykøbing F. (byggede Gaarden Slotsgade Nr. 11). Var Morbroder til V. S. og gift med hans Søster Nicoline. — ⁸) Christian Mørk *Jungersen* var Lærer ved Borgerskolen i Nyborg og gift med Laura Kristiane Balslev (som var af Slægten Sidenius). — ⁹) »Lille Lauritz«, hans Søn, f. 1862.

Fra Sprogets Verden.

1. Prøver paa midtloflandsk Dialekt.

Af *Ole Widding.*

Grov Lydskrift*):

ha hænde sen fier hæede å si
draj.

ha va tyw oer dæj åden.

frywdaw flyr sdårgen åwer de rö
haw.

forns goer de som de goer.

jæ hå a kæjd te ma.

du kå æs håbe.

smei talde te si draj no sga du
åb å blæsse.

hun kån hoele nåwen pier.

du sgan tå æder va fålg sæjer.

jæ så ve du log ma di myw å så
tid ha.

jæ ha smord alvajne ywn i romel-
tywde.

der va så mø sdewl a vi kun
døl de.

yw i tåwden hu vi hæsne å
sdow.

Rigsmaal:

han hentede sine fire heste og
sin dreng.

han var (= blev) tyve år den
ottende.

fruedag flyver storken over det
røde hav.

førens (= fordi, derfor) går det
som det går.

jeg har aldrig kendt til mave
(= magen til).

du kan ellers hoppe.

smeden talte til sin dreng nu skal
du op og blæse (begyndelsen
til en vise).

hun kan ikke holde (o: beholde)
nogen piger.

du skal ikke tage efter hvad folk
siger.

jeg sade: vil du lukke mig din
mund og så tied (= tav) han.

jeg har smurt allevegne uden i
rummeltutte (sagdes spøgende).

der var så meget stevel (= stub)
at vi ikke kunde dølgde det
(nml. ved pløjningen).

ude i toften havde vi hæssene og
stod (o: stående).

*) Den rette Lydskrift udeladt paa Grund af typografiske Vanskeligheder.

II. Østlollandske Ord.

Af J. Jørgensen.

affenskejt: skævt; du slaar Bolden noget affenskejt, synes jeg.

afredt: afmagret, afpillet, om Mennesker og Dyr; hans Heste er noget afredt; de trænger til Havre.

aftegne, eller *tegne af*: tegne, male et Billede, Portræt; han er meget skrap (dygtig) til at tegne Folk af.

Aftegning: Billede, Illustration; her er en Bog med mange Aftegninger i.

Aftenry: Skumring, Tusmørke; det begyndte at tordne lige i Aftenryet.

aftrætte: afdisputere; han lader sig ikke aftrætte, selv om han har Uret.

Afvej: Vej, der fører bort fra den direkte Vej, Omvej; vi maatte gaa en lang Afvej.

afvejs: afsides; det Hus ligger meget afvejs.

Agemel: Vejstøv; det er næsten ikke til at cykle for Agemel.

Agerum: lukket Portrum; Vognen staar ude i Agerummet.

Akselhule: Armhule.

Akselskav: Vognskav; den størknede Smørelse ved Vognakslen.

Alje: Ajle.

alke: gaa langsomt og besværligt; jeg var saa træt, saa jeg daarligt kunde alke mig frem.

andereret: altereret; jeg blev saa andereret, da jeg fik Nyheden at vide.

ambellere: gøre sig Umage, arbejde flittigt.

Ambrudd: Ambra; lavendelagtig Plante, dyrket for Duften.

ambrystet: angbrystet, stakaandet; om Mennesker og Dyr.

Amling: stor, forkælet Dreng; han er en rigtig Amling.

Amme: Hævelse i Koens Yver før Kælvingen og nogen Tid derefter.

ankommet: halvraadden; om Kød og Træ; det Egetræ er lidt ankommet.

anse (Betoning paa første Stavelse): give Agt paa; bru-

ges særlig i Forbindelser som: han hverken anser eller sanser.

Anseelse: Skikkelse, Udvortes, Ydre; han er kun lille af Anseelse; jeg kender ham kun af Anseelse.

Ansøgning: gøre Ansøgning; staaende Udtryk for at søge om Tilladelse til at blive konfirmeret (»komme frem«), skønt den lovbefalede Alder ikke helt var naaet.

apobliks: apoplektisk; han blev apobliks, inden han døde.

Arpe: Skorpe i Hovedbunden, særlig hos Smaabørn.

arrivere: afficere; det arriverede ham aldrig en Smule, at han havde været borte (d. e.: i Forbedringshuset).

Ask: Flertal Asker; vi skal fælde et Par Asker ude i Haven; jfr.: Bøger, Eger, Eller, Linder.

Aspasier: Asparges.

Atort: Tort (Fremmedord); han fik kun den Atort at maatte bede om Forladelse igen.

aventere: avertere; aventere efter en Karl.

Avis (i ældre Tid med Tryk paa første Stavelse). Udtrykket: dele Aviser hentyder til følgende: Naar flere var sammen om en Avis, deltes ved Kvartalets Slutning ved en lille Kaffesammenkomst de gamle Numre mellem Holderne.

Avle: Æbletræ; Flaskeavlen er lige ved at gaa ud.

Ambøg: Avnbøg.

Avredsgilde: mindre Gilde den Aften, der er blevet indhøstet.

bab: slaa bab, slaa bagud, springe i Vejret af Kaadhed og Livsmod, bruges om unge Kreaturer, Føl, Lam o. s. v.

Babelpil: Graapil, kanadisk Poppel.

Badulje: Trætte, Kiv, Spektakel, Halløj; der er tit en farlig Badulje i det Hus.

Bagkøb: gaa paa Bagkøb d. e.: gaa fra en sluttet Handel.

Baglejse: komme i Baglejse, komme bag ud med noget, f. Eks. Korn, Hø.

Baglænder: en baglængs Dukkert paa flad Badestrand.

Bagvarme: den Varme, der bliver tilbage, naar Brødene er taget ud af Ovnen. Ved denne endnu gode Varme tørredes Æbler, Pærer, Svedsker o. s. v.

Bagved: Brændsel til Opvarmning af Bagerovnen.

bakke op: sætte det bedste paa Bordet, kræse for.

Bakkemad: Hvedebrød opblødt i varmt Vand eller Mælk og udrørt med Sukker; gaves spæde Børn med en Teske.

Balrevej: rumlende Tordenvej; sikken et Balrevej det var i Nat.

bandes: bande; han er slem til at bandes.

Bandskab: siges om et Arbejde, der er ubehageligt og besværligt; det Tjørne er noget Bandskab at lukke Gærde med.

Bandt: Bort paa Tøj.

Paptist: Baptist.

Bararmsbul: Livstykke uden Ærmer.

barbenet: flov, smagløs, kraftløs (om Mad); Rødgrøden var noget barbenet.

Barselmad: Mad, der af Naboer og Familien bragtes Barselkonen; bestod som oftest af Sødssuppe og Klejner.

Basseralle: et lystigt Gilde; der er saa mange Basseraller, vi skal til i denne Tid.

baste: gøre tør; Mælk er saa slem til at baste i Halsen.

bastet: være bastet; have en ubehagelig tør Fornemmelse Halsen, f. Eks. hos syge Mennesker.

batte sig: Hønsene ligger og batter sig i Solen.

bedelt med: fortrolig med, enig med; de er svært bedelt med hverandre.

bedykke sig: nære sig, opføre sig ordentlig; se nu, du kan bedykke dig, Dreng.

Beggeleger: saaledes kaldtes ved Langboldspil en dygtig Løber, der blev anvendt til at »give Bolden op« baade for det Parti, der havde »Leg« og for Modpartiet.

benemme, udtalt: benømme: fornemme, mærke, føle; jeg var saa valen paa Fingrene, saa jeg ikke kunde benømme noget.

Bengærde: Benenden i Sengen.

bentræt: træt i det hele taget; man bliver saa bentræt af at gaa i København.

Beridere: (omrejsende) Cirkus.

bese sig: »de har været henne og bese dem«, siges om Frieren eller Pigen, der inden Brylluppet har været henne og se paa den anden Parts Sager og Stilling i det hele.

Bet: det Omraade, et Kreatur kan afgræsse efter Tøjrets Længde; har du givet Hestene en ny Bet for?

bete: gøre Bet i Kortspil; de Kort kan umuligt betes.

bide: skære; bruges om alle skarpe Instrumenter; Kniven, Øksen bider godt.

bides: bider; Av, av, Kniven bides [bis]; Hesten, Hunden bides [bis].

Bihjælperstok: lang Pegepind, hvormed de dygtigere Børn i Skolen maatte for de mindre dygtige pege paa Bogstaver, Tal o. s. v. paa Vægtavler. Hørte hjemme ved den indbyrdes Undervisning.

bisse: bruges om Tyendes Skiften Plads, ofte med lidt nedsættende Betydning; nu bisser han igen.

Bisser: Smaabørns Tænder.

Bisødt: Honning.

Bjørn: en Afstiver, naar en Stolpe begynder at vakle.

Blaarsprille: Indretning paa en Rok til Blaarspinding, bestaaende af en Træbund, langs hvis Rand findes opstaaende Pinde. Paa Bunden anbringes Blaarene; det hele kan drejes om en Tap.

blaasur: siges om Mælk, der er stærkt paa Vej til at blive sur, og som har faaet et blaaligt Skær.

Blaaurt: almindelig blaa Kornblomst.

Bladpølse: Blodpølsemad fyldt i Hvidkaalsblade i Stedet for i Tarme, f. Eks. naar disse er sluppet op.

blandet: utydeligt, taaget, uklart; jeg ser bedre med mine egne Glarøjen; det er lidt blandet med disse her.

blase op: fare, jage i Vejret, om kogende Ting; Mælken blaser op.

Blegfis: blegnæbbet Barn.

blind Hedenælde: almindelig Døvnælde.

blisset: »de er lige blissede, begge to« d. e.: to Alen af samme Stykke, i nedsættende Betydning; han var lidt blisset d. e.: beruset, fuld.

blive: *blive ved*: vedvare, klare sig; de Urter bliver da ikke ved (d. e.: de gaar ud). — *blive borte*: besvime; han var lige ved at blive borte. — *blive en efter*: vente paa en, ikke

løbe fra en undervejs; hvorfor bliver du ikke din lille Søster efter?

blunde: om den, der »staar« ved »Sulkeleg« (Gemme); denne Gang skal Hans blunde.

blusse: blusse Aal, stange Aal ved Blus.

bly: »hun er hverken bly eller bange« d. e.: ikke forknytt i nogen Retning, dristig, paagaende.

Bly: »slaa Bly over en Gris«; var en Slags Hekseformular; smeltet Bly dryppedes i koldt Vand.

Bløde eller Blødning: heftigt, kortvarigt Regnskyl.

Bod: Lap til at reparere Fodtøj eller Klæder med; sætte en Bod paa Støvlen.

Bogkende: et lille Billede, f. Eks. de i sin Tid saa almindelige »Neu-Ruppinere«; var Genstand for livlig Handel mellem Landsbyens Skolebørn.

Boldgade: være (eller komme) paa sin egen Boldgade, klare sig paa egen Haand, slaa sig løs.

Boldske: Boldtræ til Landbold.

bomme: give en svag, brummende eller summende Lyd. Tærskemaskinen, Spyfluen bommer.

Bordende: med Tryk paa 2den Stavelse i Udtryk som: du har nok faaet Plads ved den øverste Bordende; f. Eks. om Børn, der har anbragt sig selv øverst.

Brage: en gammel Brage siges om en gammel, udlevet Ko.

brage: gennemprygge; jeg skal ordentlig brage din Skrimpe (d. e.: din syndige Krop).

Brakke: gammelt, forfaldent Hus, Rønne.

bralre: tale højrodet, med Bibetydning af det tankeløse og vrøvlede; det er dog farligt, saa hun bralrer op.

Brankenille: Brankelilje; høj, gul Lilje.

Braser: en, som er overdreven ihærdig ved sit Arbejde og saaledes tit udfører dette skødesløst; han er en farlig Braser.

braske: stikke i Øjnene ved stærke, skrigende Farver (om Tøj, Papir o. s. v.); »det er rigtignok noget, der brasker, det Forklæde«.

Bredbuse (Tryk paa 2den Stavelse): et svært Kvindfolk; hun er en ordentlig Bredbuse.

Brikke: Trætallerken.

brodde: brodde Byg; med Plejlen slaa Spydene af Aksene.

Broge: bruges i Udtrykket: være Mage til Broge, d. e.: to Alen af samme Stykke.

Brimbær: Brombær.

bromle: være gnaven og muggen.

Brud: ondartet Betændelse, Byld; blive skaaret for et Brud i Halsen.

bryde: 1) *bryde Møg* [paa] d. e.: læsse Gødning fra Møddingen paa Vognen; *bryde Hør*, en finere Benævnelse for: brage Hør. 2) hovne op paa Grund af Betændelse; min ene Finger bryder. 3) værke, rive og slide i; det bryder i alle mine Lemmer.

bræde: smelte; bræde Fedt.

brække: brække Korn op i Laden; faa det frem, naar det skal tærskes.

Brælle: Ekskrementer i vællingagtig Tilstand (Kobrælle).

brænde: Kakkellovnen brændes, d. e.: brænder; de er brændte med eet Jern, d. e.: den ene er ikke et Haar bedre end den anden.

Brændsel: Halsbrynde.

Brødrind: Brødskorpe.

Brøndkors: Rækværket omkring den aabne Brønd.

Buebøsse: Flitsbue.

Buestol: gammeldags Agestol, dannet af buede Tremmer af sejgt, bøjeligt Træ.

Bug: slaa Bug, tage en kort Hvile efter Maaltidet; ogsaa om Kørerne, der tygger Drøv.

Bugsak: tyk, uformelig Person.

Bugsmække: Plantenavn (Skvalderkaal).

Bugar: Bukkar, Skovmærke.

Bulevarde: Halløj, Spektakel, Kiv; der er en rædsom Bulevarde altid i det Hus.

bulke og balke: hamre løs paa noget under generende Spektakel.

Bunk: Slag, Stød; jeg hørte et Bunk oppe paa Loftet.

bunke: banke, buldre; der var noget, der bunkede og bankede uafsladeligt.

Bunte: Fejlslag ved Keglespil; slaa Bunte.

Buss: det grønne Hylster paa Valnødder.

busse: busse Valnødder, fjerne Busset.

busse: slaa fejl, gaa ved Siden af, ikke indtræffe; bruges i en Masse Forbindelser; det busser aldrig, at Cyklen punkterer, naar jeg er ude paa en lang Tur; Bolden bussede.

Bute: Skræmmebillede for Børn; hvis du ikke er rolig, kommer Bute og tager dig.

Byg: sove langt Byg; sove længe; du har rigtignok sovet langt Byg i Dag.

Bygmost: Øl.

Byrde: hvad man kan bære i Favnen ad Gangen, Brænde, Hø, Halm o. s. v. Ilden er gaaet ud i Kakkellovnen, vil du hente en Byrde Brænde.

Bægt: lægge til Bægt; ælte og bearbejde den Dejg, som skal bages næste Morgen.

bælse ned: trampe ned; Køerne har bælset Rugen ned, da de var kommen løse.

bæløjet: som har søvnige Øjne, »fortinnede med Kærnemælk«.

bære: det bær (eller: bærs) mig for = det forekommer mig; bære sig til = bære sig ad; hvordan er det dog, du bærer dig til.

Bjærme: Bærme; der er Bjærme paa Bunden af Ølkruset.

Bæst: 1) Hest, 2) raa, brutal Person; han er et Bæst ved sin Kone.

Bødekone: Kone, der reparerer og vedligeholder ens Tøj.

Bøg: i Flertal Bøger, d. e.: Bøgetræer.

børe (lang Vokal): ligge og drive, f. Eks. paa Slagbænken; sikken du ligger og bører.

Børnepenge: nyere Ord for Alimentationsbidrag.

Børnevogn: bruges langt oftere end: Barnevogn.

børret: flittig, stræbsom, energisk; særlig brugt om Husmødre; hun har alle Dage været en børret Kone.

bøs: streng, barsk, vred, slem, haard; han ser saa bøs ud; vi maa op af Sengen, det er bøst Vej (Tordenvej).

Bøste: Flæskeskinke.

bøtte: bøtte paa Benene, støtte paa Benene; jeg var saa mat efter min Sygdom, at jeg ikke kunde bøtte paa Benene.

III. Nordfalster-Dialekt.

(Ordene valgt i Flæng).

Af Helene Strange.

aadé: artig, mærkelig. — Aat: Spids, Od. — abtere: abortere. — aalge: kaste op. — aalge: smaaskælde. — Aanj: And. — Andrae: Andrik. — agdere: akkordere. — agere: spøge, lade som. — Aksel: Skulder. — Alge: Allike. — Argrelse: Ærgrelse. — argre: ærgre. — Avdninen: Aftenen. — Angelkov: Ankel. — aljande: gode Venner. — Ambrot: Ambra. — aanjsty: gnaven. — aade': nærmer. — ave: vrang. — arre': arrig. — Aemee: Læssetræ. — Aemel: Vejstøv. — Aefe'l: Agefjæl. — Aerev: Læssereb. — a'e: age. — a'e: klappe. — Aasen: Asen. — aase: ase, mase. — alge: ase (sig frem), køre smaat. — Aalen: Olden. — Arregovs: Arvegods. — ajalle: utaalmodig. — aljavnle: jævnlig. — aase: afse. — aa Stæ: dø. — alre: aldrig. — Arne: Egens Frugt. — Allæj: Allé. — balbere: barbere. — Brae: Brage. — Baarbre: Barbara. — Bærde: Birthe. — Bestyr: Spektakel. — Bom: Skaft (paa en Le). — bejnyj: begynd. — Braanj: Brand. — Blaanskovrn: Blandingssæd. — Be: Bed, Hviletid. — bee: Hestene beder, æder. — Barev: Bagreb. — Brøven: Bruden. — Brøvgommin: Brudgommen. — bue: baade. — Baakenje: Bogmærke. — Byre: Knippe (Hø). — Baanj: Baand. — Behyt: Varetægt. — Bavn: Bagerovn. — Baae: Baad. — Baarn: Barn. — Brøvs: Brus. — balins: baglæns. — basde: tør (i Munden). — Binjsel: Forstoppelse. — Baa: Bud. — Brynjbær: Brombær. — blare: blade (i en Bog). — Byre: Byrde. — baame: smaabrøle (Køerne). — Beram: paa Slump. — Binjsel: Bindsel. — Bøjdel: Bøddel. — bjaffe: bjæffe. — Brøegrev: Brydegreb (Møggreb). — Braae: Brove (Hør). — brudde: brugte. — braagde: bryggede. — bulam: bovlam. — Bubla: Bovblad. — bøsde: børste. — Baaen: Bladmaven (i et Dyr). — bøe: bøde, lappe. — Bov: Lap. — Bander: Borter. — Baasbom: Buksbom. — Bønge: Bynke. — bovlær: bobler. — Blaase: Blase, Blære. — Bøvle: Bule. — brøe: bryde. — Brynj: Brønd. — Baasel: Barsel. — bødde: bømte, staa, træde. — Bøl: Byld.

— Braa: Bullenskab. — Brævn: Brændevin. — Busmedde: Bugsmitte. — Bujovr. Buggjord. — danne: da ikke. — Dunne: Du ikke. — dæ: der. — dinne: de ikke. — dænne: dine. — daasmant: nedslaaet. — dry: drøj, vigtig. — døvt: døbt. — daab let — vent lidt. — Døge: Spuns. — Debbelse: Dippelse. — Drev: Drivhjul. — døgde: dygtig. — Drev: Rugens Blomst. — Drøsling: lille Regnbyge. — drøsl: drysse. — daask: dvask. — draande: løbe tungt, klodset. — Draave: Draabe. — Daangin: Dunken. — Dogdrin: Doktoren. — Døin: Døden. — Dvaalle: Dvale. — daalhærde: forhærdet. — dølle: dølgje. — Daame: Dogme. — Dreb: Dryp. — drejnë: drænet. — Dærslav: Dørslag. — dobra: godt. — dalre: være ligeglad. — Dævl: Djævel. — Drae: Andrik. — dæmt: klamt. — drønne: smaabrøle (Køerne). — Dyvn: Dun. — Dær: Dør. — Dav: Dag. — Døvs: Dus. — Døvrk: Durk (Handue). — Døve: Due. — daanste: lugte, luftes. — daanre: dunke (paa en Dør). — Dregbrø: Øllebrødsdovre. — Davresøvve: Davresøbe. — enjle: endelig. — emt: ømt. — Eg: Æg. — ee: æde. — Forpottema: Første Barselmad. — fraade: fjermer. — Formdav: Formiddag. — Fijaal: Viol. — faadærre: fordærvet. — faajefde: forgiftig. — Fare: Farve. — Faare: Fare. — faaføe: forfødde (Strømper). — fæst: ferskt. — fæsk: fersk. — Faaler: Folder. — flavre: flagre. — fovre: fodre. — Fijaal: Violin. — flasi: flad, sid Jord. — Faare: Fure. — Fælling: Brakmark. — føst: først. — Frets: Fredags. — Forvænjen: Forpløjning. — Forla: Arbejdstid. — fnuer: fnuger (smaaregner). — faale: farlig. — faa-aasne: foraset. — Følhov: Følfod. — faddee: fattige. — fadde: fatte. — fesde aa: gaa stærkt. — Firhaas: Nøddeklasse. — fæle: fælde. — Flove: Flue. — flagde: flækkede. — faaree: forrige. — Fél: Fjæl. — Fanke: et halvt Stykke. — Føl: Fyld. — Faastove: Forstue. — fare ille: abortere. — Føvl: Fugl. — Fovraasje: Furage. — Flaas: Lejesæd, alt for stort Korn. — følt: blødt. — finje: føle. — Fakløv: Karklud. — Fetrel: Vitriol. — froe an: spørge. — førme: rette sig efter andre. — forlins: forlæns. — fydde: føg. — Faaré: Redegørelse. — grønde: grynte. — Gnadding: Gnalling. — Gaalmøj: Fejeskarn. —

grovde: groede. — gov! : galed. — Gale: Galge. — gaale: gale. — Gulbrøv: Lækat. — Gaestøv! : Gadekær. — Gavlkovrn: bedste Korn. — grænt: grønt. — Gae: Gade. — Gaambin: Gumpen. — Gløjn: Briller. — glaame: skule. — Gramaaner: Agramaner. — Glænde: Glente. — Grælle: Grille. — Graabrø: Grovbrød. — Gulrov: Gulerod. — Grøn: Gryn. — Gaarn: Garn. — Grev: Greb. — Greve: Grebe, Hanke. — Grevekaar: Hankekurv. — gaa: gav. — gaanne: gav ikke. — Grevin: Greven. — galstyre: balstyrig. — Gæmarn: Gadekær. — Grøssem: Smørkorn, -gran. — glovheet: meget varmt. — Gaase: Gase. — Grøe: Gryde. — gratlere: gratulere. — ganérde: garnerede. — grøve: grue. — gnevre: smaagrine. — Grøvs: Grus. — Gav: Gab. — Gaal: Gulv. — Gaalpinjen: Drøbelen. — Graanger: Penge. — hanne: han ikke. — hunne: hun ikke. — honne: har ikke. — hæ: her. — haa: have: — haaen: hoven. — haaen: hævet (af Tandpine). — Helmis: daarlig Hest. — hasse mer: spise mer. — hamber: streng. — Husse: Hose. — Hallefa: Hellefag. — Halsædde: halvt Tøjrslag. — Helsædde: helt Tøjrslag. — Hø! : Hyl. — Heenælle: Brændenælde. — hæst: kulørt. — hæskt: kulørt. — Haain: Hoven (paa et Dyr). — Hae: Hage. — Hémklaa: klar til at tage hjem. — Haavanjseg: Hovedvandsæg. — Hældav: Helligdag. — Haarbe: Harpe. — hoftne: Regnen stilner. — hælee: hældede. — Hølle-tøvde: Hyldebøsse. — Hølle: Hylde. — Haans: Hans. — Haesmagge: dobbelt Hage. — Hovkaael: Hovedmand. — haallins: velstaaende. — Hivenklot: Rosengren. — Hanjmelene: lille Hørbundt. — Hørskæjer: Høraffald. — Homle-ree: Humleranke. — Hællemænj! : Hille-mænd! — Haale: Hale. — haarde: hurtig. — hes: hæs. — him sæ: vente, op- holde sig. — haamove: hovmodig. — hal: halv. — Himbær: Hindbær. — Haltens: Hæltens. — Hynje: Hynde. — Haamov: Hovmod (Blomst). — Haare: Hare. — Haanjrhare: Hesterive. — hare: harve. — Haane: Hane. — Hare: Harve. — Hyl: Hjul. — høvsløs: hudløs. — Hem: Hjem. — Haase: Hase. — Høvsvell: Husvild. — Hyvnj: Hund. — Hæne: Høne. — Hæns: Høns. — Hae: Hove (gaa til Hove).

Smaastykker.

Mindesmærkerne over Magister C. H. Biering, Præst i Moseby (Aastrup) 1760—1803.

Over den mærkelige og begavede Sognepræst, Magister *Christian Henric Biering*, som i 44 Aar var Aastrup Sogns Sjælesørger, kaster de forskellige Mindesmærker, som findes i Kirken og paa Kirkegaarden, et ejendommeligt Lys, og det maa beklages, at jeg ikke har været opmærksom paa disse, da jeg i sin Tid skrev »Moseby Præster og deres Haver gennem mere end halvandet Hundrede Aar«¹). De er nemlig meget karakteristiske og personligt prægede, og der findes ikke mindre end tre forskellige.

Der hænger i Kirken to Tavler for Biering. Den ene beretter om hans Data, og den anden fortæller om hans egentlige Hvilested paa Kirkegaarden. Den første meddeler²), at »Magister *Christian Henric Biering*, f. 1729 d. 26. August: han blev Lærer ved Odense latinske Skole 1759, derfra blev han kaldet til Sognepræst for Aastrup Menighed i Aaret 1760. Otte Aar derefter blev han Ejer af denne Kirke; han døde d. 8. September i sit 76. Aar og var i 44 Aar denne Menigheds Lærer«. — Den anden Tavle hænger i Vaabenhuset, og Sønnen har her villet henlede Opmærksomheden paa Faderens Grav, der ikke er i Kirken, som det før havde været Skik, men som findes paa Kirkegaarden, og paa Tavlen staar der da³), at

»Histhenne hvor Du ser den lille Høj, der hviler
en elsket Fader sødt i Gravens Skød;
men hist den Godes Siel i Evigheden smiler.

Den Tanke trøster, naar jeg minder mig hans Død.

Den 19. September 1804

Hans Jørgen Biering«.

Endnu paa denne Tid var det tilladt at begrave de afdøde i Kirkerne, og at Magister Biering, selv Kirkeejer, kunde have faaet sin naturlige Grav her, er givet. Men denne

Mand, der lyttede til alt det nye, som kom frem i Tiden¹⁾, har ogsaa haft en Følelse af, at der her var et Omraade, hvor en ny Tid med nye Tanker og en ny Praksis burde have Plads, — og et halvt Aar før Regeringen udstedte sit Forbud imod Begravelser i Kirkerne og Paabud om at flytte Bykirkegaardene uden for Byerne³⁾, undslog denne

lærde Mand sig ved at blive begravet i sin Kirke. Han ønskede sin Grav paa Kirkegaarden, og han fik den nær Præstegaarden og dens Have.

Nu skulde man jo tro, at en Mand, der anlagde sin Have efter den nye Smag, som havde vundet Indpas i Datiden, den engelske Stil, Romantikkens Have, og som i sin Have netop tog saa mange af Datidens romantiske og sentimentale Virkemidler i sin Tjeneste, ogsaa havde faaet sig et Gravsted i samme Smag, og at f. Eks. en Kæmpehøj, en »Sneglebanke« el. l. var bleven den Udformning, hans Grav var givet. Her kunde Træer frit udfolde deres Kroner, og her var der Rum for sentimentale og romantiske Tanker. Dette skete ikke, og om det nu var gamle Biering eller hans Søn, der foraarsagede dette, er ikke godt at vide, — nok er det, at det blev en regelmæssig Høj med ærværdige Linde paa Række, der blev hans Gravsted, og Lindene vidner om, at de engang i Tiden har været holdt under Saksen. De staar der da som et Vidnesbyrd om, at denne Mand ogsaa havde sin Rod i den Fortid, der prægede vore Herregaardshavers ældre Periode, under hvilken Tid de snorlige Linderækker og de klippede Hække bar Prisen.

Med en Ramme fra længst forsvundne Dage, og med en Indskrift, der i Latin vidner om Lærdom og i sin Tekst giver Anvisning paa en kommende Tid, hviler da Magisteren i Lindehøjens Muld, mens Bogstaverne siger⁴):

NEFAS EXISTIMANS
MORTUOS CONDI
MONUMENTUM HIC
SIBI ET SUIS
INSTRUI CURAVIT
MAG. H. BIERING
P. L.
MDCCCIII.

I Oversættelse er dette Budskabet om, at »I den Tanke, at det er usømmeligt, at de Døde begravnes i Kirkerne, lod Magister H. Biering, Stedets Præst, rejse et Mindesmærke paa dette Sted for sig og Sine 1803⁴)«. Den enkle Sten, der formodentlig er fundet paa Egnen, og som skimtes paa hosstaaende Billede (S. 124), er nu temmelig forvitret, og Ind-

skriften er næsten ulæselig. Da Stedets nuværende Præst, Hr. Provst Degenkov, for ca. 18 Aar siden kom til Sognet, lykkedes det med en spids Pind at tyde Skriften som ovenfor nævnt, og Provsten opnoterede det i sin Embedsbog. Nu, da den er helt ved at svinde ud, burde den fornyes af en Stenhugger, — en værdig Opgave for Menighedsraadet og det historiske Samfund.

Johannes Tholle.

Kilder og Henvisninger:

- ¹⁾ Se Aarbogen 1924 ff., samt 1925 S. 135 og 1928 S. 125. —
²⁾ Iflg. Optegnelser ved Hr. Lærer Frands Hansen, Hunseby. —
³⁾ Se nærmere Johannes Tholle: Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling. — ⁴⁾ Ifølge velvillig Oplysning fra Hr. Provst O. V. Degenkov (27/10-29).

Lolland-Falster under Erik Klipping og hans Sønner.

Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse har udgivet i Oversættelse (Tiende Række, 20—23, ved *Ellen Jørgensen*) et Udvalg af Kilder — Udtog af Aarbøger, Haandfæstninger, Forordninger, Breve m. v. — til Danmarks Historie for Tidsrummet 1275—1340. Et Udpluk af det lolland-falsterske Stof i disse Kilder fra Begivenhedernes Tid kunde have nogen Interesse. Selvsagt behøver disse Kilder ikke at stemme overens i alle Enkeltheder, men det er dog Datidens Vidnesbyrd om Kendsgerninger. Da Kilderne for en Del er »Annaler« (Aarbøger), bliver Gengivelsen her ogsaa den tørre annalistiske.

1285 hører vi Lolland omtale, da i en Domssag, mellem Kong Erik og Hertug Valdemar, Jakob, kaldet *Flæp af Lolland*, nævnes bl. de ti forstandige Mænd, der skulde afgøre og bevise, hvem Als rettelig tilhørte. — 1289 sejlede *Marsk Stig* — melder Lunde-Aarbogen — fra Samsø til Falster og brændte *Nykøbing*, medens Nordmændene samtidig kom til Lolland, hvor mange blev myrdet af Øens Folk; i Beg. af Aug. sejlede Kong Erik af Norge og Marsk Stig til Grøn-sund, hvor de en Dag og Nat løb Storm mod Stegeborg (Møen), som Fyrst Vitzlav havde i Pant, og mange Norske faldt; dernæst satte de Sejl mod *Stubbekøbing* og brændte

den, og 15. Aug. for Nordmændene mod Norge med Flaaden i Opløsning. (Efter Sjællandske Aarvog skulde endnu 1290 Nordmændene hæрге Lolland). — 1306 var Vinteren saa haard — beretter Lunds Ærkebispers Krønike — at alle Have over Danmarks og Sveriges Land og Øer i over 13 Uger var forvandlet til stærke Broer (da bar de Danske for første Gang Hætter). — 1312 kom Hertug Erik af Sverige — ifølge den lybske Detmar's Krønike — med Skib over til *Falster*; paa den Tid var de vendiske Stæder (undt. Lübeck) paa Grund af Stridighederne mellem de vendiske og danske Købmænd i Falsterbo i Ufred med den danske Konge, og deres Kogger mødte frem i Store Bælt og røvede og brændte rundt om paa Øerne; fra deres Kogger gik Fjenderne ogsaa i Land der, hvor nu Hertugen var; men han, der var *Erik Menved's* Svoger, hjalp de Danske med at jage Fjenden bort. S. A. lagde den danske Konge sig med en stor Hær for Warnemünde og det nybyggede Fæstningstaarn, der overgav sig (Lybske Krønike) — 1322 herskede der — efter Lybske Krønike, jfr. ogsaa Sjællandske Aarvog og Essenbækaarbogen — en uhørt Kulde fra St. Andreas' Dag til Midfaste n. A. Hele Østersøen mellem Danmark, Venden og Femern var tilfrossen, saaledes at Røvere, der kom over fra Venden, plyndrede visse Egne af Danmark, og der blev rejst Boder midt paa Isen til Brug for de vejfarende. — 1324. St. Knud Konges og Martyrsdag (d. e. 10. Juli) holdt Kong *Kristoffer* Møde i Nykøbing sammen med Sønnen Erik, Ærkebiskop Esger af Lund og alle hans Lydbisper (Ribeaarbogen). — 1325. Efter Rügen-Fyrsten Vitzlav's Død (Novbr.) gjorde Kongen af Danmark Fordring paa Landet, men maatte opgive sine Planer. Han sendte nu Bud efter og forlenede Herren af Mecklenburg med Møen og Herren af Venden med *Falster*, mod at de hjalp ham til at hævde Besiddelsen af Rügen mod Svogeren, Hertug Vartislav (Detmar's Krønike). — 1326 (Lunds Ærkebispers Krønike: 1324). Ifølge Sjællandske Aarvog (og Detmar's Krønike) kommer nu Greverne Gert's og Johans Indgriben (de drager med deres Folk til Fyn, hvor de mægtigste i Landet slutter sig til dem mod Kongen; hans Søn, den unge Kong

Erik, rider til Taarnborg, indesluttet og maa overgive sig, lægges i Lænker, Kong Kristoffer rømmer næste Nat fra Vordingborg med en stor Hob Guld, Sølv og kongelige Skatte, men kommer efter nogen Tids Forløb sejlene tilbage til Borgen fulgt af Hr. Henrik af Mecklenburg og visse andre Herrer fra Venden samt 1936 Ryttere, men Kongen indesluttet i Borgen af utallige Sjællændere o. a. under Grev Gert's Ledelse). Hr. Henrik af Mecklenburg traadte nu i Underhandling med Grev Gert, og Kongen og hans Folk fik Lov til uhindret at sejle bort paa de Skibe, hvorpaa de var komne. Han sejlede straks med de fyrstelige Herrer og Krigsfolket ned til *Falster*, og denne Ø besatte de, indtil en stor Flaade var samlet paa Rigets forskellige Dele, og de blev indesluttet saaledes, at de ikke var slupne af de Danskes Hænder, om ikke Mecklenburgeren for anden Gang havde underhandlet med Grev Gert, hvorpaa de atter fik Lov at drage deres Vej i Fred. Kong Kristoffer drog nu til Rostock og blev dér med sine to Sønner Otto og Valdemar. Imidlertid — melder Detmars Krønike — kaarede de Danske den 12-aarige Hertug Valdemar af Slesvig til Konge, og han forlenede Grev Gert (som tillige blev Rigsformynder) med Hertugdømmet Jylland, Grev Johan med *Lolland*, *Falster* og *Femern*. — 1328. (Efter at Grev Gert, som paa Grund af Skatteopkrævning havde faaet de sjællandske Bønder til Fjender, havde knust deres Modstand ved Tyslingbro — vistnok mellem Roskilde og København —, skete der Tilnærmelse mellem Kong Kristoffer og Grev Johan den Milde). Herom beretter Sjællandske Aarbog: Kong Kristoffer samlede meget Krigsfolk og vendte hjem sammen med Grev Johan, og først begav han (1329) sig til *Lolland*, gik derefter over til *Falster* og lod Folkene lægge sig for *Nykøbing*. Da Kongen med Grev Johan (Kongens Halvbroder) drog videre frem over Sjælland og havde faaet Løfte om, at Borgen København vilde overgive sig til ham, sendte Greven nogle af sine Folk i Forvejen for i Kongens Navn at tage Borgen i Besiddelse; men efter at de havde faaet den, hejste

de Grevens Fane med Nældebladet. Ved dette Syn harmedes Kongen, brød med Greven og tog til Jylland⁴).

1329. Danmarks Rige var delt, Grev Gert Fjerdingsfyrste over Jylland, Grev Johan over Lolland, Sjælland, Falster samt Skaane, hvilket Land han senere gav den svenske Konge i Pant, Knud Porse over Halland og Samsø, Laurids Jonsön over Langeland og Ærø (Sjællandske Aarvog). Grev Johan bad nu Paven om Løsning af Interdiktet (Forbud mod Sakramenternes Forvaltning, Prædiken og kirkelig Jordfæstelse) i hans Besiddelser, hvilket ogsaa skete (Detmar's Krønike).

1331 sejrede, skriver Sjællandske Aarvog, Grev Gert paa Lohede²) over Kong Kristoffer, Kongen afstod³) hele Riget og beholdt ene Lolland⁴) i Fred og Ro i sine Levedage. Da han havde været derovre en Tid, kom Bud om Sønnen Kong Erik's Død. Han fik hans Lig ført til Lolland, hvor han i Halsted Kloster i fjorten Dage lod holde Vagt ved det og fejre Messer, indtil hans Bud kom tilbage med det til Begravelsen nødvendige; Liget førtes derefter til Sjælland og stedtes til Hvile i Sorø⁶). — 1332 blev Kong Kristoffer drevet ud af sit Hus i *Sakskøbing* af Henneke Breide og Johan Ellemose, som havde sat Ild paa det; de tog ham til Fange og førte ham til Aalholm; men da Grev Johan sendte Bud, blev han løsladt. 1333⁶). Kong Kristoffer døde i Nykøbing paa Falster og blev begravet i Sorø ved Siden af sin Søn Erik.

1334. I det Herrens Aar 1334 kom *Otto*, Kristoffer's næstældste Søn, med en Flok fra Lolland til Nørrejylland i det Haab at vinde Landet ved Jydernes Hjælp, men i en Kamp ved Viborg⁷) med Tyskerne og nogle troløse Danske led han ikke blot Nederlag, men blev ogsaa gjort til Fange og sat paa Segeberg i Holsten (Jydske Aarvog). — I et Brev af 30. Juni [1334], skrevet under Femø, til Lübeck kundgør *Gert* og *Eggert Brockdorf* overfor Raadmændene i Lübeck, at det Søtoget, de nu lægger ud paa, ikke er rettet mod Lübeck, men alene mod deres aabenbare Avindsmænd, Junker Otto og hans Fæller.

1335. Om Sommeren vandt Grev Johan med Grev Gert's Hjælp atter Lolland, som de Danske havde taget fra ham. (Detmar's Krønike).

A. Hk.

Noter.

1) Grev Johan fordrede nu ikke blot Femern som Arvelen og Lolland som Pantelen, men ogsaa hele Sjælland og Skaane i Pant m. m., og Kongen maatte give efter for at bane sig Vej til Tronen. — 2) Kampen stod ikke ved Lohede d. v. s. Vest for Danevirke, men Nord for Grænsevolden. — 3) 1332. — 4) Lolland forblev i Virkeligheden under Grev Johan. — 5) Jydske Aarvog melder efter Slaget »paa Lohede«: Straks efter døde Kong Erik (efter et Fald under Slaget), sørgeligt i Kiel, og hans Lig blev ført til Sjælland og begravet i Sorø Kloster. Kristoffer kom derimod til Lolland. — 6) Kongen døde ikke 1333, men 2. Aug. 1332. Detmar's tyske Krønike anfører ogsaa dette Dødsaar, men lader ham dø paa Lolland og begraves i Ringsted. — 7) Taphede.

Loke i den lollandske Folketro.

Udtrykkene »*Loke saar sin Havre*« og »*Loke vogter sine Geder*« som Benævnelse for den flimrende Bevægelse i Luftten ved Foraarstid kendes, saa vidt mig bekendt, ikke paa Lolland. Derimod siger man, naar noget (Garn, Traad, Tøj el. lign.) er kommet i Ulave: »*Det skal nok Loke have at bøde sine Bukser med*«. En herboende svenskfødt Mand har meddelt mig, at man i Sverige (Småland) kalder ovennævnte Luftfænomen for »*Lukas harver*«, fordi den flimrende, hoppende Bevægelse minder noget om en stiv Harves Gang hen over en stenet Grund.

(Fru Frederiksen, Nøbbølle). (Møller J. Schønfeldd, Ryde).
(Svend Jørgensen).

Løngangen fra Gammelgaard til Ryde Kirke.

Et Sagn fortæller, at der skal findes en Løngang fra Gammelgaard til et Sted i Nærheden af Ryde Kirke.

Svend Jørgensen.

»*Mariehøj*«, lollandsk Folkesagn.

Tæt ved det ældgamle Voldsted »*Eriksvolde*« findes der

lidt inde i Skoven en stor Jordhøj, hvor Grævlingen har til Huse og hvorom kæmpehøje Bøgetræer danner Æresvagt. Denne Høj, fortæller Sagnet, er opstaaet paa følgende Maade:

Den store og mægtige Kong Erik havde en Datter ved Navn Marie. Hun var elsket og agtet af alle, fordi hun ikke alene var saare skøn af Ydre, men tillige saa blid og elskelig af Væsen og hjertensgod imod alle fattige og syge iblandt hendes Faders undergivne.

Saa blev hun forelsket i Høvedsmanden i Kongens Hær. Denne havde længe tilbedt den skønne Kongedatter, og da han nu saa sin Kærlighed gengældt, gik han til Kong Erik og begærede hende til Ægte. Erik blev frygtelig vred, lod Høvedsmanden piske ud af Borgen og forbød ham nogen Sinde oftere at nærme sig, og sin Datter, Marie, svor han i sin Vrede Sultedøden ved et Træ i Skoven.

Hun blev da lænket til et stort Træ i Skoven tæt uden for Borgen og overladt til sin Skæbne. Da Natten indtraf, formaaede Stormen og Nattens mange Lyde end ikke at overdøve den ulykkelige Kvindes Rædselsskrig.

Næste Morgen havde Kongen dog fortrudt sin strenge Dom og Straf over sin Datter og ilte med et Par af sine Mænd hen til det Sted, hvor hun stod lænket. Da saa han til sin Rædsel, at der af hans skønne og elskelige Datter kun var nogle Knogler og Armrिंगene igen. I Nattens Løb havde Skovens vilde Dyr, hidlokket af Skrigene, flaaet og ædt den værgeløse Kvinde. Erik blev meget fortvivlet over sin Ugering, og da Folk deromkring fik det hele at vide, samlede de Resterne af Liget og lagde det i en Kiste. Denne begrave de paa Stedet og opkastede en Høj derover, som endnu den Dag i Dag kaldes »Mariehøj«.

Jørgen Larsen.

Et Fund fra Overtroens Dage.

I en gammel Ladebygning i Holeby i den Chr. Pedersen tilhørende Gaard, som er en af de fire Gaarde i Holeby Sønderby, hvis gamle Bygninger har staaet paa samme Plads siden Tiden for Sognets Udskiftning i 1790'erne, er i Sommeren 1928 fremkommet et ret ejendommeligt lille Fund, der

turde vidne om Fortidens Skikke og Overtro.

Et gammelt Lergulv i Ladebygningen, der er Gaardens østre Længe, blev opbrudt og fjernet fra Tærskeloen og dennes fra gammel Tid tilbyggede Lokvist for at give højere Rum til Indstilling af Tærskeværk, og under dette Arbejde fandtes i det paafuldte Lerlag i en Dybde af ca. 6 Tommer 5 velbevarede Kohoveder bestaaende af Overkæber med Tandrække og Pande (Underkæbe manglede), og tillige fandtes en Jerngryde, der var ca. 8 Tommer i Tværmaal og Dybde. Denne Jerngryde var uden Ører eller Greb. Overkanten var udadbøjet og Grydens Sider indsnævret, saa den var mest rummelig nede ved Bunden, der var buet og havde 3 korte Ben. Gryden, der manglede et Stykke i Overkanten, laa med Bunden opad og var sænket lidt dybere under Lerlaget end Kohovederne. Disse laa alle med Panden vendt op. De tre med Tandrækken og Næsebenet vendt mod Vest ud mod Gaardspladsen, medens de to Hoveder, som laa i Lokvisten, vendte mod Øst.

De to længst mod Vest fundne Hoveder laa ca. 2 Alen fra hinanden og 3 Alen fra Tærskeloen's Port eller paa samme Plads, hvorpaa Høstvognens 2 Baghjul har staaet, naar der i Høsten aflæssedes Korn i Laden, og ca. 6 Alen længere inde paa Loen, hvor Høstvognens højre (fjermer) Forhjul har staaet, laa det tredje Kohovede. Gryden fandtes under det venstre (nærmer) Forhjuls Plads, medens de to Hoveder, som fandtes længst i Øst vendende mod Øst og som laa i Lokvisten, har ligget under den Plads, hvorpaa Hestene for Høstvognen stod, naar denne aftømtes i Laden.

Det gamle Lergulv har muligt i flere Hundrede Aar dækket over de fundne Genstande, der i Fortiden kan have været nedlagt i den Hensigt at hindre onde Vætter i at komme nede fra Gulvet op til Høstvognen og til Kornet paa Tærskeloen.

Jens Wolsing.

Hans Rasmussen om »Stillingsvæsenet« i den grundlovgivende Forsamling.

(I Tilknytning til Afsløringen af Mindestenen for Sognefoged *Hans Rasmussen*, Egense, i Vaalse sidste Efteraar og til Helene Stranges Artikel i vor sidste Aarvog kan hans Udtalelser i den

grundlovgivende Forsamling 1848—49 om Stillingsvæsenet, der tillod at købe sig fri for Værnepligten ved at stille en anden i Stedet, under Behandlingen af Værnepligtsloven maaske have nogen Interesse).

Naar jeg her tager Ordet, da er det for at tiltræde den af Minoriteten, de Herrer Christensen og Stockfleth, udtalte Anskuelse, at Stillingsret vil forrykke det Lighedsprincip, som ligger til Grund for Værnepligtens Almindeliggørelse, saavel som og for hertil at knytte nogle faa Bemærkninger. Da Krigsraabet i Marts Maaned lød over alle danske Egne, da saa man vore brave Tropper med Mod og Begejstring at ile til Kamppladsen, fordi man kastede sit Haab paa den nye Regering, at denne vilde gøre Retfærdighedens Fordringer Fyldest ved at indføre lige personlige Forpligtelser for alle Stadens Borgere, nærmest her med Hensyn til Værnepligten; men dersom Lodtrækning og Stillingssystemet indføres, da er Haabet, ja maaske ogsaa Begejstringen forbi. Det nu snart forestaaende Felttog vil maaske blive Prøvestenen; thi hvorledes vil man kunne overbevise den fattige Husmandsklasse og den mindre formuende Købstadborger om, at Stillingssystem er indført for at lyksaliggøre disse vore fattige Medborgere. Nej, man vil meget snarere tro, at Lodtrækningen og Stillingssystemet ere indførte for at begunstige de rige og højere staaende Klasser; thi Blaar kan man ikke længere stikke i Øjnene paa disse vore brave Brødre, ja man vil snart indse, at det i Reglen kun vil falde i den fattige Husmandsklasses og de mindre formuende Købstadborgeres Lod at forrette Garnisonstjenesten, og i Tilfælde af Krig at blive stillet i de forreste Rækker mod de fjendtlige Kugler. Vistnok har Rigdommen sin Berettigelse i mange Henseender, men naar det gælder at ofre Liv og Blod til Fædrelandets Forsvar, da bør baade Rigdom og Fornemhed træde i Baggrunden, og skal Ligheden blive en Sandhed, bør §§ 25, 26 og 27 udgaa af Værnepligtsloven.

(Beretn. om Forhandl. paa Rigsdagen, Nr. 91, 1848).

Den gamle Vedtægt i Virket.

I vor sidste Aarvog (XVII, 1929 S. 41) staar denne Vedtægt dateret Nykøbing 1721, skal være: 1724.

Fra Bogverdenen.

Ved *A. Hk.*

Museumsforstander, Købmand *J. Winther* — en af de for Tiden faa Lægmand, der har haft Lejlighed til at gøre en selvstændig Indsats i vor Oldtidsforskning — har i sit statelige Værk »*Langeland*« (1929) kun et Par Strejflinier om Maribo Amt; men de Undersøgelses-Resultater, der her forelægges om *Langeland*, berører allerede geografisk saa stærkt vore Egne, at man kan sige, at »*Tampen brænder*«. *Sophus Müller* udtalte i sin Tid i sin Afhandling om Flintdolkene, at det snarere var et Folkeslægtskab end Kultursammenhæng, der ved *Stenalderens* Slutning forbandt det sydøstlige *Sjælland* og *Lolland* med visse Dele af *Jylland*. Her i *Jylland* har vi jo paa den Tid det saakaldte »*Enkeltgravsfolk*« (der menes at være kommet her op fra *Mellemeuropa*), »*Øksefolket*«, som det ogsaa kaldes, fordi *Stridsøksen* var det karakteristiske Fund i disse *Enkeltgrave*, »*Øksegrave*« (senere kom »*Dolkgrave*«). *Winther* paaviser nu, ved at fremlægge Fund-Materialet fra en Række *Gravninger*, at dette *Enkeltgravsfolk* ogsaa har sat sig fast paa *Langeland*. Der er de ældre *Enkeltgrave* med *Stridsøksen* (samtidig med *Jættestuettidens* Midte) og de senere »*Dolkgrave*« (samtidig med de yngre *Begravelser* i *Jættestuen* og med de store ældre *Stenkister*). Vel er der næppe — endnu — paa *Lolland* fundet ældre *Enkeltgrave*, men derimod *Gravgods*, visse *Lerkar* af buet Form og visse *Stenøkse-Former*, netop betegnende for disse *Enkeltgrave*, ganske vist her fundne i de store *Stengrave* (hvad man dog ogsaa andensteds har *Eksempler* paa). Og *Højfundet* ved *Rersnæs* med den store *Flintdolk* stemmer, som af *Soph. Müller* paavist, paafaldende overens med *jydske Enkeltgravs-Fund*. *Winther* mener, at dette *Enkeltgravsfolk* er kommet til *Langeland* m. v. fra *Vestpreussen*,

ad fredelig Handelsvej, idet muligvis Salt har været brugt som Byttemiddel.

Fru Dr. Lis Jacobsen's »Svenskevældets Fald« (1929) omfatter to Afhandlinger: »Gorm og Gnupa« og »Sædinge-Stenen«. Den første om Svenskerigetets Fald i Hedeby ved Slien ligger nok vor stedlige Historie noget fjernt, men — som oftere paapeget i vor Aarbog — Svenskevældet strakte sig jo ogsaa en Tid over Lolland; de Tilstande her, som Sædinge-Stenen giver Vink om, maa netop ses paa Baggrund af Forholdene i Hedeby, de svenske Vikingers økonomiske og strategiske Magtcentrum. Vi maa nøjes med de Resultater, Forf. ad lange, dybtgaaende og skarpsindige kildekritiske Undersøgelser naar til. Samtidig med at der i Beg. af 10. Aarh. herskede en dansk Kongeslægt i Jellinge (Hardeknud, maaske død omkr. 916, og Sønnen Gorm), havde svenske Erobrerkonger sat sig fast i Hedeby: Olaf, Sønnerne Gnupa og Gyrd og Gyrd's Søn Sigtrygg; 934 drog den tyske Henrik I mod Gnupa og gjorde ham skatskyldig; Gorm benyttede sig af Svækkelsestilstanden, drog mod Hedeby og fældede Gnupa, medens Sigtrygg vistnok fordreves af den danske Kongeætling Hardegunni. — Med Afsnittet »Sædinge-Stenen« staar vi helt paa lollandsk Jord. Der kan være gode Grunde til at dvæle forholdsvis længe ved denne Runestens *Fundforhold*, som hidtil efter de Oplysninger, der var at bygge paa, har staaet ret taagede. Med Energi og Sporsans trænger Fru Lis Jacobsen gennem det Vildnis af Misforstaaelser, der har knyttet sig til Fundet, for ad den Vej at kaste Lys over Sædingestenenens folkelige Værd og derefter naa videre frem til selve Sagen: Runestens Tydning. Stenen, fundet ved »Tinghus-Renden« og rejst netop paa eller ved Tingstedet i Sædinge, Samlingsstedet for Tingfolket, mistede sin Betydning som folkeligt Mindesmærke for den Helt, til hvis Ære den var rejst, da Tinget flyttedes til Rødby; Sædinge Markedet nedlagdes 1578, Pladsen for det gamle Tingsted inddroges til Pløjemark, og Mindesmærket sank efterhaanden ned i Marken — og i Glemselen; da man forgæves havde søgt at nedgrave den store Sten, kløvede man den i 1854; herved opdagedes nogen Indskrift

paa Stykkerne, Indberetning gaves til Provsten i Holeby, Stenen skaanedes, de spredte Stykker samledes videst muligt og førtes til Nebbelunde Præstegaards Have efter Anmodning fra Præsten her, Pastor Schade, der i Okt. samme Aar gav en fyldig, med Tegninger ledsaget Indberetning til Etatsraad Thomsen i det oldnordiske Museum; 5 Aar senere undersøgte Worsaae Stenen og lod Kornerup tage Tegning af dens synlige Dele (herunder ogsaa et løst, senere forsvundet Stykke); 1879 er Wimmer i Præstegaarden og lader Magnus Petersen (der i øvrigt 1871 paa egen Haand havde tegnet Stenen) tage en Tegning af de tre synlige Sider, medens det først i 1893, da Runestenen blev opstillet med Cementsammenføjninger foran Stiftsmuseet i Maribo, igen blev synligt, at der ogsaa var Runer paa den fjerde Side. Sædunge-Stenen med dens forsvundne Spiralornament foroven, dens forsvundne afkløvede Stykke og med flere beskadigede og borthuggede Runer er da en Invalid, som en Række Runeforskere med Wimmer som den første har øvet deres Rekonstruktions-Kunst paa. Fru Dr. Jacobsen møder, da hun sammen med cand. Erik Moltke gentagne Gange undersøger Stenen paa Stedet, med de bedste tekniske Hjælpemidler, Matricepappet, der ved Opblødning og Indbankning er modtageligt for den fineste Streg i Stenen og giver et skarpt og nøjagtigt Aftryk som fra en varig Støbeform, og Fotograferingen, gennemført m. H. t. alle Stenens Sider og Hjørner (et stort anskueligt og fortrinligt Billedstof findes i Bogen). Saaledes rustet gaar Forf. løs paa *Læsningen* og *Tolkningen*, en Undersøgelse, som kun en runekyndig Sprogforsker kan følge og værdsætte Punkt for Punkt i alle dens Masser af Enkeltheder, men ogsaa for den læge Læser vil den Dom, der vistnok med Enstemmighed har lydt fra alle kyndiges Side (ogsaa Kritikerne af Bogens Resultater), være indlysende, at Forf.'s Fremstilling er saa gennemsigtig klar og aaben — med alle Kort paa Bordet —, at den har skabt et højst værdifuldt Tolkningsgrundlag for senere Forskning. Lis Jacobsen, som er streng mod Prof. Wimmer, paaviser Fejlen i hans Tolkning af Stenen, der lød: »Thyre lod gøre denne Sten efter Viking sin Ægtefælle; men han

var den trofasteste af de i Landet bosatte Sydsveer og han kom Syd paa til Lollikernes Øland over Havet mod Nord. Den bedste var han af Sydsveerne og uforglemmelig«*) Fru Lis Jacobsens Tydning lyder saaledes: »*Thyra fik udført denne Sten efter Krog sin Husbond. Men han var da alles Overmand. Særsværnes og Syddanernes Stridigheder endte Sjø-Kongen, af navnkundige end bedst. Han var da Særsværnes Aag*«. I denne ny Gengivelse ligger der et nyt Stykke Lollands-Historie. Da Kong Gorm vel omkr. 940 havde tilbageerobret det sydlige Jylland fra Svenskerne, blev ogsaa Svenskernes Stilling paa Lolland, der over Handels- og Skibsfarts-Centret Rødby Fjord var i levende Tilknytning til Sydjylland, stærkt svækket. Krog har da paa det Tidspunkt gjort Ende paa de pinagtige Stridigheder mellem de Danske og de indvandrede Erobrere ved at afryste Fremmedaaget. Sædinge-Stenen er derfor fra Tiden omkr. 940. Ved sin Plads og sine Runer vidner den om driftig Skibsfart og Kampfærd, men ved sine Udsagn tillige om et Aandsliv, der kastede Glans over Sproget, idet den forkynder Søkongen Krog's Saga. Sammen med de to andre Runemindesmærker paa Egnen omkring Rødby Fjord, *Taa-gerup-* og *Tirsted-*Stenene (der hører til de yderst faa Runemindesmærker om Vikingefærd, der er bevaret fra 10. Aarh.) aflægger *Sædinge-Stenen* Vidnesbyrd om, at de Danske paa de sydlige Øer efter Svenskevældet har udfoldet daadrig Søkongefærd ud over Havet til Østersøens Kyster.

I en Afhandling i »Tilskueren« (1929), »Svenskevældets Fald«, slutter Landsarkivar *Svend Aakjær* sig i alt væsentligt og med stærk Anerkendelse til Dr. Lis Jacobsen. Han fremhæver bl. a., hvor stor Vægt der bør lægges paa Forfatterindens Oplysninger om *Stedet*, hvor Sædinge-Stenen fandtes. Og fra Tingstedet ved den gamle Inge-By Sædinge udvider han Synskredsen. Allerede 900 Aar før »Sønder-

*) Dr. *Marius Kristensen* tydede i Loll.-Falsters histor. Aarvog XI (1923) S. 12 Stenen saaledes: »Thyre lod gøre denne sten (efter) Viking, mand sin, men han var (tryggest? af indenlandske?) Sydsveer og (Syddaner?) Kom (til Øland?) nord over hav. Bedst var han af Søndersveer og (uforglemmelig?)«.

sveernes« Betvinger optraadte her, synes Hoby-Fundet (paa Skibelunde Mark) paa Fjordens modsatte Bred at vidne om, at her i det gamle »Hov-By« sad lollandske Søkonger, til hvem Roms Konsuler bejlede om Forbund med rige Gaver; lidt Nord for i Lande Sogn laa Alminde, maaske en lignende Almindings-Tingplads som den ved Sædinge (i Sognets By Aageby holdtes længe Lollandsfarer-Landsting). Ærværdige Stednavne kranser saaledes Rødby Fjord og synes at rumme Minder fra skiftende Tider om Betydningen af Rødby Fjordhavn, bred, men lun og lukket, ret egnet for Fortidens Vikingesnækker. Og det ligger nær at tænke sig, at Lollandsfarers Ledingsflaade samledes her i denne Havn paa Datidens Alfarvej som Sjællandsfarers Flaade i Hærvig ved Kalundborg.

Efter Tidsfølge skulde en Afhandling om Sædinge-Stenen i »Acta philologica Scandinavica« (1929) være omtalt før Lis Jacobsens Bog, nemlig Docent, Dr. *Ivar Lindquist's* »*Två låländska runinskrifter som nämna svearna*«. I *Sædinge-stenens inskrift*«. Dr. Lindquist's Afhandling forelaa i Manuskript før »Svenskevældets Fald«, men Dr. Jacobsen har faaet Lov til at benytte det, og forskelligt herfra er derfor paa sin Vis indoptaget i hendes Bog. Som hun selv skriver, har hun i flere Retninger kunnet slutte sig til Lindquist's betydningsfulde Undersøgelser. Men paa adskillige Lærings-Punkter og særlig i Tolkningens Resultat er de to Forf. ret uenige. Lindquist, der kun har kunnet bygge paa de Wimmer'ske Papiraftryk (da de Jacobsen'ske jo endnu ikke forelaa), er dog i Stand til efter dette ældre Materiale at give en Nytolkning af Sædinge-Stenen, der paa væsentlige Punkter viser et stort Fremskridt fra Wimmer's. Han læser Stenen saaledes: »Thyre fick denna runsten gjord efter Kveik, sin man; (men) han var pålitligast av de i landet bosatte sydsvearne, ock syddannernas kvälljande avstod han från (här) i norr, av oförglömliga den bäste. Han var »sydsvearnas« ok«. Altsaa ifl. Lindquist var Stenens Helt (ligesom hos Wimmer) *Svensker*, hørte til de Sydsveer, der — med Hovedsæde i Hedeby — ogsaa herskede paa Lolland over Syddanerne; til disse regner han — ifølge de

gamle Nordboeres formentlige Opfattelse af Verdenshjørnerne, hvorefter Nord skal opfattes som Øst osv. — foruden Jyder ogsaa Fynboer og *Lollændere*, og der var paa den Vis god Mening i Stenens Omtale af Syddanerne (Lollænderne) »i Nord« d. v. s. Øst for Jylland; Heltens Bedrift bestaar da deri, at han tvang sine Landsmænd til Mandstugt (var Sydsvenskernes »Aag«) og herved skabte taalelige Kaar for den indfødte lollandske Befolkning. Efter Forf's Mening maa da Stenen være rejst senest i Slutn. af 930'erne (Wimmer: 950—80).

Docent Lindquist's andet Afsnit »*Tirsted-Stenen*« har større Omfang. Efter en meget indtrængende Gennemgang af Enkelthederne i Stenen, der nu er opstillet i Nationalmuseet, og en ret skarp Kritik af Wimmer's og Bugge's Læsninger naar han til denne Tolkning: »Asrad och Hildulv reste denne sten efter Frede »fränka«, sin vapenbroder, (men) han var en fångstvan ofredsmand, då han fann döden i svearnas land, och var denne kraftkarl där först, sedan alla sjörövarna«.¹). Altsaa, Frede, en stor dansk Høvding, for frem i Sverige med uforsonlig Haardhed og fandt dér Døden, og efter hans Død blev det storladne Mindesmærke da rejst herhjemme. Stenens Indskrift — den er ifølge Forf. rejst i første Halvdel af 900-Tallet (10. Aarh.) — falder godt i Traad med Tilstandene paa den Tid. Der var jo dengang Blod mellem de Danske og Svenske, der havde dannet et Rige i Hedeby, og Fjendskabet mellem de to Folk gik længere tilbage og havde Rod i en skarp økonomisk Kappelstrid om Handelen; efter at Middelhavet i 8. Aarh. var blevet et muhamedansk Indhav, var Østersøen Handelens Færdselsvej for Varer til og fra Orienten (over Rusland); Svenskerne besørgede Handelen med Græker og Araber, Birka i Sverige var Oplagsstedet, hvorfra Sydens Varer førtes over Østersøen til Friserne og videre frem; men Danskerne var ogsaa interesserede i den ny Handelsvej, Kong Godfred grundlagde Slesvig ved Slien i

¹) Lis Jacobsen læser: »Asraad og Hildulv rejste denne Sten efter Frede Frænde, deres Fælle. Men han var i Sandhed Mænds Skræk. Og han fandt Døden i Svitjod, og var først i Kampen — derefter: alle Vikinger«.

Beg. af 9. Aarh. for at blive Herre over den indbringende Handel mellem Øst- og Vesteuropa, og Gang paa Gang hærgede Danerne Nederlandene, ødelagde Handelscentret Dorestad og hjemstøgte ogsaa paa Ansgar's Tid Birka for at knuse Konkurrenterne. Runeindskriften paa Tirsted-Stenen har da ifølge Ivar Lindquist den særlige Interesse, at den giver et dansk Vidnesbyrd om de danske Forsøg paa at forstyrre Samfærdselen paa Svearnes Farveje. »Den hylder en dansk Sjørøver«.

Nationalmuseets smukke anden Aargang »*Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1929*« har i Aar en særlig Interesse for os, da en af Hovedafhandlingerne er C. M. Smidt's »*Ravnsborg*«. Museumsarkitekt Smidt har gennem en længere Aarrække ledet og nu afsluttet de store Udgravninger paa den mægtige Borgbanke, paa fortrinlig Vis har han i Foredrag paa selve Aastedet gjort Borgen anskuelig for store Tilhørerkredse, og vor Aarvog for 1916 indeholder hans Afhandling om Ravensborg. Denne indgaaende Afhandlings foreløbige Resultater staar vel endnu i alt væsentligt ved Magt, men nu, da ny Udgravninger er kommet til, faar vi det hele i afklaret Form og i en baade grundig og meget overskuelig Redegørelse. *Ravnsborg*, anlagt af Grev Johan (ifølge Huitfeldt: 1334, efter Hamsfort: 1335) og ifølge Huitfeldt nedbrudt af Kong Hans, der i Stedet byggede Engelsborg, har ikke været anlagt som et Fyrstesæde; de Boligforhold, som man af Udgravningerne kan slutte sig til, tyder heller ikke paa saadan Fornemhed. Den er bleven bygget som Led i en strategisk Forsvarslinie og som SmaalandsHAVETS Vogter. Endnu øjner man, i Sumpes, Søers og Vandløbs Skel, denne Forsvarslinie i Landskabet. I gamle Dage helt anderledes stærkt befæstet fra Naturens Haand strakte denne Forsvarslinie sig fra Ørby Aas Udløb i SmaalandsHAVET (d. v. s. en Kilometer Sydøst for Borgen) i sydvestlig Retning over Sumpstrækninger (fra Uglholt til Rosningens skovbevoksede Lavninger), Vesterborg Sø (ved Vesterborgen), Halsted Aa, Avnede Strand og Nakskov Inderfjord lige til Nakskov og Nakskov Fjord, med en 5—6 Overgange, der let lod sig for-

svare af den, der her havde afgrænset hele det nordvestre Lolland (det meste af Nørre Herred) fra den øvrige Landsdel. Det gjaldt for den holstenske Grev Johan den Milde om at sikre Forbindelsen — over Femern og Lolland — mellem de østholstenske Besiddelser og de østdanske, Sjælland og Skaane; Lolland havde han i Pant, men Lollænderne var ikke at lide paa, Oprør havde de allerede en Gang gjort (melder en Overlevering), mere kunde ventes; derfor maatte der en kraftig Borg ved den gode Forsvarslinie, og der maatte handles hurtigt. Udgravningerne tyder ogsaa paa, at Borgen er bygget op i Huj og Hast (daarlige brændte Sten særlig i de senere Partier, Opgivelsen af planlagt Ringmur mod Ø, hvor Brink og Hav skærmede; kun Pallisadehegn om den søndre Borggaard, hvor det store Bassin, delvis værnet af Ringvold, maatte træde i Ringmurs Sted, aftagende Murtykkelse, o. s. fr.). Det blev dog en mægtig Borg med tre Borggaarde (116 m fra N. til S.), større i Udstrækning end den samtidige Borg ved Kalø Vig i Jylland. Borgen knejste paa Banken, der hævede sig brat i Øst (indtil en Højde af 18 m) ud mod Havet. Dette har i Middelalderen været dybt nok for smaa Skibe og har strakt en bred Fjord (nu Enge) ind i Landet lige ned ad Ørby Aa til; over det omgivende Vand førte Bro mod N.V. til den lille holmagtige Halvø, hvor Ladegaarden laa (nu Ravnsby), og mod S. over Borgens lille Holm, der tjente den som Brændeoplagsplads (en Del af Holmen har ogsaa Navnet »Vedkast«) og derfra videre med Vej, let forsvaret, mod Hejringe. Saaledes trygt beskyttet af Naturen gjorde Borgen sig sværtbevæbnet med sine Ringvolde, dybe vandfyldte Ringgrave og oven paa Banken med Ringmurene (der ogsaa løb om den nordre Gaards Østside ud mod Havet) — den først byggede Del endog 2 m tyk —, med Taarnene og med den befæstningsmæssige Udnyttelse af det stejle Adgangsterrain op til Borgen. Var man fra Ladegaardsholmen kommet over den 200 m lange Bro til Ringvolden, just i dens rette Vinkel mellem N. og V.-Siden (dér, hvor Opsynsmandens Hus nu ligger), og videre hen ad den opstigende Vindebro over Voldgraven, skulde man møjsommeligt ad den opadskraanende Stenbro (hvis Rester ses endnu)

til Porten i den nordre Gaards — Ydergaardens — Vestmur, og det fremspringende Porttaarn 2 m længere mod S. forsvarede her Adgangen. Gravningerne har i øvrigt vist, at der oprindeligt har været en Adgang gennem en c. 4 m lang Portbygning lige ind til Midtgaardens nordvestre Hjørne, altsaa i farlig Nærhed af selve Borgens Kerne; man har derfor igen tilmuret denne Port og brudt den ny i den nordre Gaards Vestmur. Inden for Murene er der jo — foruden Mængder af civilt og krigersk Værktøj, Husholdningsgenstande, Formsten, nogle Mønter, lidt Glasrudestykker m. v. (nogle af disse løse Sager ogsaa fundet udenfor) — afdækket Fundamenter af Bygninger, Taarne, Vægtergange, Stolpehuse med Ildsteder o. a.; men af Midtgaardens store Hovedtaarn er der kun fundet svage Spor, og rimeligvis har man aldrig naaet at faa dette Taarn — Kronen paa Værket — endelig rejst.

»Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse« har udgivet et paa Oplysninger rigt Værk, der danner en god historisk Baggrund for nysnævnte Ravnsborg's Tilblivelse. Det er »*Erik Klipping og hans Sønner. Rigets Opløsning.* Udvalg af Kilder til Tidsrummet 1275—1340«, (1927), i Oversættelse af Dr. *Ellen Jørgensen*, et Værk, vi ikke naaede at faa med i sidste Aarvog. Vi faar her i kyndig Oversættelse og Tilrettelægning forelagt en Række datidige Kilder til Forstaaelse af et vigtigt Afsnit i dansk Historie, en Del Aarbøger fra 13. og 14. Aarh., Forordninger, Breve m. v., og derigennem Meddelelser af de Kendsgeninger, hvorpaa vor historiske Kundskab bygger. Hist og her paa Værkets mange Sider dukker der jo ogsaa Data frem om vore stedlige Forhold. En nærmere Omtale af disse, der vilde sprænge denne Bogoversigts Rammer, er derfor henlagt til vor Aarbogsrubrik »Smaastykker« (S. 126).

Dr. *Ellen Jørgensen* har i »Personalhistorisk Tidsskrift« (9. Række, 1. Bd., 3. Hæfte) en lille Opsats: »*Et Brudstykke af et Calendarium fra Nysted Franciskanerkloster*«. Et Calendarium er en middelalderlig Mindebog i Kalender-Form med hver Dag betegnet ved sit Helgennavn; i denne Bog indførtes (i Klostrene og ved de store Kirker) under hver Dato Navnene paa de Mænd og Kvinder, der skulde mindes

paa deres Dødsdage ved Forbøn og Messe. Man har kun faa Kalendarier bevarede fra danske Domkirker og Klostre. Nylig har man eftersporet, at der i et Museum (Meermanno—Westreenianum) i Haag findes et Brudstykke af et Calendarium med Dødsnotitser fra *Nysted Franciskanerkloster*. Der er ikke rig historisk Næring at hente fra disse Blade; men Krummer er ogsaa Brød. Som Forf. siger, de taler om Dødens Hærgen i Pestaaret 1360 og øger dog vor spredte Viden om de holstenske Slægter *Ahlefeldt* og *Bolsendal*, der kom til Lolland i Beg. af 14. Aarh. sagtens under Grev Johan den Mildes Regimente. Kalendariet opfører en Johannes Ahlefeldt død 7. Marts, Henrik Ahlefeldt («Aleueld», identisk med den Henr. Ahlefeldt, der 1357 fik Forskrivning paa Krønge i Fuglse Hered) død 11. Marts, Fru Benedicta af Sædinge (vistnok Hustru til Hr. Benedikt Ahlefeldt, der nylig, 25. Jan. 1360, havde faaet Sædingegaard med mere kongeligt Gods paa Lolland i Pant af Kong Valdemar) død 13. Marts, alle i Pestaaret 1360; endvidere død under 11. Marts Mectildis, Nicholai Bolsendal's Hustru; et nyt Navn føjes til Slægten *Bintop* (Bøncop): Sivert Bintop, d. 14. Marts 1360, antagelig Faderen til den forud kendte Hr. Claus Bintop (der i sit Skjold førte en rød Løve), som 1397 skrives i Hæiredæ (Hejrede) i Musse Herred. 29. Marts 1348 (ogsaa et Pestaar) døde Fru »Margareta Pættærd de Kæthælstorp«, d. v. s. Kelstrup (Nysted Kloster blev grundlagt 1286 af Ejerne af Kærstrup og *Kelstrup*). — I sidste Hæfte af »Personalhistorisk Tidsskrift« (2. Bd. 1, 1929) behandler Arkivar Dr. *William Christensen* nogle Slægtbogs- og Vaabenbogsundersøgeiser og paaviser under Omtalen af *Helvig Kaas's Slægtbog* (i det svenske Rigsarkiv), at et Afsnit i denne, vel fra Tiden 1605—1615, stammer fra en Forfatter, der har levet paa *Lolland*, muligvis Karen Jørgensdatter Rud (død 1612 og gift med Peder Grubbe). Afsnittet viser ret betydelig Interesse for lolland-falsterske Familier som *Venstermand* og for *Maribo Kloster*, om hvis *Abbedisse Margrethe Urne* (død 1587) det hedder — i øvrigt i samme Vendinger som i *Sophie Brahes Slægtsbog* i Lund —: Hun »regneredt« og stod Klostret for kristeligen, oprigteligen og vel, som ingen Ab-

bedisse haver gjort før eller efter hende; da stod Maribo Kloster udi Flor«.

Med heldig Haand har Overretssagfører *Frederik Graae* i det lille Skrift »*Historien om Jes Jessen* og Brandt'erne paa Langeland« (1928) trukket Linierne op i den djærve Nykøbing-Præst Jes Jessen's Fysiognomi og i Begivenhederne, der samler sig om den berømmelige Søndag 11. Febr. 1658, da Karl Gustaf uventet under Jessen's Prædiken traadte ind i Nykøbing Kirke og Præsten da uforfærdet henvendte Ordet til Kongen, fremhævede den blodige Uret, som var tiltænkt Byen ved en uoverkommelig Brandskat, der i Virkeligheden betød Overgivelse til Flammerne, og fastslog, at det var stridende mod menneskelig Lov og Ret at ødelægge en aaben og værgeløs By. Forf. støtter sig til Faderen, Præsten i Idestrup Frits Graae's Optegnelser og dermed til en mundtlig Overlevering, der fra Jes Jessen's anden Hustru *Anna Rostrup* kan forfølges og nogenlunde hjemles helt ned til Idestrup Præstegaard; ad den Vej og gennem Viggo Holm's skriftlige og mundtlige Meddelelser renses hist og her det gammelkendte Billede og friske Farvestrøg kommer frem. Stridsmanden *Jes Jessen* — ifølge de Graae'ske Optegnelser af frisisk Afstamning og født paa Als —, fra 1654 Rektor i Nykøbing, blev selv, da Præsteembedet blev ledigt, en Stridens Genstand mellem Byens to Partier: Slotspartiet med alle Tjenestemændene og Tilhænget af næringsdrivende o. m. a., der blændedes og ogsaa berigedes af Luksus-Glansen fra oven, og saa det mere selvhævdende Borgerparti, der misbilligede Vilkaarligheden og Ødselheden oppe fra. Særlig ilde set maatte Jessen blive som Svigersøn af en af Førerne for Borgerpartiet, den magtkære Borgmester *Jakob Kristensen*, og først efter et halvt Aars hæftige Tvistigheder og Rets-trætter kunde Jessen omsider, efter Herredagsdom af 9. Juli 1655, bestige Prædikestolen som lovlige Præst, men rigtignok — som paatvungen — stærkt beskaaren i forskellige Embedsindtægter, som Modparten holdt tilbage, og som han først efter Svenskekrigen vandt igen Skridt for Skridt, selvhævdende og karakterfast som han var og pukkende indtil det ret-

haverske paa sine Rettigheder. *Anna Rostrup* havde ikke alene d. 11. Febr. 1658 siddet i Kirken, da *Karl Gustaf* kom ind, hun havde ogsaa bagefter uden for Kirken hørt Ordskiftet mellem Kongen og Præsten («Du taler godt, Præst — men du taler dristigt!» — »Jeg taler Sandhed, Deres Majestæt!«), da Kongen indbød sig selv til Middag hos Præsten og denne værgede for sig forgæves ved kun at kunne indbyde paa gule Ærter og Flæsk, det eneste, den svenske Konges Officerer havde ladt tilbage i hans Hjem! Og hun havde endogsaa hørt, da hun hjalp med Madlavningen i Præstegaarden, at Jessen efter Maaltidet havde gengivet Kongens Udtalelser til ham om, at han først i i Kirken gennem Præstens Tale havde faaet Kendskab til Brandskatten (der var paalagt Byen uden hans Vidende og meget mod hans Vlje), og at denne Krig var ham paatvungen af den danske Konge, men at han vilde skabe et mægtigt og enigt Norden, hvor Kongen, da Sverige var det største Land, skulde være svensk, men København de forenede Rigers Hovedstad. Paa den Maade vejredes Truselen om den mægtige Brandskat, der havde gjort et uudsletteligt Indtryk paa den unge *Anna Rostrup*, bort og blev til en beskeden Rest af en Brandskat, som Borgmesteren *Jakob Kristensen* og *Frederik Rostrup* (*Anna's Fader*) villig gik ind paa i Byens Navn. — Forf. slutter dette Afsnit med en Omtale af (og et Indlæg til Gunst for) *Enkedronning Sofie Amalie* — der fra 1670 fik *Nykøbing Slot* anvist som Bolig, og som paa forskellig Maade viste sin Interesse for *Jes Jessen* — og med en lille personalhistorisk Redegørelse for *Jes Jessen's Efterkommere*, som, ofte med kendte Navne, forgrene sig rundt om i vor Landsdel. — Medens vi med sidst omtalte Skrift befinder os i det 17. Aarh., kan det maaske være rigtigt blot i Forbigaaende at henlede Opmærksomheden paa et *Par Linier* i »Nyt dansk og ... gammelt Textilhaandværk«, det danske Kunstindustrimuseums Katalog for Udstillingen i Okt. 1929, da de omhandler et Arbejde af *Leonora Christina*. Kom man selv paa Udstillingen, saa man et langt Baand, »Linde«, broderet med Guldgrund og det slesvig-holstenske Vaaben holdt af Genier; Broderiet gentager Vaabenet og har Blomster imellem; efter en Overlevering er det udført af *Leonora Chri-*

stina under hendes Fangenskab i Blaataarn til en Søsterdatters Bryllup. Baandet tilhører Greve Hamilton, Ovesholm, Skaane, og bliver saaledes ikke let at se igen. Og siden vi nu er ved vor Kongedatter, saa blot lige et Par Ord om nogle Dagblads-Kronikker fra Efteraaret 1929 (Nationaltidende m. v.) — vor Oversigt fra Bogens Verden tager ellers ikke Avisstof med — af Landsarkivar *Svend Aakjær*. Paa Grundlag af Brevvekslingen, delvis i Chiffertegn, mellem Leonora Christina og hendes Moder Kirsten Munk (fra de Ulfeldt'ske Papirer i Rigsarkivet) omvurderer Sv. Aakjær Leonora Christina, er meget skarp mod hendes ridderlige Forsvarer og Historiker Birket-Smith og gør hende fuldt medvidende om Ulfeldt's forræderske Planer, næsten til Anstiftersken, den, der støber Kuglerne for sin Mand og Husbond. Denne Værd-sættelse virker i Aakjær's meget interessante Fremstilling med megen Vægt og delvis overbevisende, men den kommer ikke helt revolutionerende og forbløffende; Mistanken i saa Henseende har jo stadig været levende (husk f. Eks. paa Julius Lange's Afhandling i sin Tid) og rokker ikke — hvad der heller ikke er Forf.s Mening — ved væsentlige Grundpiller i hendes Karakters Storladenhed: hendes Forhold til »Ægte-Kærligheden« og Ophøjetheden i hendes Fængselsfordreelse — »os er dit Jammersminde et Styrkens Underværk«.

Lidt vel sent tager vi med i denne Oversigt en Afhandling af Professor *Oppermann* i »Dansk Skovforenings Tidsskrift« (1927): *Greve C. D. F. Reventlow 1748—1827*«. Forf. skildrer Reventlow som den store Reformator inden for *Skovbruget* og berører kun i Forbigaaende hans lige saa banebrydende Værk for vor sociale Landbopolitik og for Landbruget, hans forbavsende Arbejdsevne (endnu ind i sit fir-sindstyvende Aar føler han sig som en Mand paa halvtreds), der sætter ham i Stand til ogsaa paa mange andre Omraader (Bygnings-, Vej-, Kanal- og Havnevæsen, Haandværk, Industri m. v.) at gaa i Spidsen for Gennemførelsen af Reform-er, og endelig hans fremragende Betydning som Frisindets og Fordragelighedens Talsmand i nationalt og religiøst Henseende. Som en af de første blandt Godsejerne gennemførte

Reventlow Skovenes Indfredning (1790 indfrededes Ludvigshave ved Pederstrup), og vejledet af Hannoveraneren G. W. Brüel indførte han den »regulære Hugst« i sine egne Skove, saa at store Strækninger kom til at bestaa af nogenlunde ensaldrende Ungskov; naar Ungskoven var befriet for de sidste Modertræers Skygge, begyndte Greven Udtyndingen af Bevoksningen (omkr. ved 20 Aars Alderen) og gentog dette Arbejde hvert 4.—5. Aar. Den Stok, hvormed han selv kunde udvise Træerne, en Stok, hvis ene Side var formet som en Økse, den anden som Stempelhammer, opbevares endnu — der staar hos Oppermann: »paa Pederstrup«! (Ja, hvor længe? Vemodigt, om Navnet paa en af Danmarks ædleste Skikkelser og en af vor Landsdels betydeligste Personligheder snart skal vandre hjemløs om paa Lolland uden længere at være umiddelbart knyttet til dets mange synlige Minder her-nede! Selv en Bagatel som denne Stok maner til »Indfredning«, en Indsats fra Lollændernes Side (de være i øvrigt for eller mod den nuværende sociale Udvikling), saa dog Stumperne reddedes og man i en Mindesal med smaat og stort eller paa anden Vis fik et levende Indtryk af den Mand, som paa og fra Christianssæde og Pederstrup gjorde vor Landsdel saa uendelig meget godt). Men Grev Reventlow var jo ikke blot den praktiske Forstmand, der holdt sig til sine egne Godser. Han grundlagde 1786 vor Skovbrugsundervisning, han kæmpede sejt under megen Modstand, ogsaa fra Kronprins Frederiks Side, paa Forbedringer af Driften i de kongelige Skove, og den Driftsplan for de kgl. Skove i Nordsjælland, der omsider fremkom 1804 — »et Storværk, paa hvis Lige vi endnu venter« —, bar Præget af Reventlow's Grundsætninger. I endnu højere Grad er vor gældende Fredskovsforordning af 1805 for de private Skove præget af hans overlegne Indsigt og praktiske Erfaring. Forf. fremhæver endelig hans Betydning som videnskabelig Forfatter (bl. a. hans Afhandling i det kgl. Videnskabernes Selskabs Skrifter fra 1816 om Indflydelsen af Træernes gensidige Afstand paa deres Vegetation, med dens 21 Grundsætninger, som ifl. Prof. Oppermann har Gyldighed den Dag i Dag). Varmhertet og menneskekærlig, men klog paa Mennesker, søgte Reventlow at drage dygtige

Mænd hjemme- og udefra til vort Skovbrug. Det ligner ham saa ganske, naar han i Anledning af Overførster Classen's Død 1804 skriver i sin Dagbog: »Efterretning om ... Forstmester Cl.'s Dødsfald, hvis Minde altid vil være mig kært, da han i en Alder af 70 Aar var virksom som en ung Mand, havde med faa videnskabelige Kundskaber en ypperlig Forstand, var fordomsfri og af sjælden Redelighed og havde Mod som en Løve. Han var en sjælden nyttig og god Mand, retfærdig og uinteresseret, og utrættelig. Hans Aand ønsker jeg at maatte tillige med mine Venners omsvæve mig og usynligen styrke mig«.

I »*Sønderjydske Aarbøger*« (II, 1928) træffer vi i Chr. Hanssen's »*Reventlowerne paa Sandbjerg*« igen vor Greve. Han er efter Broderen Conrad's Død bleven Besidder af Lensgrevskabet Reventlow-Sandbjerg i Sønderjylland, og i de sidste Dage i Decbr. 1822 indgiver Grevskabets samtlige Bønder et Andragende til ham om Henstand og Lettelse med Skatterne. Fra Pederstrup sender han d. 16. Januar 1823 sit Svar, en patriarkalsk Skrivelse til sine kære Bønder (»jeg har nu til Eder aabnet mit Hjerte, som en Fader aabner det til sine gode Børn«, hedder det i Slutningen) og en meget omfangsrig Skrivelse, der interessant gør Rede for hele Landets og Jordejendommenes økonomiske Stilling siden Landbo-reformerne, for Kornprisernes Svingning, Bankrenternes Henstand m. m.; maaske har den forekommet Bønderne lovlig lang, da den ingen sikre Løfter giver, men indskærper Bønderne af yderste Kræfter at udrede hvad der paalægges dem; »hvem der gør det, og endnu staar til at redde, den vil jeg, saa vidt min Evne tilstrækker, bringe mig efter«; men nu da hans Indtægter er sunket til det halve og den store Gæld, han har paadraget sig for at forbedre sine herværende Bønders Kaar, trykker stærkt, »kan ingen af Eder derfor gøre sikker Regning paa af mig at nyde Skaansel med Betaling af Skatter og Afgifter«. Og med sin endnu ungdommelige Reformiver tilføjer Greven: »Om jeg, som jeg haaber, i Sommer kommer til Sandbjerg, og igen tager tilbage, ønskede jeg, at nogle af Eder kunde finde Lejlighed til at besøge mig her,

paa det I kunde se mine Bønders Tilstand, og de kunde lære Eder og I af dem, til heldigere at gaa frem i Forbedringer«.

Sproginteresserede Læsere, der spejder efter nyt om de syddanske Øers Maal, vil kunne hente adskilligt fornøjeligt Stof i »*Danske Folkemaal*«'s Hæfte for Febr.—April 1929. Det er et Fødselsdagshæfte til Dr. Marius Kristensen's 60 Aars Fødselsdag, og mange Sprogforskere har ydet Bidrag. *Knud B. Jensen's* Artikel »*Vikingspor i Syddanmark*« gennemgaar de forskellige sproglige Indflydelser ogsaa paa vore Øer (særlig Lolland), der tillægges den svenske Bosættelse i Slesvig m. v. under Vikingetiden, saaledes de af Thorsen paaviste lydlig Overensstemmelser mellem sydslesvigsk Dialekt og Dialekten paa de sydlige danske Øer, den paafaldende Lighed mellem Stednavne i Angel, Svans og Lollands Sønderherred (se Marius Kristensen's »Lålands og Falsters stednavne« i vor Aarbog 1921—23: en Gruppe -by-Navne med et Mandsled til Forled, Stednavne paa fjælde, -fjolde), endvidere Mangelen af »Stød« (Brøndum-Nielsen). Forf. hævder nu, at de lydlig Overensstemmelser, som viser sig i visse Lydovergange, er flere Aarhundreder yngre end Vikingetiden, at »Stødet« er en særlig dansk Nydannelse fra Middelalderen, og at de syddanske Dialekter, som ikke har Stød, aldrig har haft det og i saa Henseende er et Fortids Levn (ligesom de andre nordiske Maal); derimod kan Stednavne paa -by med et Personnavn foran sikkert tillægges fremmede eller hjemvendte Vikingers Bosættelse; det samme gælder Navne paa -by med en Nationalitetsbetegnelse foran (Danaby, Dalkarleby etc.); er Forleddet Standsbetegnelser som Karlaosv. (Karlaby), føres vi ogsaa til Vikingetidens Samfundsforhold og kun til denne. — »*Ondaften*« (særlig kendt fra en Bebyggelse Syd for vor Landegrænse, med et dertil knyttet gruvækkende Sagn) er — efter *Gunnar Knudsen's* Artikel af samme Navn — adskillige Steder i vort Land Betegnelse for Lavninger, sumpede Steder, især Vadesteder, paa Veje, og der knytter sig ikke sjælden Navneforklarings-Sagn til dem. Om »*Onde Aften*«, *Tirsted Sogn* — paa en Vej, der

fra V. Tirsted fører til Viet over en meget lav Strækning og over en Bæk — hedder det saaledes, at den var forhen en øde, pilehegnet Vej, hvor en Mand skal være bleven dræbt; man troede, at en Spøgelsehund huserede dér. Gunnar Knudsen forklarer Navnet af »ond« d. v. s. slem, vanskelig at færdes over (Fortidens bundløse Hængedynd paa de aller-værste Veje) og »Aften«, Forkortelse af Aftenvej; altsaa den Vej (Vad ell. lign.), der er vanskelig at færdes paa ved Aftenstid. — I »*Et Par syddanske Ord*« fremhæver *Erik Kroman*, at Hovedskellene mellem de danske Dialekter gaar i Retningen Nord—Syd (Sundet, Bælterne m. m.), men at der ogsaa gør sig et meget vigtigt Dialektskel gældende i øst—vestlig Retning (uden dog at ophæve det endnu betydningsfuldere nord—sydlige Dialektskel), nemlig det Skel, som afskærer Dele af Sønderjylland, Sydfyn, Sydsjælland og Sydøerne fra det øvrige Danmark og giver dette Omraade visse Fællesejendommeligheder; disse Ejendommeligheder er Vidnesbyrd om den livlige Samfærdsel, der engang har gaaet langs Kysterne af Østersøen, en af Europas vigtigste Færdselsaarer i Slutn. af Oldtiden. Saadanne Fællesejendommeligheder er bl. a. visse Accent- og Lydforhold, men ogsaa Ordforraadet, f. Eks. »Fadklud« (d. v. s. »Karklud«), brugt i Sønderjylland, paa Ærø, Langeland, Lolland, og »Nagværg« (falstersk »nagg«, af at gnave, »nagge«; altsaa værg sig under Nag, d. v. s. under vanskelige Forhold, jfr. Nødværg), slaa sig igennem. — *Aage Rohmann* behandler Ordet *Karmærke*, der kun vides brugt Øst for Storebælt (det skaansk-ødske Omraade). Pastor Elers Koch forklarer i sine Optegnelser fra *Falster* fra 19. Aarh's første Halvdel Ordet som »et Mærke, hvormed man i gamle Tider betegnede alt til Gaarden henhørende Redskab, hvormed ogsaa hver Mand, som ei kunde skrive, underskrev i Stedet for med sit Navn. Hver Gaard havde saaledes sit bestandige Karmærke«. Altsaa d. s. s. Bomærke. Man har villet udlede Ordet af at »karve«, »skære Mærke i« eller rettere: skære i smaa Stykker; derfor »Karvemærke«. Efter en nærmere Redegørelse kommer Forf. til det Resultat, at det rette sprogligt er »Karmærke« (jfr. »karbrænde«, brænde Mærker i Kar, og

Ordet *Cauterium*, der kan betyde baade »Brændejern« og »ibrændt Mærke«, sammensat med Ordet »Kar«. *Poul Andersen's* Undersøgelse om »hvekta« er for speciel til et Par Liniers Omtale, men berører under Paavisningen af, at man i danske Dialekter for »vifte« har dels Udsagnsordet »wefta«, dels »hwekta«, (og for ad den Vej at drage sine Slutninger) oftere Ordformerne paa Lolland (vøjte, udviklet af hvekta) og Falster, hvor man baade finder »vøjte« og »vøde«. — *Svend Aakjær* gennemgaar i »*Hoveri, Hovgaard og Hov*« Op-rindelsen til Ordet »*Hoveri*« og finder den (efter et Sogne-stævne-Vidne 1518) i Formen »*Hov-Ærvid*« (»*Ærvid*« er Arbejde), en toleddet Sammensætning af ægte nordisk Op-rindelse; han paaviser, at Ordet *Hovgaard* ikke er en senere Udvikling af *Hovedgaard*, men har været brugt om Herregaarde (et Tingsvidne af *Fuglse* Herred 1449 nævner, at 12 Oldinge i *Fuglse* Sogn vidnede, at de aldrig mindedes, at Lovsvin var tagne eller hindrede til nogen af de »hoffgaarde« [Herregaarde], som ligger omkring Kr. Michel Grubbe, Herredets Provst, før nu, hverken af Aalevadth eller Kærstrup, Kelstrup, Galminderup [nu Bremersvold], Krønge eller andre ...) og giver den Forklaring paa Navnet *Hovgaard* for Herregaard, at *Hovgaarden* var knyttet til et *Hov*, et hedensk Tempel, ved hvilket Stormanden, Herremanden, gjorde Tjeneste som *Hovmand* eller *Gode*. Tanken om *Hovgaardens* og ogsaa *Hoveriets* Tilknytning til *Hov* er gammel og støttes ved mange Helligfund i Stednavne, hvori *Hov* indgaar, saaledes bl. m. a. ved Sølvfundet paa den nedlagte By *Skibelunds Mark* i *Hov-By*, *Hoby* paa Lolland; *Tirsted-Runestenen* er rejst nær et *Hov*, idet der paa den *Mark*, *Rundsteens* (d. v. s. *Runestens*) *Marck*, hvor den er rejst, findes en »*Hofsager*«.

I »*Danske Studier*« (1.—2. Hft., 1929) behandler Højskolelærer *Aug. F. Schmidts*: »*Stenkast i Danmark*« Skikken at kaste *Sten* (eller *Pinde*) paa et *Ulykkessted*, saa der danner sig en hel *Sten-* eller *Pindehob* paa *Stedet* — en *Skik*, der i øvrigt er udbredt hele *Verden* over og ofte kan være *Udtryk* for et *Offer*, som bringes den afdødes *Sjæl*. Det synes, som man ikke i *Danmark* efter det foreliggende *Stof* tør opfatte *Kastets* *Bevæggrund* som just et *Offer*, men kun kan fastslaa,

at Stenene, Pindene ell. lign. kastedes til et Sted, hvor et Menneske ulykkeligt var kommen af Dage, oprindeligt vel som en Afmærkning af Ulykkesstedet, og derefter snart som Værn mod Genfærdet og Advarsel til andre om Faren, snart som Værgen sig mod at løbe vild og Opnaaelse af Vejlykke ell. lign. Under Gennemgangen enkeltvis af de »Stenkast«, der kan paavises i Danmark som Udtryk for denne Folkeskik, nævner Forf. »Stikhoben« i *Hydeskov* (Radsted Sogn), der er saa gammel, at Erindringen om dens Opstaaen er gaaet tabt (et 1½ m højt Grenkaste, der endnu den Dag i Dag kan faa Tilgang af tørre Grene og Kviste af de vejfarende) og »Stikkehoben« (Stikhoved, Stikhokke) i *Toreby Sogn* ved *Sønderskov* tæt ved Siden af Vaasevejen, paa et Sted, hvor en Mand skal være myrdet eller en Selvmorder være begravet; man brækkede et Gærdestikke af og kastede paa Hoben, da man ellers ikke var dristig ved at færdes paa Stedet; Bunken voksede (»saa stor som et Hus«), og endnu i 1850 kastedes Pinde og Smaakæppe for Vejlykke; Ev. Tang Kristensens Hjemmelsmand kunde fortælle, at den først var forsvunden i hans Tid, og da var der flere Læs i den.

I Aarsskriftet »*Dansk Naturfredning*« 1928—1929 omtaler Dr. phil. H. Ødum den nylig gennemførte *Fredning* af det stærkt stenbestrøede Stykke af *Frejlev Bøget*. Han holder sig til Fredningens geologiske Betydning og fremhæver den store Interesse, det har, at vi her har faaet fredet et Stykke Isrand, der røber sin Beliggenhed ikke ved stenede og grusede Bakker, men ved en stærk Bestrøning af store Sten, der repræsenterer en særlig Udformning af Israndslinien.

Den vægtigste Indsats i Aar i vor *stedlig-historiske Bogverden* er det smukke og billedrige Jubilæumsskrift »*Diskonto- og Laanbanken i Maribo 1854—11. September — 1929*«, udgivet af Aktieselskabet Diskonto- og Laanbanken (Maribo 1929). Bankdirektør *R. C. Hansen* behandler Bankens, Lærer *J. P. Christoffersen* Maribo Bys Historie, saaledes at denne som Værkets Begyndelse og Afslutning giver en bred Ramme om selve Jubilæumsemnet. Et stort og brydsomt Efterforskningsarbejde ligger bag ved Bogens ca. 330 Sider. *Byhisto-*

rien giver først i store Linier, oplivede ved mange Smaatræk, Udviklingen gennem Tiderne og slutter — i lidt spredt og tilfældig Fægtning — med Afsnit, der dvæler ved karakteristiske Institutioner og Forhold (saaledes bl. m. a. et lærerigt Afsnit om Raadhusets omtumlede Tilværelse). De Arkivstudier, som Forf. efter et Lejlighedsskrifts begrænsede Vilkaar har naaet at dyrke, har vel ikke ligeligt kunnet gennemtrænge hele Fremstillingen, men bringer forskellige interessante Ting frem. Den ældre Byhistorie giver sig ikke ud for et faglig-systematisk og selvstændigt Arbejde (ved nogle Enkeltheder kan der vel ogsaa nok pilles lidt hist og her), men den tildanner det spredte og uensartede trykte Stof til en velskreven, populær Oversigt, der ogsaa faar det tungere Stof til at glide med i den letflydende Fremstilling. Og naar Forf. kommer til Emner som *Byens Udseende, de gamle Slægter*, de gamle Huse og Gader, faar Skildringen Fortrolighedens intime Hygge. Disse Afsnit kunde kun være skrevet af et Bysbarn, der fra Barnsben kender Byen ud og ind og nu gaar omkring, med Brandprotokoller o. m. a. under Armen, fra Gade til Gade og Hus til Hus for at finde ud af og paapege, hvor den og den Borger har boet i gamle Dage. Det er »vore egne Vinever«, sete med Kærlighedens Blikke og saaledes anskueliggjorte, at de inden for det beskedne Omraade faar historisk Stedsværdi. Paa disse Ture er det bl. m. a. lykkedes Forf. at efterspore Maribo første Bispegaard, som Biskop Birch boede i en Tid under sin korte Virksomhed i vort Stift (1803—1805), nemlig det nuværende »Olsens Hotel«; det umiddelbare Bevis, som Forf. savner, for sin Antagelses Rigtighed kunde han i øvrigt have faaet fra en lille Korttegnning fra ca. 1807 over et Parti af Maribo. Det er fornøjeligt med Forf. at gaa paa Byvandring i gamle Dage: Fra Galgebakken mellem »Sibirien« og den nuværende Landevej, forbi Vestre Vandmølle, ind under Bommen (hvor der fra »Bomhuset«, Acciseboden, venter os en skarp Ransagning) og ned ad den fordums Algade (Vestergade), med et Vandløb midt over Gaden mellem Nørre- og Søndersø, med den spredte Bebyggelse mod S., hvor til sidst Krøyer's Købmandsgaard (Haugaard-Jørgensen's) ligger tilbagetrukket i

ensom Majestæt, omgiven af Haver, Vænger og Parker (Damme) og med Kloster og Torv som fjerne Naboer; og saa videre frem til den tættere Bebyggelse, ikke mindst omkring Nørregade, over Torvet med dets Bindingsværks-Raadhus (»et forunderligt Compositum; den indeholder Sprøjtehus, Raadstuetjenerens Værelser, Borger-Arrest, Tyvehul, Daarekiste, Landsting, Byting«, skriver Pastor Schultz ca. 1803) o. s. fr. Vi lever os ind i det lille Bysamfund med dets Smaalivs Pudserligheder, naar vi f. Eks. hører, at Vægter Gjøng efter Branden 1832 ved Indsamling fik en Pengesum med en særlig Tak, »fordi han ikke sov paa sin Post«, — at enhver Husejer i Hundedagene skulde have et Kar Vand staaende parat uden for Gadedøren (paa Grund af Brandfaren for Straatagene m. v. i den varme Tid) — eller at Gaderne ved Vintertid under Tø ofte i Maanedsviis var saa ufremkommelige, at Skræddermeesterens Børn maatte bæres paa Læredrengegenes Ryg paa Vej til Skolen i Brødregade. — *Bankens* Historie maa jo holde sig til mere tørre Data og indbyder mindre til en Fremstilling af løst og fast; men gennem den følger vi Byens økonomiske Udvikling, alt som Banken, stiftet 11. Septbr. 1854, lægger Aar til Aar. Vi hører om Bankens Start 8. Dec. i Købmand Sidenius' Kontor (nu i Arkitekt Musse's Ejendom), der efterhaanden udstyredes »bankmæssigt«, d. v. s. med en lille Skranke, en Pult o. desl., om det første Regnskabsaars Udbytte paa $6\frac{1}{4}$ pCt. til Aktionærene (først 1869 naaedes den oprindelig fastsatte Aktiekapital paa 250,000 Rdlr.), om Krisen 1857, som lod vor Bank nogenlunde uberørt, Bankens Sætten Fod under eget Bord 1861 (da Bankbygningen rejstes i Vestergade), Vanskelighederne under Krigen 64 (bl. a. maatte store Beløb udredes til Stilling af Stedfortrædere til Militærtjenesten) og de følgende lykkelige Fremgangsaaer for Banken (1872: $7\frac{1}{2}$ pCt., to Aar senere endog 10 pCt. til Aktionærene), der saaledes 1874—75 kunde være med til (uden senere Tab) at finansiere Sukkerfabrikken »Lolland«; men 1876—80 kom Nedgangstiderne, flere større og mindre Firmaer, som Banken havde Forbindelse med, kom i Betalingsvanskeligheder, og Aaret 1879 bragte Banken ved fire store Firmaers Fallit betydelige Tab, en Fjerdedel af Aktiekapitalen

var tabt, panikagtigt trak Folk Penge ud, og Bankens Op-løsning stod truende i Horisonten. Ved Afskrivninger til Bunds holdt man dog Foretagendet oppe; kort efter kunde man yde Dampskibsselskabet »Bandholm—England« et Laan paa 30,000 Kr., og snart gik Skuden støt frem igen og med stigende Medbør op til det 75. Jubilæumsaar, da Banken stod med en Aktiekapital paa $\frac{1}{2}$ Mill., en Reservefond (ved Overførsel) paa 332,000 og en Balance paa $8\frac{1}{4}$ Mill. Kr. Forf. har ind i Bankens Historie med pietetsfuld Haand flettet en Mængde Levnedstegninger af Bankens førende Personligheder. Det var en Bedrift, at Maribo, i Kraft af Byens gode Handels- og Borgeraand, fik rejst Stiftets første Bank, og ikke mindre ærefuldt, at den som *Stiftere* kunde raade over fire saa betydelige og retskafne Personligheder som den nationalliberale Politiker, Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, Rigsdags- og Rigsraadsmedlem Prokurator *G. Aagaard* fra Binnitze, der var udgaaet fra det kulturrige Fædre-hjem Herregaarden Iselingen, hvor saa mange af Tidens betydeligste Aander mødtes, — den landskendte og skattede Lensgreve *Frederik Marcus Knuth*, Martsministeriets Udenrigsminister — den kundskabsrige og solide Købmand, kgl. Agent *C. H. Lorenz*, en ledende og anset Skikkelse i Maribo's kommunale og sociale Liv — og endelig den, der vel nok har været Foretagendets første Drivkraft, Købmand *Knud Sidenius*, Stænderdeputeret, kongevalgt i den grundlovgivende Forsamling og senere Landstingsmand, en Mand, der gennem sin Uddannelse og sikkert ogsaa nok ved det nære Forhold til Bispehjemmet (han var gift med en Datter af Biskop Rasmus Møller) tillige kulturmæssigt ragede op bl. sine Standsfæller.

»The American Scandinavian Review« (N. York) for Aug. 1929 indeholder et lille Stykke af Dr. *V. Paulli* om *Nakskov*, »City of red roofs«, Byen med de røde Tage, ledsaget af et nyt og udmærket Billedstof efter Forf.s egne Optagelser. Tekstpladen har kun tilladt et lille flygtigt Overblik over Byens Før og Nu, men har dog givet Rum ogsaa for fornøjelige Enkeltheder, saaledes Beskrivelsen af Bibrostræde med nogle af Danmarks mindste Huse (kun 1 Dør og 1 Vindue

mod Gaden) og med Sygehuset (indtil 1876), hvis Læge maatte tage 2 Rdlr. for hver Byens Borger, han kurerede, men kun 1 Rdlr. for hver der døde! — I Anledning af, at det er 40 Aar siden Geheimeraad *E. Tesdorpf* døde, har Proprietær *F. Hjort* skrevet en lille Mindeartikel om ham i *Næsgaard-bogen* for 1929; ind i Omtalen af Tesdorpf's almenkendte reformatoriske Virksomhed for det danske Landbrug flettes hist og her Smaatræk fra hans Dagligvæsen, saaledes som Forf. personlig lærte det at kende. — Vor Aarbog indeholdt sidste Gang en større Afhandling af Niels Karstensen om *Nørre Ørslev Højskole* i Anledn. af 50-Aars-Jubilæet. Højskole-Elevforeningens *Aarsskrift* (1928) er blevet til en lille Jubilæumsbog med Bidrag fra mange, der som Ledere eller ledede har været knyttet til Højskolen. Den historiske Linie faar vi særlig frem i Højskoleforstander K. Gregersen's Indledningsartikel (der ogsaa dvæler ved Lærer Jørgensen's Gerning fra 1863 i Sdr. Kirkeby med Søndagsmøderne i Skolen, de saakaldte »Salmesang, som sammen med de kendte Pinsemøder fra 1870 i Sdr. Kirkeby for en Tid gjorde denne By til et lille aandeligt Midtpunkt), i Højskoleforstander Valgmenighedspræst M. P. Schmidt's Skildring af Højskolens første Forstander Niels Højgaard og i Professor N. A. Larsen's Minder fra hans Præstetid i N. Ørslev (med den faste Karaktertegnning bl. a. af Højskolelærer Rasmus Laursen); O. Kjems' og P. Olsen's Bidrag giver Indblik i Skolens Dagligliv, i Arbejde og Samvær. — Skønlitteratur ligger uden for »Fra Bogverdenen«s Ramme. Naar vi dog gør opmærksom paa *Helene Strange's* »*Søren Sværke*« (1929) kommer det af, at denne vestfalsterske Hjemstavnskildring har megen kulturhistorisk Værdi. Den gamle Sværkegaard i dens ydre Fremtræden og i dens af Skikke bundne Mennesker staar levende for os. Ikke mindst gælder dette Skildringen af Hverdagsstuen, der tillige var Sovekammer, og af det Liv, som udfolder sig herinde. — Efter Red.'s Slutn. er udkommet Højskoleforstander *Arth. Petersen's* lille Bog »*Greve Chr. D. F. Reventlow*« (1929), ogsaa udgivet som *Lollands Højskoles Elevforenings* »Julehilsen 1929«.

Aarsberetning.

Paa Generalforsamlingen den 22. November 1929 i Nykøbing F. aflagde Formanden, Amtsforvalter A. Holck Aarsberetning for Aaret 1928—29. Styrelsen havde i det forløbne Aar ligesom tidligere set det som en Hovedopgave at skaffe Medlemmerne en nogenlunde fyldig Aarbog, og vi anvendte derfor gerne mere paa den end det samlede Medlemsbidrag, takket være vore Tilskud fra forskellige Institutioner. Ogsaa denne Gang havde Aarbogen kunnet samle en talrig Stab af Medarbejdere; det gav livligt, afvekslende Stof. Man vilde meget gerne tilskynde til større, indgaaende og maaske lidt tungt virkende Afhandlinger, der ved at uddybe et stedligt Emne ogsaa kunde give faghistorisk Forskning det ønskede Raastof, og i Tidens Løb havde vi ikke haft saa faa Bidrag af denne Slags, men Aarbogen skulde dog først og fremmest have sit Maal i sig selv: gennem en Række let læselige Artikler snart af den populære og lette, snart af mere tungtbevæbnet Art at skabe et fyldigt Stof, der kunde vække og højne den historiske Sans i vort eget Stift.

Historisk Samfund havde imidlertid ogsaa plejet den anden vigtige Opgave: ved offentlige Møder at gøre det historiske Stof levende for Befolkningen. Man havde saaledes med heldigt Resultat holdt Møder 26. Aug. paa Nørre Vedby Møllebanke (hvor Arkivar Ellekilde talte om Falsters Sagnverden, Sognepræst Sadolin om „Grundtvig og Nordfalster“, og hvor der sluttedes med Helene Strange's Skuespil „Paa Bystævnen 1708“) og 2. Septbr. i Maribo; her holdt i Klosterhaven Pastor Ortved Foredrag om Klosterliv i gamle Dage, og i Domkirken Museumsarkitekt C. M. Smidt om denne Kirke.

Endvidere havde Samfundet fortsat sit Arbejde med Rejsningen af smaa Mindesten for kendte Skikkelser og Tildragelser. Stenen i Vaalse for Sognefoged Hans Rasmussen blev dog først afsløret i det nu løbende Aar. De næste, der stod for, var Mindesten for Otto Kuld i Skovbølle og for den gamle Folkebefæstning i Virket.

Paa Historisk Fællesforenings Repræsentantmøde nu i Foraaret blev bl. a. følgende Forslag vedtaget: „Styrel-

sen bemyndiges til aarlig at uddele indtil tre Belønninger paa indtil 200 Kr. hver for Afhandlinger, der har været optaget i Amtsaarbøger i det forløbne Aar, og som falder inden for følgende tre Kategorier: 1) Afhandlinger, hvor litterære Kilder eller Arkivstudier er Hovedkilderne, 2) Afhandlinger, hvor mundtlig Overlevering er Hovedkilden, 3) andre Afhandlinger eller Udgivelser. Bedømmelsen overlades til Styrelsen og offentliggøres i „Fortid og Nutid“. Der var saaledes givet Forfatterne ret frit Spillerum. I vor Aarbogs Interesse kunde der være Grund til at pege ikke mindst paa Afhandlinger med mundtlig Overlevering som Kilde, og i øvrigt ganske uafhængigt af Tanken paa Præmieæskning; det arkivalske Stof har vi, nu da Brandfaren er minimal, jo altid liggende, det skal naturligvis flittigt benyttes og ikke ligge hen som død Skat; men den mundtlige Overlevering forsvinder som Dug for Solen. Vi kan saaledes — med Stednavneudvalget — pege paa et Emne som Studiet af vore Natur- og Marknavne, hvor stedlige Kræfter gennem Overleveringen og det intime Kendskab til Egnens Folkemaal kan kaste Lys over vore Egenes Geografi og Historie, — eller paa et Sogns Almuekultur og Overtro i gamle Dage, med dets Skikke (f. Eks. Slagteskikke), dets Fester, dets Arbejder (f. Eks. i Huggehuset) o. s. fr.

Vort Medlemstal var i April 1929 ca. 670. Det er Fremgang, men vi burde længere frem.

Kassereren, Førstelærer Sv. Jørgensen fremlagde Regnskabet (se nedenfor), som godkendtes. De efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer, Førstelærer Bendsen, Lindet, Amtsforvalter A. Holck, Maribo, Pastor J. C. Holck, Nakskov, og Gaardejer Ole Rasmussen, Nr. Ørslev, genvalgtes.

Som Revisorer genvalgtes Frk. Boghandler Dein og Sagfører Hanson, Maribo.

Uddrag af Regnskabet 1928—29:

Indtægt:		Udgift:	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue d. $\frac{1}{4}$ 1928	7022 36	Administration, d. v. s. Bidrag til Fællesforeningen, Medhjælp, Porto m. v.	552 41
Renter	335 76	Aarbogen (uden Porto) ..	2029 20
Tilskud	740 00	Møder	456 26
Medlemsbidrag (m. Porto)	2311 88	Mindstene	165 00
Salg af Aarbøger	137 45	Andre Udgifter	30 75
Møder	230 30	Formue d. $\frac{31}{3}$ 1929	7569 13
Andre Intægter	25 00		
	<hr/>		<hr/>
	10802 75		10802 75

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1929).

- Gdr. H. Strange, Bøgehvegaard, Horbelev.
 Konsulent Sværke, Nr. Ørslev.
 Mejeribestyrer Nielsen, Idestrup.
 Gdr. Lykke Christensen, Eskildstrup.
 Gdr. Georg Larsen, Eskildstrup.
 Bagermester Bach, Nr. Vedby.
 Godsejer L. de Richelieu, Vald næs.
 Stationsforstander Hansen, Nr. Alslev.
 Bankbestyrer Thomsen, Nr. Alslev.
 Oluf Jensen, Rørbæk.
 Gdr. Rs. Bruun, Flintinge.
 Gdr. J. P. Ringsing, Toreby.
 Hjulmand P. Snedker, Toreby.
 Malermester Andersen, Toreby.
 Gdr. Julius Rasmussen, Klokke-mosegaard, Kettinge.
 Kvægavlsleder Jørgensen, Nøbbølle-gaard, Holeby.
 Stationsforstander Ingemann, Bandholm.
 Fhv. Stationsforstander Pedersen, Bandholm.
 Søllested Bibliotek.
 Trafikassistent Jensen, Søllested.
 Uddeler Linding, Ryde.
 Lærer Jensen, Ringsebølle.
 Fhv. Gdr. Fr. Grejsen, Sæddinge.
 Lærer Andersen, Løjtofte.
 Godsejer P. Friederichsen, Høvæn-gegaard.
 Pastor Folkvard, Nakskov.
- A. Johannesen, Nordenkirke 9, Nakskov.
 Læge Rønlund, Købelev.
 Overlæge Mac Dougal, Nakskov.
 Læge Halberg, Nakskov.
 Arkitekt Ørnsholt, Nakskov.
 Redaktør N. P. Nielsen, Maribo.
 Direktør Nielsen, „Østifterne“, Ma-ribo.
 Læge Hessellund, Maribo.
 Sagførerfuldmægtig Poul Ditlevsen, Rødby.
 Forstanderinde, Frk. E. Sonne, Ny-sted.
 Postpakmester C. S. Hansen, Ny-sted.
 Redaktør N. P. Nielsen, Nykø-bing F.
 Installatør A. Melgaard, Nykøbing F.
 Købmand C. J. Friser, Nykøbing F.
 Adjunkt Chr. Erichsen, Nykøbing F.
 R. P. Rasmussen, Møllestræde 3, Stubbekøbing.
 Overlæge Mathiesen, Stubbekøbing.
 Lærerinde, Frk. Valborg Pedersen, Elmegade 15³, København.
 Frk. Mine Thorsen, Ø. Farimagsgade 14, København.
 stud. jur. H. Friis Møller, Dr. Ol-gas Vej 51², København.
 Adjunkt E. Nordahl Svendsen, Sorø.
 Landsdommer la Cour, Viborg.
 Julian Suhr, Esbjerg.
 Sognepræst Dahl, Guderup, Als.